Verklarende en tekstcritische aanteekeningen op Maerlants „Historie van den Grale" en „Merlijns boeck."

H. BOUWMAN.

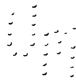

GENERAL LIBRARY
UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

VERKLARENDE EN TEKSTCRITISCHE AANTEEKENINGEN OP MAERLANTS „HISTORIE VAN DEN GRALE" EN „MERLIJNS BOECK",

Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Nederlandsche Letterkunde, aan de Rijks-Universiteit te Groningen, op gezag van den Rector Magnificus Dr. J. W. VAN WIJHE, Hoogleeraar in de Faculteit der Geneeskunde, tegen de bedenkingen der Faculteit in het openbaar te verdedigen op Zaterdag 10 Juni 1905, des namiddags om 3 uur, door

HENDRIK BOUWMAN, geboren te Beerta. * * * * *

M. DE WAAL. — 1905. — GRONINGEN.

AAN MIJN VADER

EN AAN DE NAGEDACHTENIS VAN MIJN MOEDER.

Bij de voltooiing mijner akademische studiën een enkel woord tot hen, wier onderwijs ik heb mogen genieten. De belangstelling, welke ik van sommigen hunner in verschillende opzichten heb ondervonden, zal zeker in mijn herinnering blijven.

In de eerste plaats richt ik mijn innigen dank aan mijn hooggeachten promotor, Prof. VAN HELTEN, *wiens hulp en voorlichting, naast het onderwijs, dat ik van hem heb ontvangen, voor mij van zoo buitengewoon groote beteekenis zijn geweest.*

Zeer veel ook ben ik voor mijn studie verplicht aan de leiding van Prof. SIJMONS *en* Prof. SPEYER; *ik geef hun de verzekering van mijn erkentelijkheid.*

Aan de andere hoogleeraren en privaat-docenten, wier leerling ik gedurende langeren of korteren tijd ben geweest, aan de Professoren VAN HAMEL, BUSSEMAKER, KERN, HEYMANS, BÜLBRING, BOER *en aan* Dr. SCHOENGEN *breng ik mede mijn hartelijken dank.*

ADDENDA EN CORRIGENDA.

Bl. 2, reg. 6 v. o. De hier bedoelde fragmenten zijn niet te Munster gevonden, maar op het kasteel Gemen (z. *Tijdschr.* 19, 131).

reg. 4 v. o. l. 4328.

Bl. 17, reg. 8 v. b. verander zetten in plaatsen.

reg. 2 v. o. verander rel. in interrog.

Bl. 23, reg. 9 v. b. gemeerst,

1901. L. *vieren* voor *viven* naar *Tijdschr.* 1, 311.

1905. Wellicht is juister:

dat en were daerbij,
Dat hij overleze dan al te male
Dat grote boeck van den grale.

Vgl. het Fra. der prozateksten: „se il n'a veu ou oi conter lou livre del Graal de ceste estoire."

1909—10. Terecht beschouwt Franck (370) het eerste vs. als bedorven; *in* van het tweede is echter niet te schrappen. Vgl. We. 147: „*ele n'avoit onques esté escripte* par nul home, fors *el* grant livre."

3189. L.

Mijn suster *es bleven* daerombe doet.

3352.

Daer die ander *thuus gelach*,

3970—'4. Bij nadere beschouwing dezer vss. blijkt mij, dat ze met wijziging der interpunctie begrijpelijk worden:

dusdane ding
Gesciede nie, vrouwen, negene,
Dat men weet, groet of clene,
Dat ie vrouwe sonder man
Kint droech ofte wan!

D. i. 'iets zoodanigs, dames (vgl. „Dames" van den fra. tekst), is toch, zoover men weet, nooit gebeurd, nam. dat ooit een vrouw enz.'

Bl. 62, noot. L. hier en in 't vervolg 't fragment van Gemen in pl. van Munstersche fragment (Mu. frgm.).

4361. Verander hier ook *doe* in *hoe*. Vgl. Par. 30: „Et saces tu bien *que* Dieus voult que je seusse ces choses."

5252. Ook een onjuiste vertaling is hier niet onmogelijk.

5443. Vgl. in Brederoos Angeniet (409) *doet ghemack* = houd u rustig.'

6083—'**4**. L. in verband met den fra. tekst:

Die coninch *voert nam* zine *lijde*,
Daer Uter, sijn broeder, *doe* was te tijde.

Voor *sine lide nemen* = 'zich begeven' vgl. Mnl. Wb. 4, 492.

INLEIDING.

Toen ik het plan had opgevat om mijn krachten te beproeven aan de voorbereiding van een critische uitgave van Maerlants *Historie van den Grale* en *Merlijns boeck*, was het natuurlijk mijn eerste zorg inzage te verkrijgen van het Burgsteinfurtsche hs. Ongelukkigerwijze echter leidde de poging, met dat doel in 't werk gesteld, niet tot een gunstig resultaat. Op een dringend verzoek, door mijn promotor prof. van Helten tot het Bestuur der Fürstlich-Bentheimsche Domainen-Kammer gericht om voor mij van den Vorst verlof tot collationneering van het hem toebehoorende ms. te verwerven, werd 2 Dec. 1903 als antwoord een schrijven ontvangen:

„Nach Rückkehr Seiner Durchlaucht des Fürsten, un„seres gnädigsten Herrn, teilen wir Ihnen im Anschluss „an unser Schreiben vom 23 November ergebenst mit, „dass Ihrem Gesuche aus mehrfachen Gründen leider „nicht entsprochen werden kann."

Van een afdoende voorbereiding in bovengemelden zin kon na deze weigering alzoo geen sprake meer wezen. Mij bleef slechts over te roeien met de riemen, die ik reeds had, nam. mij te behelpen met Van Vlotens

beruchte uitgave, en diensvolgens mijn arbeid te bepalen tot een voortzetting van hetgeen door prof. Te Winkel (in *Litteraturblatt für germ. und rom. Phil.* 10, 347 vlgg.) en prof. Franck (in *Zeitschr. für Deutsches Altertum*, *Anzeiger* 9, 363 vlgg.) gedaan was. En tot een vermeerdering hunner critische en verklarende aanteekeningen stelde mij een vermeerdering der beschikbare hulpmiddelen in staat:

Weidners uitgave van den proza-Joseph met varianten (1881; in 't volgende aan te halen met We., We. A, B enz.);

Sommers editie van den Merlin volgens ms. Add. 10, 292, Brit. Mus. (1894; geciteerd met Som.);

de door Gaston Paris en Jacob Ulrich bezorgde uitgave van het ms. Huth (1886; gecit. met Par.)

en ms. 747 der Bib. Nat. fr. (gecit. met Ms.), naar de meening van Gaston Paris (Intr. op den Merlin VIII) het oudste en beste der Merlin-hss., dat ik gedurende eenige weken op onze Akademische bibliotheek heb kunnen raadplegen; *)

het eerste der beide te Munster gevonden, door prof. Verdam in *Tijdschr.* 19, 65 vlgg. uitgegeven fragmenten, bevattende vss. 3993—4325 van den Merlijn (gecit. met T.; in zuiver Mnl. geschreven, vertoonen deze fragmenten voor het overige groote overeenkomst met het Steinf. hs.).

Bovengemeld gemis eener collatie van het ms. bracht

---

*) De door Michel uitgegeven berijmde tekst van den Joseph en Wheatley's uitgave van den middelengelschen Merlin, worden, waar ze een enkele maal ter vergelijking zijn aangehaald, geciteerd resp. met Mich. en Wheat.

Waar de fra. teksten verschilden, is natuurlijk die geciteerd, waarmee de mnl. bewerking de meeste overeenkomst vertoonde; waar overeenstemming heerschte of de afwijkingen gering waren, is voor den Joseph de door Weidner als tekst opgenomen lezing, voor den Merlijn meestal de tekst van Paris, minder vaak die van Sommer tot grondslag genomen.

voorts nog een ander bezwaar mee. Hoe de te bespreken verzen te citeeren? Overgezet in het Dietsch, zooals het vermoedelijk door Maerlant was neergeschreven? Voor zulk een reconstructie, op zich zelf reeds wegens de mogelijkheid van willekeur niet ongevaarlijk, achtte ik mij als jeugdig doctorandus, met nog te weinig belezenheid en routine, niet in staat. Zekerder was het den tekst aan te halen, zooals hij was overgeleverd. Doch hoe daaraan te komen? Dat Van Vlotens uitgaaf ondanks de onder aan den tekst opgeteekende lezingen het hs. niet zuiver weergeeft, leert ons een vergelijking van den aanvang zijner editie (vss. 1—75) met het daaraan toegevoegde facsimile, waar we lezingen aantreffen, als *Hijr* (10, 55, 62), *myn* (12), *heren* (23, 68), *Lest* (27), *ein* (44), *myt* (47, 56), *Unde* (54), *dar* (52, 59, 72), *moghe* (62), *em* (66), *drofheiden* (68), *to verlozene* (73), die de uitgever zonder eenige vermelding vervangt door *Hier*, *min*, *here*, *Leset*, *een*, *met* enz. Dat hij in 't vervolg even slordig is te werk gegaan, mag met grond worden vermoed. Een oogenblik nu heb ik er aan gedacht bij 't citeeren den tekst, waar deze volgens Van Vlotens aanwijzingen geen *hijr*, geen zwakken accusatief of datief sing. masc. op *-en*, geen *ein*, geen *myt*, geen *unde* of, in afwijking van een anders door den uitgever genoteerd *he*, *de*, *den*, *desse*, *to*, *wal* enz., een *hi*, *die*, *dien*, *dese*, *tot*, *wael* enz. zou hebben, volgens de waar te nemen norm te wijzigen. Toch moest dit plan reeds spoedig worden opgegeven op grond der overweging, dat een consequente vernederduitsching (buiten het rijm) van den dietschen tekst nauwelijks denkbaar te achten is en de mogelijkheid dus niet buitengesloten ware, dat meermalen een dietsche, zonder verdere vermelding, door V. Vl. gedrukte vorm w e r k e l ij k de lezing van het hs. vertegenwoordigt en niet het gevolg is van de slordigheid des uitgevers. En zoo bleef mij, wanneer ik het gevaar eener fabricatie van een nieuwen fantasie-tekst wilde vermijden, ook hier niets

anders over dan in 's hemelsnaam, luk of raak, naar V. Vl. te citeeren. *)

Moge een gelukkig gesternte vroeger of later de bezwaren van den vorstelijken eigenaar van 't hs. doen verdwijnen en mij of een ander de gelegenheid gegeven worden Van Vlotens werk te vervangen door een uitgave, die hetzij in den overgeleverden tekst, hetzij in een verdietschte reconstructie dat geeft, wat tot heden toe op de verlanglijst der nederlandsche philologie staat!

Een doorloopende vergelijking van de fransche teksten en de vertaling, strekkende ter kenschetsing van de wijze, waarop Maerlant zijn taak opgevat en uitgevoerd heeft, hoop ik later elders te geven.

---

*) De gevallen, waarin V. Vl. een onjuiste verdietsching heeft aangebracht, zijn beneden stilzwijgend door mij voorbijgegaan (een aantal er van vindt men in de bovengenoemde recensies van Te Winkel en Franck bl. 350 vlg. resp. 378); evenzoo heb ik de aan- en opmerkingen der laatstgenoemde geleerden, voorzoover ze op V. Vl.'s verdietsching betrekking hebben, onvermeld gelaten.

5—11. L. met verwisseling der slotwoorden van 5 en 6 (z. Franck 369) en met gewijzigde interpunctie in 6—11:

Als ick in den Walsche vernam,
So zal ickt dichten in duesche *voert*;
Ick en zalt nicht laten dorch er *woert*,
De benijden mijn gedichte.
Wante doch alle quade wichte
To der doghet *tragen* (l. *dragen*) altoes nijt,
Hijr umme so wil ich in aller tijt
Dat doen, dat se mij benijden.

32 en 33. Eyn dichte van onses heren wrake
Lestmen, dat is wijde bekant
Unde makede eyn pape in Vlanderlant;
Dat saget dat boeck in zijn beginne.
Mer ick wene in mijnen sinne,
Dat *eyn* [1]) pape dat nicht en dichte,
Want men *mochte nicht gescriven* lichte,
We vullich dat gelogen zij.

Men versta de beide laatste vss. als 'omdat het haast ondoenlijk zou wezen ten volle aan te toonen, hoe het geheel en al een verzinsel is'. Voor het overeenkomstig gebruik van een negatief *mogen* of *connen bescriven* vgl. verschillende citaten in 't Mnl. Wb. i. v. *gescriven*.

42—45. Maerl. eindigt de inleiding, waarin hij zijn werk aan Alabrecht van Vorne heeft opgedragen, met zijn lezers te verzoeken:

---

1) Ingevoegd door V. Vl.

Dat gij bidden, dat he volleesten
Moete, dat he hevet begonnen,
Ende *he* den ghenen moete onnen,
In des ere he dit began,
Dat he moete werden alzulck ein man,
Dat des al dat volck unde *onse heer*
Moete hebben loff unde eer,
Unde wij myt em moeten komen
In de ere, de men genomen
Noch gescriven nicht en mach,
Daert sonder nacht is altoes dach.

L. voor *he* van 42 *de here*, d.i. 'God'. Met *onse heer* van 45 is natuurlijk de landsheer bedoeld, die evenals diens onderdanen (= „dat volck"), gelijk Maerl. wenscht, Alabrecht om zijn voortreffelijke hoedanigheden zullen eeren. Voor *Moete hebben*, dat alzoo in den samenhang niet past, is *Moetem gheven* als de oude lezing te vermoeden.

53. Bij Van Vlotens interpunctie heeft de vertaling van het Fra. (We. 1) „Ce doivent savoir tuit pecheor, que devant ce que nostres sires venist en terre, que il fist parler les prophetes en son non" geen zin. Men leze:

Beyde vrouwen unde man
De oren zin zetten dar an,
Dat ze de waerheit willen, weten
Unde proven, dat god de propheten
Hijr in eertrike vor sende,

64. Verander het punt in een komma.

74. Aan het slot van dit vs. een dubbelpunt.

95. Een kommapunt voor het komma.

102—'9. L. met andere interpunctie:

Ende do si (nl. Adam en Eva) sonde hadden gedaen,
Quam hem een lust van vleesche saen
Ende worden van groten goede
Geworpen in die armoede,
In dit arme krancke leven.

Daer groet geslechte af is gebleven;
Ende wat van hem wart geboren,
Voer toter hellen ende wart verloren
Toter tijt, dat godes sone quam
Enz.

118. Met Te Winkel (351) verandere men *hiet* in *hier*.

119 en **'24.** Onse here *wanderde achter lande* twaren
Ende was te zinen dertich jaren
Gedopet hier in eertrike
In der Jordane geweldelike
Van Sunte Johanne Baptisten;
Aldus *wart* onse here *een cristen.*
Dat alle, die hem doepen deden
In die ere der drivoudicheden
Ende hem dan hoeden wouden van zonden,
Dat zi den duvelen weren ontfonden
Enz.

We. 5: „Voirs est que nostres sires ala par terre et fu bauptizié. Si lou bauptisa sainz Johanz Bauptistes. *Et il commenda* que tuit cil qui seroient bauptizié en eive el non dou pere et dou fil et dou saint esperit, seroient gité de toz les pooirs à l'annemi, tant que il meesmes ne s'i remetoient par lor meffais."

De vertaling stemt bijna woordelijk overeen met uitzondering van *Et il commenda* en „Aldus *wart* onse here een *cristen*", een lezing, die bovendien den samenhang met het volgende (125—'8) verbreekt. Dit bezwaar verdwijnt door de volgende wijziging, die tevens een behoorlijke correspondentie met het Fra. levert:

Aldus *wout* onse here *met liste,*

Over *met liste*, hier te vertalen met 'in zijn wijsheid', z. Mnl. Wb. 4, 671 vlg.

In 119 is om de maat omzetting noodig in *achter lande wanderde.*

140—'5. Na het verhaal der instelling van den doop zegt de auteur:

Ende god, die altoes zijne genade
Toten mensche keert tot allen stonden,
Want hi gheerne valt in sonden,
So hevet hi een ander dope geset,
***Opdat* hi in sonden nicht ne let,**
Maer hi ga te bijchten ghereet,
Ende do dat hem zijn preester heet;
***Dus* mach hi in desen eertrike**
Gewinnen wael dat hemelrike.

We. 6: „Mais nostres sires savoit que la fragilitet d'ome estoit si mauveise que pechier lou covendroit, si commanda messire saint Pierre une autre maniere de baptoisme, et il dist que *tantes feiees que* il se voldroient repantir et lor pechiez guerpir et tenir les conmendemenz de sainte eglise, *ensinc* porroient revenir à la garde de lor pere".

Bij vergelijking blijkt, dat V. Vl.'s interpunctie hier niet juist is. Na 140 moet een dubbele punt staan, na 143 een komma. *Opdat* (corresp. met *tantes feiees que*) wil zeggen: 'onder die voorwaarde dat' en wordt weer opgevat door *Dus* van 144 (= *ensinc*). De „andere doop" is natuurlijk de biecht.

De vertaling in 144—'5 wordt duidelijk door de lezing van C: „ensinc porroient *parvenir en la gloire* de lor pere".

149. Voor de uitdrukking *in hande gaen* z. Mnl. Wb. 3, 102.

161. Over J. v. Aramathia sprekende, zegt Maerl. alleen in het „Walsch" gelezen te hebben, dat deze behoorde tot het gevolg van Pilatus:

Maer dat hi zijn ridder iet was
En zegge ick niet; dat ick nye las
In ander historien dan in dese;

Ter verduidelijking van den zin is de plaatsing van het kommapunt vóór 't pronomen *dat* wenschelijk.

173. J. v. Ar. had Jezus lief,

172 **Maer hi en dorste dat niet openbaren**
***Van* den anderen Joden twaren.**

Terecht leest Te Winkel (351) *vor*. Vgl. We. 7: „*pour* les autres juis".

176. **Onse here hadde viande vele**
Ende luttel, die hem jonden wele
***Want ziner jongeren* daer af een**
Hatede hem, alset wael sceen;

We. 7: „Jhesu-Crist avoit moult d'anemis et aversaires encontre lui et avoit poi deciples, et de cels que il avoit ert li uns plus pires que mestiers ne li fust".

Vermoedelijk is hier te lezen:

***Twaren*, *zijn jongeren*; daer af een**

178—'81. Op den zoo even geciteerden passus volgen de vss. (wier interpunctie ik in 't voorbijgaan verbeter):

Maer Jhesus wiste dat wael te voren,
Wat doet dat hi zolde becoren,
Alse god, dien alle dinck was kont.
Dat was oeck *vorgeseght* lange stont.
Ende Judas was ziner jongeren een,

Daaraan sluit zich dan het verhaal aan van Judas' verraad.

We. 7: „En maintes manieres fu *porparlée* la morz de Jhesu-Crist et li tormenz. Et il savoit tot come Dex. Et Judas, ses deciples," enz.

Vgl. ook den poët. tekst (We. R., Mich. 213 vlg.): „Meintes foiz *tinrent pallement*, *li Juif*" enz.

Blijkbaar is hier het fra. proza niet goed verstaan. Aan de bijbelsche voorspellingen omtrent Jezus' dood denkend, vatte de bewerker *porparlée* op als 'voorspeld', tengevolge waarvan de geheele plaats verkeerd werd weergegeven.

204—'10. Na in 194—'6 alleen vermeld te hebben, dat „Tromans" (zoo leze men in 194 en 218 met Te Winkel in *Tijdschr.* 1, 335 voor *Thomaes*) verklaart, waarom Judas

zijn Heer voor dertig penningen verried, vertelt Maerl. in 196—217, wat het Johannes-evangelie hieromtrent meedeelt. Op het verhaal van Maria Magdalenes zalving volgt:

> Judaes toernde daerombe, des gelovet,
> *Ende woude hebben zinen tiende,*
> *Daer hi die helle an verdiende.*
> Hi segede, alse Sancte Johan bescrivet:
> Wo is dat, dat men dese cost nu drivet?
> Waer ombe is dese salve verloren?
> Hadde mense verkocht te voren
> Ende *hadde* daermede *dertich* penninge genomen,
> So waert den armen te hulpe komen.

De omstandigheid, dat Maerl. zelf in 188—'90 er uitdrukkelijk op heeft gewezen, dat volgens het „Walsch", maar niet volgens het „Latijn" Judas aanspraak had op de tienden:

> Maer dat Walsch zeghet ende niet Latijn,
> Dat die tende daer af was zijn
> Van allen, dat men gaf onsen heer;

(vgl. ook 218—'23), geeft ons recht de vss. 204 en '5 als een inlapsel te beschouwen.

In 210 leze men *driehondert* voor *dertich*. Vgl. Joh. 12, 5: „quare hoc unguentum non veniit *trecentis* denariis." Het woord *hadde* in dit vers is metri causa te schrappen.

230.

> Hier latick oeck van den Walsche bliven,
> Dat ick niet en wil bescriven
> Judaes *gedinge*, die hem verkochte,
> Denselven here, die hem gewrochte,
> Wanten duchte mij niet waer.

Versta 231 en '2: 'zoodat ik Judas' onderhandeling (die in 't Fransch wordt uiteengezet, z. We. 10—12) niet verhaal'. Voor *gedinge* in gemelde beteekenis vgl. M. Sto. 2, 553, waar het woord in den eng verwanten zin van 'overlegging' gebezigd is: „Als hi (Floris III) van desen

dinghen riet (omtrent zijn krijgsplan tegen de Friezen overleg pleegde), Ne wilden aldoe ghedoghen niet Somighe coene ionghelinghe So lange vorste, so lanc *ghedinghe*".

238. Op de boven geciteerde vss. laet Maerl. volgen:

> **Maer dat zegge ick wael openbaer,**
> **Hi (nl. Jezus) was verkocht op den Gudensdach;**
> **Des andren dages, die daerna gelach,**
> **Des avendes was *hi spade gegaen.***

Men leze: *hem scade gedaen.*

275—'81. Jezus heeft zich naar den Olijfberg begeven.

> **Hoe wel wiste dat Judas!**
> **Hi quam aldaer met ener schaer;**
> **Die jongeren worden zeer in vaer.**
> **Want Judas daer, ter zelver stont,**
> **Jhesum cussede an zinen mont,**
> **Dus *verreit* (l. *verriet*) hi den here zijn:**
> **Dat cussen was dat littekijn.**

Des uitgevers interpunctie is door mij veranderd. V. Vloten verbindt 278 en '9 met het vorige vs.; evenwel niet het kussen, maar het zien van de „schaer" is natuurlijk de oorzaak van de vrees der discipelen. Vgl. ook We. 15: „Et ensinc furent ensamble chies Simon tant que cil vindrent cui Judas l'eut fait savoir. Et quant ce virent li deciple, si s'effreerent et si orent moult grant paor;"

285. Voor *dorperlike leiden* = 'kwaad doen' in

> Ende si (nl. de Joden) *ledden* hem (nl. Jezus) *dorperlike*;

vgl. Mnl. Wb. 4, 333, Aanm. 1.

313—'8.
> **Nu waren fel ende quaet die Joden**
> **Ende onreine valsche roden.**
> ***Sine* verrieden mede onsen here,**
> ***Bijden* meenden zi myt den kere**
> **Van sijnen dode onsculdech wesen.**
> **Dor al dat wi van hem lesen,**

Dat Pilatus was wael leet,
Riepenzi daer tegen gereet
Beide meerre ende minder:
Sijn bloet moete op onse kinder
Ende op ons allen gewroken zijn!

Men leze [1]) en interpungeere:

Si verrieden mede onsen here:
Nicht bijden (voor *Niet bedi*) meenden zi myt den kere
Van sijnen dode onsculdech wesen;
Dor al dat wi van hem lesen,
Dat Pilatus was wael leet.
Zi riepen enz.

Voor *niet bedi* = 'evenwel' vgl. Mnl. Wb. 1, 635 vlg. De zin van 314—'8 is: 'Evenwel meenden ze door die listige handelwijze (nl. terwijl ze Jezus deden veroordeelen door Pilatus) vrij te zullen zijn van schuld aan zijn dood; toch lezen we van Pilatus, dat de zaak hem zeer tegen was'.

336. Vervang het komma door een punt.

340. Na het verzoek van J. v. Ar. aan Pilatus,

Dat hi hem den doden gaf.

volgt in de vertaling:

Pilatus *daer* oeck zeghet *af*
Dat Romans, dat hi hem *gaf*
Eenen nap, enz.

Met Franck (370) is na „Pilatus" *deet* in te voegen. Men leze:

Pilatus *deet*, *daer* oeck zeghet af

met *daer* als relatief; Francks verplaatsing van dit woord (340 *daerave*: '41 *gave*) schijnt mij onnoodig.

366. L. met Te Winkel (321) *woet* voor *vloet*.

---

1) Vgl. ook Franck (369), die gedeeltelijk dezelfde, gedeeltelijk een andere opvatting heeft van de plaats.

372. Een komma achter „levede".

395. Toen de Joden, die het graf van Jezus hadden doen bewaken, van zijn opstanding hoorden,

Waren si droevich; te samene zi quemen
Ende sochten te hant *neuwen* raet.

Voor *neuwen* stelt V. Vl. ten onrechte *nuwen* in de plaats. De mnd. vorm beantwoordt aan een mnl. *nauwen*. Voor *nauwe raet*= 'geheim plan' vgl. Mnl. Wb. 4, 2213.

403—'4. L. met andere interpunctie:

Ofte ieman vragede: waer es Jhesus?
So zolden zi antworden dan:
Gevet ons *die selve* [1]) man,
Diene leiden in dat graf,
Wij zeggen iu noch daer af.

Vgl. We. 28: „et s'on nos demende Jhesu, nous dirons que nos lou baillerons se il nos randent Joseph et Nichodemus à cui nos baillames".

409—'10. Joseph moeste in den kerkener deep.
Dat zeght dat Romans, dat hi *daer ynne* lagh,
Tot an denselven dach,
Dat ene Vaspasianus wt dede;

Metri causa te lezen:

dat hi lagh
Daer ynne tot an denselven dach,

420—'3. Het „Romans" zegt, volgens onzen tekst, dat Jezus in den kerker aan Joseph zijn „nap" teruggaf

Ende leerde hem daer hemelike woert,
Die hi niet en woude brengen voert.
Dat Walsch scrivet, na mijnen wane,
So *sint* die woert daer noch ane,
Daer dat hillige sacrament an leghet,
Dat men in der stille zeghet.

---

[1]) V. Vl. voor *den selven* van het hs.

We. 41, var. C [1]): „Lors li aprant Jhesu-Criz tex paroles que jà nus conter ne retraire porroit, se il bien faire lo voloit, se il n'avoit lou grant livre où eles sont escriptes et ce est li secrez que l'en tient au grant sacrement que l'an feit sor lou Graal, c'est à dire sor lou caalice."

„*Dat* Walsch scrivet" kan niet in orde zijn, aangezien wat volgt, niet in het Fra. wordt gevonden. Maerl. is hier blijkbaar zijn eigen weg gegaan en heeft, na eenvoudige vermelding van De Borrons stilzwijgen omtrent de „hemelike woert," zijn vermoeden met betrekking dier woorden te kennen gegeven. Waarschijnlijk heeft men hier daarom te lezen:

Die hi niet en woude brengen voert,
Die dat Walsch scrivet. Na mijnen wane
So *sijnt* die woert, daer noch ane
Dat hillige sacrament an leghet,

d. i. 'waarop het h. sakr. betrekking heeft'.

432. Vervang het komma door een punt.

452. Joseph is door God uit den kerker verlost.

Ende doe die Joden quamen daerna
Ende zi hem doe niet en vonden,
Twivelden zi tenzelven stonden.
Doe quamen die wechters openbaer
Ende zeiden, dat Jhesus verresen waer.

Men interpungeere:

Twivelden zi. Tenzelven stonden

475. L. met Franck (370) „Die *derde* keiser".

493—'4. Keizer Tiberius ontbiedt een bode, die Jesus moet gaan halen:

Eenen, die hem (nl. Tib.) heimelic was,

---

1) Volgens het hs. Huth, welks lezing We. (41) in zijn tekst opneemt, verzwijgt Robert niets, maar deelt hij de geheime woorden mede („c'est li secrez que l'en tient au grant sacre del Graal"). We hebben daar met een jongere wijziging te doen; vgl. Heinzel, Ueber die Französischen Gralromane, bl. 85, 86.

493 Riep hi tot hem al te hant,
Daer hi hem van verren was bekant;

L.

Riep hi tot hem al te hant
Van verren, *daer hi hem* was bekant.

d. i. 'waar hij wist dat hij zich bevond'.

497. Na de zoo juist geciteerde vss. volgt:

495 Diegene ginck tot hem aldaer;
Hi sendene in der Joden lant vorwaer
Ombe Jhesum onsen scepper *fijn*;

Vermoedelijk is hier met Franck (370) te lezen *sien* (: „mettien" van 498).

521. Pilatus betuigt den bode van den romeinschen keizer, als die op hem de schuld van Christus' dood wil werpen,

520 Dat hi des gerne hadde enboren,
Maer dat die Joden met *horen* tongen
Op hem verrepen ende daertoe dwongen.

De samenhang doet hier vóór „tongen" een adjectief *erren* (= 'booze') verwachten, dat vermoedelijk inderdaad in het hs. te vinden is en, door V. Vl. als possessief opgevat, in *horen* veranderd is.

545. Bij de beschrijving van het moment, waarop de Joden zich tegenover des keizers bode omtrent Jezus' moord te verantwoorden hebben, lezen we:

545 *Kinder*, dit was omber waer,
Dat die Joden hadden vaer,
Hoe zi hem ontsculdigen mochten.

Franck (370) denkt aan een oorspronkelijke lezing „Wonder en waest niet vorwaer". Deze wijziging, reeds wegens haar radicaal karakter niet al te aanbevelenswaardig, moet ons onnoodig blijken, wanneer we aan het nu en dan voorkomende gebruik van *kinder* (= 'toehoorders', vgl. Mnl. Wb. 3, 1441) denken.

555 en '8. hi (nl. Jezus) hadde dat wijf genesen
Van der bloetsucht, daer wij af lesen
Dar zi XVIII jaer ane qual;
Si hadde een belde, dat zi al
Gewonden te zamen hadde in ein cleet.
Dat *leet*, nadat men weet,
Van gedane na onsen here;

Ten onrechte is door den uitgever *dar* in 555 in *dat* veranderd. Zie Franck (378).

L. in 558 met Te Winkel (351) *leec*.

570—'1. Die bode voer enwech, ende *voerde mede*
Ende brachte te Rome dat belde.

L.

ende *mede*
Voerde ende brachte enz.

575. Want *eerst* (l. *teerst*) dat hi dat beelde sach,
Vloe van hem al zijn *ungemach* (mnl. *ongemack*).

Franck stelt (370) een wijziging voor in „Vloe dat evel dat hem wach." Eenvoudiger ware de vervanging van *ungemach* door *un-* resp. *ongelach*, voor welks beteekenis 'treurige toestand' men Mnl. Wb. 5, 578 vergelijke.

587—'8. 586 Ombe dese dinck (nl. den moord op Jezus) quam eerst die nijt
Op die Joden *van langer tijt*
Dat stont, eer god gewroken wart.

Franck (370) wil hier lezen: *die lange tijt Stont*. Bij invoeging van een puntkomma achter „Joden" bevat de overgeleverde tekst echter een goede lezing.

622—'9. Men interpungeere:

Die aventure zeghet hier naer,
Dat leet wael XLII jaer
Van dat gemarteret was Jhesus
(Aldus bescrivet Josephus,
Die was doe binnen Jherusalem),

Dat Titus lach ende met hem
Dat romesche heer voer der stede.
Eer god die wrake komen dede,
Hi gaf den Joden tijt ende stonde,

986—'9. De goddelijke stem, die Joseph bevolen had ter herinnering aan de avondmaalstafel een andere tafel te vervaardigen en daarop den Graal en den door Broen te vangen visch te zetten, gelast hem, dat hij, na zijn metgezellen ontboden te hebben, zich neder zal zetten:

Dan zaltu in mijnen namen zitten,
Alzo als ick up den witten
Donredage ter tafelen zat.
Nym Broen ende merke dat,
Wie hem daer achter trecken zal;
Als dat volck is geseten al,
Sal daer bliven een idele stat,
Ende die zal bedieden dat,
Dat Judaes zine stat verloes;
Die stat zal idel bliven altoes,
Tote dat Broens zone hevet een kint,
Die die stat met rechte wint;

986—'7 zijn alles behalve duidelijk. Op het eerste gezicht zou men geneigd kunnen wezen, met vervanging van het punt in 985 door een komma, *Nym* te veranderen in *Neven* en *Wie* in *Hi.* Uit de vergelijking met het Fra. blijkt evenwel, dat we de plaats anders te beschouwen hebben.

We lezen We. 107: „Et lors *pran* Bron, si 't'asié si com ge sis à la ceinne, *et Bron asié à ta destre.* Et lors verras *qu'i* se traira arriere *tant come li leux à un home tient.* Et saches que cist leux senefiera lou leu dont Judas s'osta, quant il sot qu'il m'eut traï. Icil leux ne porra estre ampliz devant ce que li filz Bron et d'Anysgeus l'emplisse."

Blijkbaar heeft in Maerlants origineel ontbroken *et Bron asié à ta destre.* Verder werd *qu'i* door hem als pron. rel. opgevat.

Hoewel tengevolge der lacune de geheele plaats feitelijk onverstaanbaar was geworden, werd toch zooveel duidelijk, dat aan de tafel een ledige plaats ontstond. Vandaar in 988—'9 de mededeeling, die afwijkt van hetgeen in 't origineel gezegd is.

996—1001. Bovengenoemde stem zegt verder:

> Ende alse dan Broen geseten is,
> So do dan kundich dinen volke des,
> Wat manne dat hi is die gone
> Die an den vader ende an den zone
> Gelovet ende an den hilgen geest;
> Ende die dan gedaen hevet meest,
> Dat ick mytdy *myt mijnen monde*
> Hem geboet, hi come ter stonde
> Ende zitte ende neme die gracie
> Totter tafelen sonder tribulacie.

We. 107: „Et quant tu auras feit Bron asseoir, si apele ton pueple et lor di que, si il bien ont creu lou pere et lou fil et lou saint esperit et l'avenement de la trinité et les conmendemenz de l'obedience que je t'avoie anseigniez et tu à els, et conmendé el non des trois vertuz qui une meisme chose sont, vaignent avant si s'asiéent à la grace de Deu."

De vertaling stemt hiermee niet woordelijk overeen, maar toch blijkt bij vergelijking voldoende, dat 996 vlgg. te interpungeeren zijn, als volgt:

> So do dan kundich dinen volke des:
> Wat manne dat hi is, die gone,
> Die an den vader ende an den zone
> Gelovet ende an den hilgen geest,
> Ende . . . . enz.

De bedoeling is: 'Hij, wie het ook is, die gelooft—, kome' enz.

Voor *myt mijnen monde* (1001) = 'nadrukkelijk' z. Mnl. Wb. 4, 1904.

1029—'39. Wanneer de rechtgeloovigen aan de tafel zijn gaan zitten en het weldadige daarvan genieten, wendt één hunner zich tot hen, die geen plaats hadden durven nemen, met de vraag, „of zij iet konden Gevoelen, des si hadden daer". Het antwoord hierop luidt: „neen wij, niet een haer." Dan lezen we:

Peter hiet hi, die des vraechde
(Hoe wel hem des woerdes behaechde);
Hi zeide doe: nu moge gy verstaen,
Dat gij die zonde hebbet gedaen,
Daer gij Josepe ombe vraget.
Gar oevele hem dat woert behaget,
Si scaemden hem ende gingen wt.
Er eyn *meende noch* overluet,
Noch *wel* gebeteren zijn leven;
Ende diegene es noch daer gebleven,
Hi en woude *nergen* gaen.

De veranderingen in V. Vlotens interpunctie vereischen geen toelichting. Naar We. (109) „Si en i ot un qui *plora* et fist molt mauveise chiere" is *meende* (1036) te veranderen in *weende* (*noch* is in dit vs. = 'steeds, aldoor', vgl. voor deze beteekenis Mnl. Wb. 4, 2458).

Vs. 1037 (een uitbreiding van 't origineel) kan niets anders beteekenen dan: 'hij wenschte zijn leven nog te verbeteren'. Vandaar het gewenschte der vervanging van *wel* door *weldi* of *wildi*.

In 1039 beteekent *nergen* natuurlijk 'volstrekt niet'.

1076. Peter heeft hen, die niet tot de tafel konden naderen en hem vragen hadden gesteld met betrekking tot „gracie" en „graal", te woord gestaan. Hij voegt er aan toe:

Men zegget, wat gij *voeldet* [1]) van binnen,
Doe Joseph iu daerin sitten hiet?

Daarop volgt:

---

[1]) Ingev. door V. Vl. (We. „quel talant vos eutes et quel pensez").

Ende (l. *Ende sij*) zeiden, *sij* [1]) en wistens niet.

De zin hiervan moet zijn: 'Ze zeiden, dat ze zich niets bewust waren geworden, dat ze er niets van gemerkt hadden (nl. van de gracie)'. Vgl. 1024—28 en We. [2]) 111 C : „Et cil li dient, *qu'il ne santirent onques point d'icele grace, n'a rien ne lor en fu*, ne à la táble ne porent aprochier."

1080—'8. De van de tafel uitgeslotenen willen zich wegbegeven:

Die ander *zeide* (l. *zeiden*): wij moten gaen
Ende rumen dat lant gelijck keytiven;
Maer waer latewi iu bliven?
Wat zolewij zeggen, of men ons vraget?
Segget, dat ghij ons achterst zaget
Ende lyet ('hebt achtergelaten') mede in der genaden
Der drivoudicheit, die ons beraden
Ende helpen zal wt alre scolt,
Ende in den geloven, dat Joseph holt.

Voor de hier aangebrachte interpunctie vgl. We. 111: „Et cil dient: Nos nos en irons comme chaitif; mais car nos anseigniez que nos dirons où nos vos avons laissiez. Et cil dient: Vos direz que nos somes remex en la grace dou pere et dou fil et dou saint esperit et en l'anseignement de la creance Joseph."

1134. Verander het komma in een punt.

1142 en **45.** Na beide vss. een punt.

1171.

Maer die hemelsche trechtijn
Gevet ze (nl. de gracie) *em*, daert hem donket goet,
Daer (l. *Dats*) dengenen, die eren moet
Totten dogeden zetten altoes.

em, voorlooper van het volgende „dengenen", is niet met V. Vl. te schrappen.

[1]) V. Vl. voor *gij* van het hs.

[2]) In R D F ontbreekt deze passus. Of de vraag bloot rhetorisch is (Heinz. Ue. d. Franz. Gralrom. bl. 91) en er dus geen antwoord moet volgen, is hier van minder belang.

1191—'2. Vor *die scotele, die men het* den grael,
Ginck Joseph *allene* staen,

We. 116: „Lors vint Joseph *toz seux* devant lou Graal". Met het oog op de omstandigheid, dat 1191 een wederpaar mist, wil Franck (370) lezen:

Vor den Grael ghinc Joseph staen,

Toch mag hier *allene* met het oog op den fra. tekst niet ontbreken. Tegen

Vor den grael ginck Joseph *allene* staen,

verzet zich de versbouw niet.

1202. Een puntkomma na dit vers.

1221—'2. Door Gods stem onderricht, hoe Moyses op de proef te stellen, begeeft zich Joseph naar zijn genooten

Ende zeide: *moget gij mij* vertellen,
Of Moyses es zulck van binnen,
Dat hi die gracie mach gewinnen,
Nyeman en mach ze hem ontseggen;

We. 117: „*Dites* à Moys, se il est tex que il doie avoir la grace, nus ne la li peut tolir";

Men leze:

Ende zeide: *gij moget nu* vertellen
Moyses, of hi es zulck van binnen,

Ook door den samenhang wordt een dergelijke verandering vereischt (vgl. 1228 vlgg.).

1231 en **'2.** Als de genooten aan Moyses hebben verteld, wat ze op last van Joseph hem moesten meedeelen (vgl. boven 1221—'4), zegt hij:

1230 Ick ne ontsee lude noch stille
Negene dinge *die* Joseph wille;
Ick wene wel waerdich zijn daerof.

We. 117: „Je ne redot rien *que* seulement *lou congié de Joseph* et qu'il ne croit que je ne soie tex que je n'i doie bien entrer".

die in 1231 is te vervangen door *dan*.

Vermoedelijk hebben in Maerl.'s origineel, gelijk in A C F het geval is, de woorden „et qu'il ne croit" ontbroken, tengevolge waarvan de passus „que ge ne soie — entrer" door den vertaler werd opgevat als: 'want ik ben niet zoo iemand, dat ik er geen plaats mag nemen', wat dan vrij werd weergegeven door:

Ick wene wel waerdich zijn daerof.

1247. Se dattu zijst alzo goet,

zegt Joseph tot Moyses,

Alse dit volck; *want* in zijnen moet
Moyses sprack:

Natuurlijk is hier met Franck (370) te lezen en te interpungeeren:

Alse dit volck *waent* in zijnen moet.

1289—'94. Joseph, begeerende te weten, waar de verdwenen Moyses heen is gekomen, wendt zich tot den Graal met de woorden (We. 119): „Biaux sires Dex, moult sont boennes voz vertuz et sages voz oevres; sire, ansinc *veraiement* com vos preites char en la virge Marie" enz.

Hiernaar is de vertaling te lezen en te interpungeeren, als volgt:

Here god, *du* (tekst *die*) in maneger stat
Manege scone miracule tones,
Daer du dijn volck mede verscones;
Al dat du does, here, dat es goet.
Want du *twaren* (tekst *ware*) vleesch ende bloet
Ontfinges an Sancta Maryen,

1300. 'En aangezien gij', zegt Joseph in zijn bede aan den Graal,

mij voerdet *in mijne* stat

Waarschijnlijk, zooals Franck (370) vermoedt: „*uut mijnre* stat".

1314—'7. *Joseph, dat ick iu vor zegede*
Dat es nu wonder waerheide,
Doe du die tafele makedes eerst
Dine wijsheit is daarbij gemeerst,

Men leze en interpungeere (vgl. beneden 1319—'28):

Dat es nu worden[1] *waerheide,*
Joseph, dat ick iu vor zegede (mnl. *vorzeide*),
Doe du die tafele makedes eerst:
Dine wijsheit is daerbij gemeerst:

1319—'28. Na de boven geciteerde vss. volgt:

Want die stat, die idel was
(Die bediedet, dat Judas
Sijn erve verloes ende zine stat),
Doch zeide ick dij te voren dat,
Dat die stat soude idel staen
Totten *vierden*, sonder waen,
Van *Eugenien* ende Broene,
Die sal sijn waert van desen doene;
Die in deser stat sal wesen,
Ende *negeen* ander na desen
Geset sal zijn in deser eer.

De interpunctie is in 1319—'20, '25 en '28 door mij veranderd. Voor *doch* = 'immers, toch' vgl. Mnl. Wb. 2, 222.

Met 1321—'8 correspondeert in het Fra. (We. 120): „Et ainsi te dis ge, que cist leux ne seroit raampliz, devant que li *tierz* hom de ton lignage lou rampliroit, et ce iert dou fil Bron et Anysgeus dont issir doit; et cil qui de son fil istra, ramplira cest leu et *un autre* (C *un autre avoc cestui*) qui el non de cestui sera *fondez*".

In '23 is alzoo te lezen *derden.*

Voor *Eugenien* (tegenover *Enygeus* resp. *Anysgeus* der fra. teksten) vgl. ook 1365 en 1826 (op de laatste pl. staat *Eugenise*).

---

[1]) Deze verbetering voorgesteld door Te Winkel (351).

In 1327 is naar C *un autre avoc cestui negeen* te veranderen in *noch een* of we hebben aan te nemen, dat Maerl. in zijn origineel *nus* heeft gelezen in pl. v. *un*. In het eene geval zoowel als in het andere is natuurlijk niet juist vertaald; *un autre* is evenals „leu" object bij „ramplira" en *fondez* beteekent niet *geset*.

1334. Moyses bleef om geen andere reden, zegt de stem tot Joseph,

> **Dan hij dij wolde honen wel;**
> **Want hij *nye* gelovede niet,**
> **Dat gij levet sonder verdriet;**

De door Franck (370) voorgestelde verandering van *nye* in *ne* is onnoodig.

1377—'8. Broen en zijn vrouw weten niet wat aan te vangen met hun twaalf kinderen. De laatste zegt (We. 123): „Sires, vos deussiez demender Joseph, mon frere, que nos ferons de noz anfanz; quar nos n'an devons nule rien feire se par son commendement non et par sa volenté — *Et Brons respont:* Ensinc con vos l'avez dit, *ge le loue* et ge lou ferai volentiers".

De correspondeerende plaats luidt volgens het hs.:

> **Vraget Josepe, onsen heer,**
> **Want hij is mijn lieve broder,**
> **Wat wij darmede mogen doen; hi es vroder**
> **Dan wij, ende wij en zullen niet doen**
> **Dan sinen raet, *here Broen;***
> ***Dat hi zeghet, dat* loven *wij* al.**
> **Dunket iu goet, ick wane, ick zal**
> **Te Josepe gaen ende zoken raet.**

Men leze 1377—'8:

> **Dan sinen raet. *Here Broen***
> ***Zeghet, dat hi dat* loven *wil* al.**

1403—'5. Joseph, vóór den Graal liggende, vraagt om de „gracie" voor zijn neven:

Al wenende zeide hi: lieve heer!
Waer dat dijn wille ende dur dijn eer
So bidde ick gerne vor mijne neven,
Dat *Iu* (l. *du*) hem gracie woudest geven,
Ende *doet* mij, here, nu to verstane,
Ofte daer icht geleghet ane.

Vgl. voor de twee laatste vss. We. (124) „et qu'il l'an feist, *se lui plaisoit*, aucune demostrance", en verander hiernaar *Ofte* in *Ofti* (in 1404 en '5 is de oratio obliqua vervangen door de recta; *doet* in 1404 = *doe* + *t*); min gelukkig en min juist is intusschen die vertaling (= 'als gij daar eenig belang in stelt, er eenig gewicht aan hecht') voor *se lui plaisoit*, dat blijkbaar in denzelfden zin gebezigd is als in het onmiddellijk in de bede voórafgaande „pria *se lui plaisoit* que si neveu" etc., waarvoor in 1401 „Waer dat dijn wille."

1414—'9. Op Josephs boven vermelde bede antwoordt een engel, dat God ze heeft ingewilligd. Dan volgt:

Hi wil, dat zi (nl. Josephs neven) totten dienste horen
Unde dat ze sine jongeren zijn verkoren
Ende zi *sonder* meester leven
Ende men hem wijf sal geven,
Dengenen, die ze willen ontfaen;
Ende *dengenen*, die *daer* weder staen,
Die sal hoer aller meester bliven
Van dengenen metten wiven.

We. 124: „il te mende qu'il velt que il soient atorné à son servise et que il soient si deciple et *qu'il aient maistre sor els* et qu'il tiennent la terriene ordre, qu'il aient fames cil qui avoir les voldront, et cil qui n'en voldront nules avoir si seront deciple."

Het noodzakelijke der verandering van *sonder* 1414 in *onder* springt in 't oog.

Voor 1417—'9 geeft de geciteerde prozatekst noch ook een der varr. eenig licht. In Maerl.'s origineel moet iets gestaan hebben, dat overeenkwam met hetgeen we in

den berijmden tekst (Mich. 2899—'900, We. 125 R) lezen:

Cil qui point de femme n'ara,
Li mariez le servira.

L. daarom met Te Winkel (351) in 1417:

Ende *degene*, die *dar* ('in staat is om te') wederstaen,

en vat *Van dengenen* van 1419 op als appositie van „hoer aller." De door Franck (370) voorgestelde lezing *sullen* in '18 (met schrapping van *dengenen* in '17) wordt niet aanbevolen door den sing. der fra. berijming noch ook door de omstandigheid, dat er in de onmiddellijk volgende vss. en ook later (1422—'3 en 1438—'9) slechts van één neef sprake is, die niet wil huwen.

1435 en **'7.** Een kommapunt aan het slot der beide vss.

1465. Toen Broen wist, dat zijn zoons wilden huwen,

Bejaechde hi, dat zi hadden wijf,
Ende beval *hem* op er lijf
Voert te houdene, als die kerke gebiet.

Het pron. *hem* volgens het bekende mnl. gebruik (vgl. Franck op den Alexander, bl. 426) slechts éénmaal gebezigd, ofschoon het als personale (in dativo) hij „beval" en als reflexief (in accus.) bij „houdene" behoort.

1481—'4. Aldus dede Broen daer trouwen
Wijf sine elve kinder;
Die twelfste *bleef* doe ginder.
Doe lachgede Joseph ende seide: dit kint
Willick dat men mij toe sent,
Ende gij mij dat gevet ende iu wijf.

We. 127: „Ensinc maria Brons ses XI anfanz et lo dozoisme *remena* à Joseph, et li dist: Sires, vez ci vostre neveu qui por moi ne por sa mere ne velt fame prendre. Et Joseph s'en rist et li dist: Cestui me donroiz vos, entre vos et ma seror."

Het is duidelijk, dat Maerl. hier *remena* verkeerd heeft opgevat en tengevolge daarvan primo „à Joseph — pren-

dre" onvertaald moest laten, secundo van een toezenden van den bewusten zoon in zijn bewerking spreekt. Zeer voor de hand ligt de mij door prof. van Hamel meegedeelde onderstelling, dat in het origineel niet het perf. maar een imperf. *remenoit* stond, dat, wat den vorm betrof, evengoed kon behooren bij *remener* als bij *remanoir*.

1495. Joseph geeft aan zijn zwager Broen en zijn zuster te kennen, dat hij hun twaalfden zoon, die aan 't celibaat de voorkeur geeft, bij zich wil houden:

> **Doe zeide hij te zinen *heer***
> **Ende te ziner zuster mede:**
> **Gaet to hues, deze blivet ter stede.**

Op het eerste gezicht zou men hier *heer* willen vervangen door *sweer*. Bij een vergelijking met den fra. poët. tekst (Mich. vs. 2982—83, We. 128 R) „au *pere* dist et a sa *suer* qu'il s'en alassent" is echter de mogelijkheid niet voorbij te zien, dat hier M. *heer* (of liever *here*) als correspondent van *pere* gebezigd heeft (voor bedoelde beteekenis van *here* vgl. Mnl. Wb. 3, 362) en we mitsdien „zinen" van '95 met betrekking tot den zoon hebben op te vatten.

1505—'10. Joseph heeft Alein, den gemelden twaalfden zoon van Broen, te kennen gegeven, dat hij boven zijn broeders is uitverkoren, en voegt aan die mededeeling toe:

> **Hierombe blivet met mij dan;**
> **Ghij zult horen onses heren krafft (mnl. kracht)**
> **Ende *bidden* hem doer zine macht,**
> **Dat hi mij zine stemme sende,**
> **Ende hi mij zegge van iu dat ende,**
> **Hoe gij leiden zult iu leven.**

We. 128: „et ne vos movez de delez moi, et si orroiz la vertu de Jhesu-Crist, nostre sauveor, s'il lui plaist que il parost à moi. Lors vint Joseph devant son vaissel et pria nostre seignor que il, se lui plaisoit, li feist veraie demostrance de son neveu et de sa vie."

De veel kortere vertaling wijkt ook in de voorstelling eenigszins af. Voor *bidden* is in verband met de zinswending van '8 te lezen *ic bidde.*

1539—'41. Allen, die naar eisch zullen weten te spreken over de dingen, die gebeurd zijn, zegt de goddelijke stem tot Joseph,

> Den sal ick mijner graciën gonnen
> Ende behouden haer erve,
> Noch se en zulen in gener werve
> In hogen hoven vor landesheren
> Ontwiset *zijn van zijner eren*;
> Hoeren lichaem sal ick bevreden,
> *Gelonen* der drivoudicheden;

We. 130: „et garderei lor droiz heritages qu'il n'en porront *estre forsjugié à tort et leur garderai leur cors de vergoigne* (C *de pechier et de faire vergoigne*) et lor droites choses dont sacrement sera fait en mon non."

> L. Ontwiset *zijn*; *van zonde ende oneren*
> Hoeren lichaem sal ick bevreden,
> *Gelovensi* [1]) der drivoudicheden;

1545.

> Ende zegge hem, dat mijn bloet
> Daer inne es ende oeck *stoet*;

Vermoedelijk *woet*, zooals Franck (370) voorstelt. Vgl. boven op 366.

1580. Joseph ontvangt van Gods wege met betrekking tot Alein o. a. het bevel:

> Ende *heten* geven sinen vader
> Aleine sine gracie alle gader.

Franck (370) wil hier *heten* veranderen in *hete.* De lezing kan behouden blijven: *heten* = *heet* + *en*, dat als voorlooper dient van „vader".

1586—'7. De vertaling van We. 133 „demain, quant vos seroiz tuit assemblez, si verroiz une clarté venir entre

---

1) Voorgesteld door Franck (370).

vos, et aportera un brief" is vrij omslachtig en minder duidelijk:

> **Morgen, als dat is tercietijt**
> **Ende ghij alle versamelt zijt,**
> **So zult gij ene claerheit zien;**
> **Een brief sal komen met dien,**
> ***Die* iu die claerheit brengen sal,**
> ***He* sal verluchten iu covent al.**

Die is in overeenstemming met het origineel als object op te vatten. Voor *He* leze men een relatief, dat op „claerheit" slaat.

1602. Joseph moet bovengenoemden brief op bevel van de goddelijke stem aan Petrus geven en hem vragen, werwaarts hij zich daarmee wil begeven. Deze zal terstond antwoorden:

> 1601 **Dat es in dat lant van Avaroen,**
> **Ten westen waert *draget dat doen*,**

We. 133: „et il te dira qu'il s'en ira es vaux de Avaron; et *iceles terres traient totes* vers occidant;"

De verklaring, in het Mnl. Wb. 2, 252 van deze plaats gegeven 'naar het westen wijst deze zaak', bevredigt niet: *draget* schijnt mij te moeten weergeven *traient.* Is niet *dat doen* de vertaling van het ietwat vaag klinkende *iceles terres totes*? Over *doen* als omschrijving gebruikt z. Mnl. Wb. 2, 253.

1609. Achter „maer" een punt.

1611—'4. Het slot der woorden, door de goddelijke stem tot Joseph gesproken, luidt in 't Fra. (We. 134): „Et quant il (nl. Petrus) aura celes choses oïes et veues, si trespassera et venra au gloire. Et quant tu li auras ce dit, si envoie tes *neveuz* et *lor* di ancores *totes ces paroles et cest ansaignement.*"

Daaraan beantwoordt in de vertaling (waarvan de onjuiste interpunctie stilzwijgend door mij veranderd wordt):

> **Als hij dit weet openbaer,**
> **Sal hij sterven ende komen *mij*.**
> **Sech dijnen *neve*, dat *hetick* dij;**
> **Si zullen de bet ten dogeden staen**
> **Ende des de meer gracien ontfaen.**

In 1611 lees *te mij*; in '12 *neven* en „dat *ick hete*" = „totes ces paroles et cest ansaignement". Van het ontbieden der afwezige neven (waarvan al de fra. teksten melding maken) laat M. niets verluiden.

1628—'30. Tegenover het Fra. (We. 135) „Et quant il li ot tout mostré et anseigné, si li dist: Biaus, doulz nies, *moult devez estre boens*, quant nostres sires vos a tant donné de sa grace" (eveneens ongeveer de varr.) staat in de vertaling:

> **Ende als hij hem hadde geleert,**
> **Seide hij: neve, *zeet dat gij keert***
> ***Iu te gode* al dat gij levet,**
> **Die iu zoe vele graciën gevet.**

Hieruit mogen we opmaken, dat de vertaler zijn origineel niet goed heeft begrepen, d.i. het gedeelte *„moult* — grace", waarvan de zin is 'gij moet wel een voortreffelijk mensch zijn, wanneer u zooveel genade is verleend' opgevat heeft als 'gij behoort voortreffelijk te wezen, omdat' enz.

1632—'4. **Joseph seide hem (nl. Broen): algader**
> **Beide *den* susteren ende *den* broeder,**
> **Sijns vaders kynt ende sijnre moeder,**
> **Sullen alle wesen onder desen;**

Voor de hier aangebrachte interpunctie z. Franck (370). Het schrappen van *den* in 1633 is onnoodig; men kan lezen *die* of *de*.

1640—41. Men interpungeere:

> **Daer zi alle toe zullen zeen,**
> **Giff dijne gracie Aleyne:**

Z. Franck (378).

1673—'4. Nadat Joseph aan Peter gevraagd heeft, naar welk land hij zich zal begeven om zijn boodschap te volbrengen, antwoordt de laatste:

> Nie en zach *men man* in stede
> Noch messelgier so scier gerede;
> Ick sal mijne boetscap doen
> In dat lant van Avaroen;

Volgens Franck (378) zou 1673—74 als tusschenzin zijn op te vatten. Men vergelijke echter We. 137: „Ge lou sai moult bien; onques message ne veites plus tost anchargié que cestui; je m'en irai es vaux d'Avaron".

Intusschen is onze plaats niet in orde: „*man* . . . . Noch messelgier" maakt een zonderlingen indruk. Naar 't schijnt, hebben we hier te lezen:

> Nie en zach *ieman* in stede
> Noch messelgier so scier gerede;

met *nie noch* = 'nooit totnogtoe'.

1750—'1. Ende god, die dat al te voren wiste,
Eer dat gesciede met zijnre liste,
Zende hij tot Josepe enen bode,
Die hem zeide daer van gode

We. 140: „Et nostres sires que avoit tot esgardé coment il devoit estre, si envoia son message à Joseph, et dist:"

Hiernaar is wijziging vereischt van lezing en interpunctie in 1750—51:

> Eer dat gesciede, met zijnre liste,
> *Hij zende* tot Josepe enen bode,

Vgl. ook Franck (370).

1759—'62. De engel, tot Joseph gezonden, vraagt dezen, of hij weet, waarom Peter moest blijven, en geeft daarop zelf het antwoord:

Dat was ombe dat onse here woude,
Dat hij waerheit zeggen soude
Tot hem, *die enwech gaen erre strate*:
Al dat *koemt* van dinen vate
Ende daertoe van anderen saken,
Die ick iu wael condech sal maken;

We. 140: „Nostres sires le voloit issi por ce que il poist dire verité à celui *por cui il s'en va*, *quant il verra* de ton vaissel et des autres choses, que ge te dirai qu' eles sont boennes."

De met *„por cui"* (D „por quoi," R „por qui") bedoelde persoon, op wien Peter in Avaroen moet wachten, is Aleins zoon (vgl. hierover Heinzel, Ueber die Franz. Gralromane, 100). Aan een aannemelijke conjectuur, welke den vertaalden tekst met den zin van den fra. in overeenstemming zou brengen, valt hier niet te denken. Veeleer hebben we hier met de mogelijkheid rekening te houden, dat òf in Maerl.'s tekst *por* was weggevallen (vgl. de verknoeide lezing van A „qui le sauva"), òf die praepositie door hem over 't hoofd is gezien; in 't eene en in 't andere geval leidde die fout er toe *„cui il"* als verschrijving voor *„qui"* op te vatten en in plaats van Aleins zoon diens broeders hier te pas te brengen.

Het ontstaan van den dwazen tekst van 1760 wordt ons begrijpelijk, wanneer we aannemen, dat in Maerl.'s origineel *quanque il venra* heeft gestaan, of, wat ook mogelijk is, dat *quant il verra* verkeerd door hem is begrepen.

1763—'71. Na de zoo even geciteerde vss. volgt in in onzen tekst:

Want alle die saken die beginnen,
Si moeten emmer ende gewinnen:
Onse here weet wel, dat Broen
Eyn volmaeckt man es in zijn doen,
(Want hij *moet* den visch noch vaen,
Die tot uwen denst sal staen),

Ick wille, dat hij al te male
Die hoede hebbe van den grale
Dijn leven *saltu hem dan* leren,
Wo hij hem sal te gode keren,

We. 141: „Joseph, il covient que totes les choses qui ont commencement, qu'eles aient fin. Nostres sires set bien que Brons est moult preuzdom en lui, *et* por ce vost il qu'il porchacast lou poisson qui est à vostre servise, et il vielt, que il soit garde de cest vaissel *après* toi et qeu tu li dies et aprennes coment il se devra contenir etc."

Behalve de reeds in afwijking van V. Vl.'s zinsverdeeling hier aangebrachte interpunctie valt met betrekking tot den vertaalden tekst nog het volgende op te merken.

Het in '63 onpassende *Want* berust op een gedachtelooze vertaling van een in Maerl.'s origineel staand *quar* = 'certes, or' (de partikel staat werkelijk in hs. A, z. We. t. a. p.).

In '69 is op grond van den samenhang en naar *et* van het Fra. (A heeft echter *que*, D F *quar*) waarschijnlijk *Ende* in pl. v. *Ick* te lezen; *wille* staat dan in coördinatie met *weet* van '65, en '67 en '68 zijn als toelichtende tusschenzin op te vatten.

In '71 is een uitgevallen *Na* (= *après*) te herstellen en voorts met omzetting te lezen:

Na dijn leven; *dan* ('voorts') *saltu hem* leren,

De omstandigheid, dat volgens de legende de visch reeds door Broen gevangen is (vgl. hiermee overeenstemmend het „porchacast" der fransche teksten), geeft ons geen recht Maerl. een lezing *moeste* voor *moet* toe te kennen, aangezien uit 1790—'1 (vgl. deze beneden geciteerde vss.) is op te maken, dat de mnl. bewerker, misschien verleid door een afwijkende lezing van zijn origineel, het vangen van den visch als nog in de toekomst liggend gedacht heeft.

1774—'7. Als voortzetting van hetgeen Joseph op goddelijk bevel Broen te leeren heeft (z. boven 1771—'2) lezen we:

Ende wo dij god minde ende du gode,
Ende wo hij dij sende *sine gebode*
Geboetscapet was hij an ene maget
Ende al dat dijn herte draget
An wijsheden; dat lere hem al,
Ende hoe dat hij geloeven sal.

We. 141: „et totes les amors de toi et de Jhesu-Crist, et coment tu l'aimas, et il toi, et toz les *herremenz que tu sez de lui* dès cele hore que tu nasquis, si que tu l'afermes bien en droite creance;"

Aan *herremenz que tu sez de lui* beantwoordt *sine gebode* met *Van* (te lezen voor *An*) *wijsheden*. Van een of ander, dat met 1775 en '6 zou kunnen correspondeeren, vindt men alzoo niets (ook niet in de varianten); een omstandigheid, die te zamen met het onzinnige van den inhoud der bedoelde vss. het recht verleent hier aan een embleem te denken.

1788—'98. Nadat in het Fra. (We. 141—'2) de engel Joseph heeft opgedragen Bron omtrent het sacrament van den Graal te onderrichten, gaat hij voort met: „Et quant tu li auras ce fait, si li commende lou vaissel qu'il le garde bien dès lors en avant, s'i mespreigne, sera la mesprisons sor lui. *Et tuit cil qui orront de lui parler*, lou clameront lou riche pescheor por lou poisson que il pescha. Et einsinc lou covient à estre. Et ansinc com li mondes va en avalant, covient que toute ceste gent se traie vers *occidant*. Si tost come li riches peschierres sera saisiz del vaissel et de la grace, si convenra que il s'en aut aval vers *occidant*, là où ses cuers li dira; et là où *il* s'arestera, li covendra que il atende lou fil de son fil".

Ende dan giff hem dijn vat;
Dat moet hij houden ende dragen.
Ende *wen* dat *hij* hoert *vragen*,
Sule den riken vischer nomen,
Ombe dat noch die tijt sal comen,
Dat hij eenen visch zal vaen;
Ende dit moet wesen sonder waen.
Recht alse die werelt vaert
Van beginne ten eynde waert,
Dan moeten dine liede west,
Daer hem dat herte draget best,
Ende tot ener stat, daer *Broen* sal tijden,
Moet hij zijns kindes kint *ontbieden*.

Van Vlotens onjuiste interpungeering is hier stilzwijgend verbeterd.

De passus „s'i mespreigne — lui" ontbreekt bij Maerl.; hij kan in diens origineel eveneens ontbroken hebben of ook als onverstaanbaar (in bijna alle mss. is de lezing bedorven) onvertaald zijn gelaten.

1788—'89 zijn naar het Fra. (z. het boven gecursiveerde) te wijzigen [1]) in:

Ende *we* dat *sijns* hoert *gewagen*,
Salne den riken vischer nomen,

De woorden *Dan* en *moeten* in 1795 zijn om te wisselen.

Het gedeelte „Si tost — *occidant*" (ook in de varr.) heeft in de vertaling geen equivalent. Wegens het rijm mogen we geen lacune aannemen tusschen 1795 en '96. Blijkbaar heeft de zinssnede ontbroken in Maerl.'s origineel of is ze door hem over het hoofd gezien; oorzaak van het een zoowel als van het ander kon zijn een vergissing met de beide woorden *occidant*. Het woordeken

---

1) Francks conjectuur (370):

Ende *wien* dat hij hoort vragen,
Sal hi hem rike vischer noemen,

verdient minder aanbeveling in verband met den fra. tekst.

il in „la où *il* s'arrestera" kwam nu vrijwel in de lucht te hangen; voor de duidelijkheid schreef Maerl. daarom *Broen* in 1797.

Voor *ontbieden* is met Franck (370) natuurlijk *ontbijden* te lezen.

1815. Voor de hier aan *beset* toe te kennen beteekenis 'overgedragen' vgl. Mnl. Wb. 1, 1033.

1828. Aan het slot zijner lange toespraak tot Joseph zegt de engel, dat het kroost zijner zuster de eeuwigdurende vreugde zal deelachtig worden:

Ende dat geslechte van Eugenise,
Dat umbermeer daer af sal komen,
Sal *ick* te *mijnre* bliscap *nomen*,

Men leze naar A (We. 144) „sera *touz jorz mais essauciée*"

Sal *ie* te *meerre* bliscap *romen*,

1832. Dus tellet die historie ende die breyff.

op de slotwoorden van des engels toespraak volgende, is door V. Vl. blijkens diens aanhalingsteekens als nog tot de toespraak behoorende beschouwd. Maerl. verwijst daarmee natuurlijk naar zijn bron.

1841—'42. Alles, wat de engel aan Joseph heeft gezegd, deelt deze de zijnen mede „sonder die heymelike woert", waarop te voren in ons verhaal gedoeld werd in 419—'24 (We. 41).

Den rijcken vischer hevet he de gegeven
Alsoe als mense hem gaf bescreven,

We. 144: „et iceles paroles aprist il au riche pescheeur en tel maniere que il les *avoit* (C *ot*) escriptes, si li mostra l'escrit priveement".

Blijkens deze recensies en den tekst bij Mich. 3415—'18 (We. 145 R.):

Cele parole sanz faleur
Aprist au riche pecheeur;

Et quant ces choses li *eut* dites,
Si li bailla après escrites.

werd aan Broen de geheime zin eerst mondeling, daarna schriftelijk meegedeeld. Uit de vertaling zien we, dat de bewerker *ot* (*avoit*) heeft opgevat als = 'ontvangen had'.

1860. Na het vs. een kommapunt.

1882. Robrecht van Borroen

Die seghet, dat *men* nicht mach lichte
Al verstaen deze aventure,
Hij en moet dat weten wel ter cure,
Waerheen ginck Aleyn die grote, enz.

Lees *man* als antecedent van „Hij" in '84.

1905. Ende ne mach nyeman, zeghet hij (nl. R. v. B.),
Geweten, hij en were daerbij,
Dat hij overleze *dan* al te male
Dat grote boeck van den grale.

Met Franck (370) is vermoedelijk te lezen:

Dar men overleze al te male

1925. L. met Frank (370) *niet en roec.*

2927. L. *Waer dat hi ware* met Franck (370).

2929—'34. Als de duivelen, die grooten spijt gevoelen over het verlies, dat ze door Jezus' nederdaling ter helle geleden hebben, en op middelen zinnen om de menschen opnieuw in 't verderf te storten, betoogen, hoezeer een mensch, die, evenals zijzelf, de kennis van 't verleden bezat, dit oogmerk zou kunnen dienen, zegt een van hen (Par. 3): „*Je n'ai pooir* dou *conchevoir* ne de *faire semence* en feme, mais se j'*en* avoie le pooir je le porroie bien faire, que je sai une feme qui fait et dist a devise canques je voel. Et li autres dist: *Il i a tel de nous* qui bien puet prendre samblance d'omme et conchevoir en feme."

In de vertaling vinden we hier (de interpunctie is door mij veranderd):

Ick hebbe die macht van desen zaken,
Dat ick *wiven* mach genaken,
Had ick *se* te minen wille;
Ick weet ene, die lude ende stille
Gaerne doet al mijn gevoech.
Al waerdij niet, men vinter genoech,
Die nemen konnen mans gelijcke
Ende wandelen met vrouwen hemelike;

Dat de ontkenning in *Je n'ai pooir* in Maerl.'s origineel ontbroken heeft, wordt zeer waarschijnlijk door vergelijking met den eng. tekst, al wijkt deze, wat het vervolg betreft, in de voorstelling af (Wheat. 3): „I have power for to sowe seede enz."

Vs. 2931 correspondeert met „mais se j'*en* avoie le pooir"; terwijl intusschen *en* slaat op *conchevoir* en *faire semence*, moet in den mnl. tekst *se* betrekking hebben op *wiven*.

Het ontbreken van de ontkenning in 2929 had tengevolge, dat de woorden van den anderen duivel: „*Il i a tel de nous* enz." niet goed werden weergegeven; de bedoeling is natuurlijk: 'Het is van geen belang, dat gij het vermogen mist om met vrouwen omgang te hebben, *er zijn anderen onder ons*, die dit wel bezitten'.

2939—'40. De duivelen willen het ondernemen

Enen man te makene, *die al*
Er behendecheit leren sal
Ander luden achter lande.

Par. 4: „Ensi ont pris li anemi conseil qu'il engenderront un homme qui *engingnera* les autres."

Blijkbaar heeft in Maerl.'s origineel *ensingnera* gestaan in pl. v. *engingnera*. [1])

2943—'7. Aldus so quam *die duvel* an
Te maken alsoe enen man,

---

[1]) Van een zelfde vergissing schijnt het woord *aprendra* in den tekst v. Som. (2) het gevolg te zijn.

Die *zijnen* zin ende *sine* natuer
Weten zoude wel to der kur,
Ombe *to krigene* godes hantgewerke.

De vergelijking met het Fra. (Par. 4) „Et ensi prist *li dyables* a faire un homme qui *eust son* memoire et *son* sens pour *engingnier* homme et Jesu-crist" leert, dat de door Franck (370) voorgestelde verandering van *weten* in *setten* af te keuren is: *son* in „*son* memoire et *son* sens" slaat natuurlijk op *li dyables*, evenals *zijnen* en *sine* in 2945 op *die duvel*; verkieselijker ware de verandering van *Weten* in *Hebben*.

Met genoemden geleerde is voor „ombe *to krigene*" te lezen „ombe *bedriegene*" (= *engingnier*).

Voor *ancomen* (2943) 'tot iets komen' vgl. Mnl. Wb. 1, 113.

2956—'7. Een der duivelen maakt zich op om de uitvoering van het bovengemelde plan voor te bereiden. Par. 4: „Et cil qui dist *qu'il avoit pooir de la feme* ne se targa plus et vint au liu la ou elle estoit, si le tourna auques a sa volenté."

De vertaling luidt hier:

Die gone die zeide, *dat hij mochte*
Met wijven doen al zijnen wille,
Makede hem enwech herde stille
Ende quam daer hij ene vrouwe vant
Te sinen wille al te hant;

De zin van *qu'il avoit pooir de la feme* is tengevolge van de boven bij vss. 2929—'34 besproken afwijking van het Fra. niet juist weergegeven in 2956—'7. Met de toekenning van genoemd vermogen aan dezen duivel is in strijd, dat later, als de eenig overgebleven dochter der vrouw door hem tot wanhoop is gebracht en zoo „wel begaet" om het kind, dat de oogmerken der duivelen moet dienen, te concipieeren, evenals in 't Fra., een zijner makkers ontboden wordt. (Vgl. 3413—'19 in verband met het in den tekst voorafgaande).

2964. Een puntkomma na dit vers.

2968. Van den echtgenoot der vrouw deelt het Fra. ons mee (Som. 3): „si avoit 111 filles et 1 filg de cele feme ou li diables *avoit part*."

Hieraan beantwoordt (van V. Vl.'s interpungeering is afgeweken):

2967 Drie dochter hadde hij ende enen sone
Bij der vrouwen, *hadde hij* degone,
Daer Sathanas an hadde *sijn deel.*

Men leze 2968:

Bij der vrouwen, *bij* degone,

2969—'71. Uit de vergelijking met het Fra. blijkt, dat de lezing *sijn deel* in het zoo even geciteerde vs. 2969 in orde is. De door Franck (370) voorgestelde verandering in *sijn spel*, en de wijziging der beide volgende vss.:

2970 Sathanas en pensede ombe *geen heel*,
Maer ombe der vrouwen scade.

tot:

Sathanas en pensede *ombe el*
Dan ombe enz.

moeten dus vervallen. In *heel* (= 'heil') hebben we natuurlijk het oppositum te zien van „scade".

2975 en **'9.** De duivel heeft de vrouw geraadpleegd, hoe hij haar man zal kunnen bedriegen.

Ene wile zij dachte;
2975 Doe zeide *hij*: du zalten *vererren* [1]);
Dat zaltu wel doen sonder *merren* [2]);
Hij en sals hem nuwet hoeden,
Hij en sal hem moyen ende verwoeden,
Nemestu *dat ick dij op gaff.*

---

1) V. Vl.; hs. *verviren.*
2) V. Vl.; hs. *myrren.*

Par. 4: „Et *elle* li dist que il ne le porroit en nule maniere si bien engingnier comme par prendre de la soie chose et de lui corechier: Et il se courechera et esragera tous vis, se tu prens les *soies* choses."

Met Franck (371) is *hij* in 2975 in *soe* (of *sij*) te veranderen.

In '78 staat de bekende negatief-consecutieve constructie (vgl. *Tijdschrift* 2, 289 vlgg.), afhangende van een verbum met het begrip 'zich niet kunnen weerhouden'.

Voor „les *soies* choses" heeft Ms. „les *moies* choses". Dezelfde fout heeft blijkens *dat ick dij op gaff* (van '79) in Maerlants origineel gestaan. [1]

3006. L. met Franck (371) *ciste* in pl. v. *reste.*

3010—'3. Door al het vee te doen sterven van den rijken man heeft de duivel dezen tot wanhoop gebracht.

Dus dede hij zine quaetheit vervullen
Ende den man wel zeer verdullen.
Doe Sathanas wist dese dinck,
Dat hij buten allen luden ginck,
Wist hij wel, dat hij volbrengen mochte
Al dat hij te hemwaert dachte;

Naar het Fra. (Par. 5) „Si en fu li preudom moult courechiés *et en la grant ire ou il fu fouit le compaignie des gens. Si sot bien li dyables* quant il li vit che faire que il feroit sa volenté de lui" leze men met verwisseling der vss. '11 en '12:

Ende den man wel zeer verdullen,
Dat hij buten allen luden ginck.
Doe Sathanas wist dese dinck,

---

[1]) Tegen de door Franck (371) voorgestelde lezing:

Doestu dat ick dij op gaff.

en de opvatting (op grond van het Westfaalsch) van *opgheven* als 'an die hand geben, einblasen', verzet zich het Fra.

3060—'3. Ende als hij (nl. de duivel) enige dinck voldrivet,
Hij en wil niet dat verholen blivet,
Opdat hij des *te* [1]) boven zij;
Hij wil verre ende oeck bij,
Dat dat werde meer achterlande
Ombe te merene des menschen scande.

Voor de in 3060—'1 aangebrachte verandering der interpunctie vgl. Par. 6: „Et dyables n'a cure de celee de che dont il est au deseure, ains veult" enz.

3062—'3 zijn te lezen:

Hij wil, *dat* verre ende oeck bij
Dat werde meer achterlande

3070. Nadat de duivel den dood heeft veroorzaakt van het echtpaar en van hun zoon, is het hem gelukt een der drie dochters te bedriegen. Haar schande raakt bekend en de rechters bemoeien zich met de zaak.

Ton eirsten wart dat kondech onder die wijf,
So lange dat dat quam vor dat gerichte.

Heel anders het Fra. (Par. 6): „Et li dyables, qui porcache tous dis les siens a hounir, fist a tous cel oevre savoir et as hommes de la ville qui estoient juge."

Waarschijnlijk zijn tusschen de beide vss. een paar regels weggevallen. 'Eerst werd het onder de vrouwen bekend, toen verbreidde zich het gerucht verder, totdat het eindelijk de rechters ter oore kwam'; iets dergelijks zouden we verwachten.

3085. Verander het komma in een dubbelpunt.

3101—'2. Als de bovengemelde der drie dochters haar misstap met den dood heeft moeten boeten, zijn de beide

1) V. Vl. voor *de* van het hs.

andere ontroostbaar. Een „heilich man", die haar moed wil inspreken en vraagt naar bijzonderheden met betrekking tot den dood van haar ouders, broer en zuster, krijgt ten antwoord:

Wij en konnen dat al
Gemerken, we dat ons gevalt.

Dan volgt:

Dat es rechte dulleke gekalt,
Antworde daerop die goede man,
Want god nyeman haten en kan;

Par. 7: „Sire, nous ne savons, *fors tant que nous cuidons que Dieus nous het, si nous sueffre cest torment avoir.* Et li preudom respont: Vous ne dites pas bien. Dieus ne het nului."

Franck vermoedt (371), dat tusschen 3001 en '2 een paar regels zijn weggevallen. Met het oog op: „gevalt": „gekalt" is het echter waarschijnlijker, dat in Maerl'.s origineel de boven gecursiveerde woorden ontbroken hebben.

3126—'36. Volgens het Fra. (Par. 7) besluit de „preudom" zijn troostwoorden aldus: „Se vous creés bien chou que je vous dirai, grans biens vous en venra encore, et serés m'amie et ma fille en Dieu, ne vous n'avrés ja si grant besoing ne si grant oevre a faire, se vous vous contenés a mon conseil, que je ne vous aie a consillier a l'aide de nostre signour. Ne ne vous esmaiiés pas, dist li preudom, car nostre sires vous aidera, se vous vous tenés a lui; et si venés souvent a moi, car je ne ferai mie loing de chi estage."

De hiermee correspondeerende vss. van de vertaling wijken ten deele af; toch leert de vergelijking met het Fra., dat met geheel andere interpunctie dan die van V. Vl. en met een kleine wijziging in '36 te lezen is:

Hij sprack: wildij geloven *beide* [1])
Daeraen, dat ick iu sal leren,
Ick sal iu minnen to uwen eren,
Noch iu en geschiet number die noet
Nochte [2]) zake gene zo groet
(Nu en mistroestet iu niet so zeer),
Bij der hulpen van onsen heer
In (t. *Ick*) sal iu herde wel beraden.
Doet dit, *dat en sal iu niet scaden* [3]).
Want ick en wone hier niet *verre* [4]),
Coemt (t. *Doet*), gij en werdet des nemmer erre.

3149—'50. De duivel ziet in, dat hij de oudste der meisjes, die zich trouw houdt aan de raadgevingen van den „goeden man", niet zal kunnen misleïden, als niet een vrouw hem helpt.

Nu hadde hij ene, die zine *sagen*
Dicke wile *hadden* (l. *hadde*) gedragen.

Men versta: 'zijn leugens (= *sagen*) vaak had begunstigd' (vgl. voor *dragen* in genoemde beteekenis Mnl. Wb. 2, 381).

3154—'5. Bovengenoemde vrouw zendt de duivel tot de jongste der beide meisjes. Ms.: „la mains nee trait a une part a conseil si li demande quele vie moine ore vostre seur, *a vos ele moult chiere et fait grant joie.* Et ele respont. Ma suer est si pensive enz."

De vertaling heeft hier:

---

1) De vss. 3124—'6 luiden:

Entie oldeste pijnde hoer zeer
Ombe te doene dat hij haer *zegede.*
Hij sprack: wildij geloven, *megede*

V. Vl. leest in '25 en '6: *vraechde*, *maechde.* Juister vermoedelijk Franck (371): *zeide* (Fra. *disoit*), *beide.*

2) V. Vl. voor *noch de* van het hs.

3) De door Franck (371) hier voorgestelde verandering *het* (of *ic?*) *sal u staen in staden* schijnt mij onnoodig.

4) hs. *vere.*

Si nam die jonge tenen rade
Ende vragede haer wat zij dade,
Ende of zij der suster iet hadde waert.
Si antworde doe ter vaert:
Ick wane, ick goedes rades behoeve,
Mijn suster is altenen droeve,

In verband met den geciteerden fra. tekst (de lezingen van Par. en Som. wijken eenigszins af) en met het Eng. (Wheat. 6) leze men:

wat zij dade,
Die suster, ende of zij haer iet hadde waert.

3177—'84. De afgezante des duivels tracht het meisje haar ingetogen leven vaarwel te doen zeggen en wil haar zuster bij haar verdacht maken. Na de liefde verheerlijkt te hebben, gaat ze voort:

Dit zegge ick doer iu, vriendinne:
Al hadde gij *aldus* dese werelt groet,
Nochtan voer gij bet, weer gij doet.
Gij en wetet niet, wat blijscap zij,
Ende ick sal iu seggen waerbij:
Iu suster es ouder dan gij zijt
Ende zij sal teerst doen hoer delijt;
Aldus zij dat iu verbieden sal,
Ende sal uwes vergeten al;
Dus zuldij van uwen sconen live
Die blijscap verliesen, keytive!

Par. 8: „Biele amie, fait ele, je le di pour vous, que ja n'averés joie tant que vous serés avec vostre serour. Et si vous dirai por coi. Vostre suer est aisnee de vous, c'est pour chou que elle avera avant joie d'omme que vous n'aiiés, se elle puet. Car elle ne soufferra point que vous en aiiés devant li. Et quant elle avera eut son delit, si ne li caurra de vous. Ensi arés pierdu la joie de vostre biel cors qui tant mar fu."

Som. 5 (wat het eerste gedeelte der plaats betreft,

hiermee overeenstemmend): „vostre suer est aisnee de vous et si en aura avant de vous. et quant elle en aura por lui si ne li caudra enz."

Hoewel de vertaling afwijkt van het Fra., blijkt bij vergelijking, vooral met den korteren tekst van Som., duidelijk, dat we het zinsverband hebben op te vatten, als door de boven in deze vss. aangebrachte interpungeering is uitgedrukt.

aldus [1]) in 3177 = 'onder deze omstandigheden', d. w. z. 'zonder de liefde te kennen.'

3190 en '**1.** Het meisje durft geen gehoor te geven aan de lokstem; ze denkt aan haar gestorven zuster. Om haar gerust te stellen, zegt de vrouw (Par. 8): „Vostre suer le fist trop vilainnement et trop folement, et mauvais conseil en prist."

Men verandere hiernaar:

Iu suster *doet nu* domheit groet
Ende zi *hevet nu* quaden raet;

in:

Iu suster *daet in* domheit groet
Ende zi *levede na* quaden raet;

3205. L. met Franck (371) *soe* (of *sij*) voor *hij*.

3214 en '**5.** L. met andere interpunctie:

ja es dat waerhede,
Dat mij zeide dat vroede wijf:
Verloren is mijn schone lijf.

Vgl. ook Franck (378).

3230. Als alleen vrees voor den dood het meisje nog weerhoudt gevolg te geven aan de aansporingen der „quene", stelt deze haar gerust:

---

[1]) De verandering van *aldus* in *al* (Franck 271) is bij de hier gegeven opvatting der plaats natuurlijk niet noodig.

cleine no groet
En dorvet gij den doet ontseen,
Maer wille gij **uwe suster vleen;**
Wille gij, ick zegge iu wat gij doet.

De interpunctie is door mij gewijzigd. Van 3230 moet de zin zijn: 'Indien gij slechts van uwe zuster wilt vlieden'. Vgl. beneden 3236. Het verdient dus aanbeveling *maer* en *wille gij* te verwisselen.

3236. So zijt gemene
Allen mannen zonder merre

zegt de vrouw tot het meisje, als deze zich eindelijk heeft laten overreden,

Ende vliet *dan* uwer suster *vere.*

Op grond van de correspondeerende plaats in Som. (5): „si vous en fuires *de courous*" (alleen deze tekst heeft echter de toevoeging *de courous*) is misschien te lezen:

Ende vliet *van* uwer suster *erre.*

3239 en '40. Een puntkomma na het eerste, een punt na het tweede vs.

3256. Diep bedroefd over het gedrag harer zuster, die zich door de afgezante van den duivel heeft laten verlokken, wendt het oudste meisje zich tot haar raadsman.

Doe hij ze sach,
Vragede hij, wat er *was.*

Van Vloten: *wesen mach* voor *was.* Beter Franck (371): „wat hare *wach*".

3293 en '4. **Alzo gewaerlick *als ick gelove*,**
Bidde ick gode, dat hij mij *rove*
Van Sathanas behendecheit.

Met Franck (369) is vermoedelijk voor den oorspronkelijken mnl. tekst aan te nemen: *alsic dit gelie*: *vrie.*

3300. De „goede man" drukt het meisje op het hart

zich in acht te nemen voor toorn, omdat „daer de duyvel vele sijn baraet in gewint":

> Hierombe hoededij, alstu bist erre.
> Dattu mij zoekes, ick en ben niet verre,
> So wat moyenesse dattu heves.

Voor dit zinsverband vgl. Par. 11: „Et pour icele chose te dois tu garder de tous mesfais et de tous les encombriers qui t'averront. Et en toutes les ires ou tu seras, ma douce amie chiere, si vien a moi".

3316. Het schrappen van *niet* (Franck 371) schijnt mij niet noodzakelijk.

3322—'3. Aldus leerdese die goede man;
3322 Erde sorge legede hij daeran,
Datse die duyvel niet en soude scenden;

Par. 11: „Ensi aprent li preudom *cheli*, *qui* a grant paour que li dyables ne l'engint".

De vertaling in 3322—'3 is niet heel juist; in het Fra. slaat *qui* op *cheli*, niet op „preudom".

3330—'3. „Goede luden", die medelijden krijgen met het meisje, zeggen tot haar:

> *Dat* gij drivet dus groten rouwe
> Omb uwen vader, omb uwe moeder,
> Omb uwe suster, omb uwen broeder,
> Die gij oevele hebbet verloren;
> God late iu goeden raet verhoren:

Par. 11: „Damoisiele, *vous devés estre effraee* de vos sereurs qui si ont esté de mauvaise vie. Ore prendés boin conseil en vous et boin cuer".

De vss. 3330—'3 zijn niet zeer duidelijk. Misschien hebben we, zooals Franck (371) geneigd is te vermoeden, *Dor al dat* te lezen voor *Dat*; mogelijk ook zijn de vss. eenvoudig als uitroep op te vatten.

3339. Aldus *twesten* zij zo menich werf.

Men leze met Franck (371) *troesten.*

3348. De duivel ziet wel in, dat hij de brave zuster

> 3347 niet en keerde
> Van dat er or bijchter leerde,
> Hij en mochte se gemaken gram.

Natuurlijk moet na '48 een komma staan in pl. v. een punt. Men vergelijke ten overvloede het Fra. (Par. 12): „il se pourpensa que il ne le porroit engingnier de li faire oublier chou que li preudom li ot dit, *se* il ne le courechoit."

3352. Na de zoo even geciteerde vss. volgt:

> Met dien hij haer suster nam
> Ende bracht ze op enen saterdach,
> Daer die ander *toe gesach*,
> Ombe dat hij se woude toernen doen;
> Haer volghede menich quaet gartsoen
> (Dat en was den avende niet verre).
> Alse se ze sach, wort zij erre;
> Enz.

Met 3350—'3 correspondeert in den tekst van Par. (12): „Lors prist li dyables l'autre serour, si l'en mena un samedi au soir *en sa maison* pour li courechier."

Vs. 3352, dat niet in den samenhang past, is blijkbaar bedorven; in den oorspronkelijken tekst moet iets gestaan hebben, dat in beteekenis ongeveer overeenkwam met *en sa maison*. De gedachte aan *liggen* 'verblijf houden, wonen' (vgl. Mnl. Wb. 4, 585) dringt zich op. Wellicht heeft men te lezen:

> Daer die ander thuus *lach*,

3369. Het deugdzame meisje, door haar zuster op de grofste wijze beleedigd,

> wart toernich van desen,
> Alszij haer zeide desen *orlof*.

Par 12: „Quant cele oi que sa suers li metoit sus tel *blasme* (Som. „tel *diablie*"), si s'en courecha moult."

In het Mnl. Wb. 5, 1991 wordt aan *orlof* te dezer plaatse, trouwens met een vraagteeken, de beteekenis 'hatelijkheid, smadelijke woorden' toegekend. Verkieselijker ware het hier en in 8046 te lezen *onlof*, evenals in 9094, waar reeds Franck (376) deze wijziging heeft voorgesteld.

3375. L. *poitier* (Franck 371).

3376. Verander het kommapunt in een komma.

3386. Het schrappen van *ze* (Franck 370) is onnoodig.

3387—'95. De „poytier", die de jongste zuster vergezellen, mishandelen de oudste; eindelijk ontsnapt deze

in die kamer vaste
Ende sloet die dore tegen die gaste.
Haer cnape ende haer joncwijf, zij twee,
Waren in den huis ende niet mee;
Doer hen en lieten die anderen niet,
Zij en deden ze, dat hem riet
Die duyvel, er *leydsman* [1]),
Die hem al quaetheit brachte an.
Oeck en liet die joncfrouwe niet,
Zij *en* dogede allene haer verdriet,

Met andere interpunctie en schrapping van *en* in 3390 leze men:

Die duyvel, er leydsman.
Die hem al quaetheit brachte an,
Oeck en liet die joncfrouwe niet:
Zij dogede allene haer verdriet

De duivel, die de booze zuster en haar begeleiders tegen het meisje had opgestookt, laat, zooals uit het verder verloop van het verhaal blijkt, zijn slachtoffer niet uit het oog. Het foutieve *en* van 3390 was blijkbaar in den tekst gekomen, doordat een copiist zich den zin als van „en liet" afhankelijk dacht.

---

1) V. Vl.; hs. *leydes man.*

3414—'9. Als het meisje, in haar opgewonden stemming niet gedachtig aan de raadgevingen van haar „confessoer", is ingeslapen, zonder vooraf een kruis te slaan, zegt de duivel:

> nu mach men daeran
> Herde wael maken onsen man.

Daarop volgt:

> Nu hoert voert die aventure.
> Die duyvel, die eerst zeide ter ure,
> Dat hij met wiven wesen mochte,
> Doe men hem dese bodescap brochte,
> Was hij wel gereet to er daer,
> Ende daer si sliep lach hij met haer
> Ende wan een kint aen haer saen.

Vgl. het boven bij 2956—'7 opgemerkte.

3427—'9. Helpet, Maria, moeder onses *heren*,
> Biddet uwen sone, dat hij *weren*
> Mijne ziele moet *ter goeder stede*,

Tegen het rijm *heren: weren* en tegen het laatste woord (= 'verdedigen') in verband met *ter goeder stede* bestaat m. i. geen bezwaar. De door Franck (371) mogelijk geachte lezing:

> Helpet, Maria, *vrouwe soete*,
> Bidt uwen sone, dat hie *moete*
> Mine siele *voeren* ter goeder stede,

verdient alreede op grond van de correspondeerende plaats in het Fra. (Par. 13) „Biele glorieuse mere Jesucrist, *garde* l'ame de moi de peril" geen aanbeveling. Voor *goeder* in 3429 is waarschijnlijk te denken aan de beteekenis 'heilig' (vgl. Mnl. Wb. 2, 2038), zoodat met *ter goeder stede* (= 'op de heilige plaats') de rechterstoel gods zou bedoeld zijn; vgl. de volgende vss.:

> Ende hij mijnen lichaem bevrede
> Van den quaden bosen viant!

3448—'52. Het deugdzame meisje, in den slaap „gehoent" (vgl. boven vs. 3414 vlgg.), smeekt god den duivel niet toe te staan, dat hij haar in 't verderf storte.

Daarop volgt:

Die nacht ginck been, ende dat woert dach;
Sathanas die zijn beiach
Met hoere suster hadde voldaen,
Dadese nu ute den huse gaen
Ende haer portier al te male,
Die hem gedient hadden wale.
Ende doe zij enwech waren gegaen,
Enz.

Par. 13: „La nuis passa et li jours vint. Et si tost comme il fu ajorné, dyables en mena sa feme (nl. de slechte zuster), *quant elle li ot bien fait* che par coi elle i fu amenee. Quant elle s'en fu alee et li garchon",

Volgens Franck (371) ware 3450—'2 te lezen:

Dede nu uten huse gaen,
Die hem ghedient hadde wale
Ende haer poitier altemale.

De lezing kan echter met uitzondering der verandering van *portier* in *poitier* bewaard blijven. Met „hoere suster" in 3449 wordt het *oudste* meisje bedoeld; „die zijn beiach hadde voldaen" is de correspondent van „quant elle li ot bien fait che par coi elle i fu amenee."

3457—'9. Volgens de vertaling doet het door den duivel bedrogen meisje een dienaar

3457 ombe twe vrouwen zinden
Datsij daer quemen *wolden* ze *gevinden*,
Haer te soeckene den goeden heer.

Naar het Fra. (Par. 13) „Chi endroit dist li contes que quant les femes furent venues, la damoisiele se mist a la voie pour aler a sen confessour" leze men 3457—'8:

ombe twe vrouwen zinden.
Doesij daer quemen, *wolde* ze *geninden*

Vgl. Franck (371). Andere wijzigingen, door dezen geleerde voorgesteld, het schrappen van *daer* en verplaatsing van *haer* in 3459 (vóór *geninden* van het vorige vers), zijn niet noodzakelijk.

3460. Voor *doch* (= 'daarop') in het na de boven geciteerde regels volgende vs.:

Doch quam zij daer met groten seer.

z. Mnl. Wb. 2, 222.

3462. Doe se die goede man versach,
Vraeghde hij, wat er *was*,

Volgens Franck (371): „wat hare *wach*". Vgl. op 3256.

3471—'4. Gij zegget, dat so groete zonde
Geen mensche gedoen en konde,
Spreke hij des biechte ende waert hem leet,
Ende hij dan *daermee* dede gereet
Den raet van zijnen confessuer,
God *vergevet* hem op die uer;

Z. Franck (371). In pl. v. *spreke* en *vergevet* heeft de oorspronkelijke mnl. tekst *sprake* en *vergavet* gehad. Elders heeft de uitgever in den regel de zuiver mnl. vormen met *a* voor de dialectische met *e* van den afschrijver gesubstitueerd.

Tegen *daermee* ('daarbij, bovendien'), waarvoor Franck *tsaermeer* mogelijk acht, bestaat m. i. niet het minste bezwaar.

3506. De „goede man", wien het meisje haar wedervaren heeft verteld, hecht weinig geloof aan haar woorden:

Nie en was in der werlde wijf
Dan met manne, sonder blijf,
Zij en hadden getastet of gesien,
Den man, daer haer dat mochte af gescien;

Par 14: „onques feme ne fu *ensement* despucelee ne

en tel maniere que elle ne seust de qui, ne au mains que elle ne veist chelui qui la despucheloit."

Franck (371) meent, dat in pl. v. het onverstaanbare *Dan* bezwaarlijk iets anders in den tekst kan gestaan hebben dan een adv. als b.v. *hemelike* of het relatief met een ww., b.v. *die was.* Eenvoudiger en in overeenstemming met het Fra. zou de verandering zijn in *Dus* (= *ensement* en *en tel maniere*).

3525. L. *macht* (Franck 371).

3533—'6. Als de „damoisele" verklaard heeft bereid te zijn alles te doen, wat haar biechtvader haar zal opleggen, zegt deze (Par. 15): „Dieu le t'otroit. Dis me tu que tu viens au conseil Dieu et as menistres de sainte eglyse? Chou est vraie confiessions et repentemens de faire et de dire a ton pooir selonc les commendemens de Dieu."

In de vertaling beantwoorden hieraan de vlg. vss.:

God helpes dij gereet!
Du komest hier gode te genaden
Ende to der hilgen kerken te raden,
Die god kochte met sinen bloede,
Dat was met enen dueren goede;
Dat *es*[1] gewarege *bichte*:
Was dat bij dage, was dat bij *nachte*,
Also alse die dinck gevel,
Dattu also seides ende niet el,
Ende du does dat men dij raet.

V. Vlotens interpungeering is door mij veranderd. Voor *bichte* (: *nachte*) l. *biachte* en vgl. Mnl. Sprkk. § 14 en § 77 Opm. De door Franck (371) voorgestelde verwisseling der vss. 3535 en '36 is onnoodig.

3544. L. met Franck (371) *behouden* voor *behoeden.*

3575. Ende alse du *moet* heves, kom tot mij:

---

1) V. Vl. voor *was* van het hs.

Naar het Fra. (Par. 16) „Et par toutes les fies que tu avras de moi *besoing*, si vien a moi", is te lezen:

Ende alse *dues noet* hebbes, kom tot mij.

3599 en **'600.** Zij zeide: so moet *mij* die godes *crafft* (mnl. *kracht*)
Number van desser dracht
Mij verlosen,

In 3599 is met Franck (371) *mij* te schrappen. Metri causa leze men in 3600 *numbermeer*.

3605. Zij *zeiden* haer doe ende spraken;

Lees naar Par. (16) „Et celes qui chou orent oi se *sainnierent* et disent" *zeinden*.

3615—'6. Gij zult moeten sterven, zeggen tot het meisje menschen, die haar zwangerschap hebben bemerkt,

Ten iersten alse dat die richter weet.
Faise de moi. Deus son plaisir [1]),
Sprack die joncfrou, hij vint mij hier,
Maer also behoude mij god mijn leven,
Als ick en weet, wen dat kint geven.

Par. 16: „tantost que li juge le savront, si tost vous converra morir. *Quant elle oi que a morir le converroit, si en fu moult espoentee, et dist:* Aussi face Dieus l'ame de moi sauve que je ne vi onques celui ne ne connui qui che m'a fait."

De vss. 3615—'6 zijn blijkbaar geheel bedorven. Wat in den tekst heeft gestaan, is natuurlijk niet uit te maken; vermoedelijk stemde de inhoud der regels ongeveer overeen met het hier gecursiveerde van den fra. tekst.

3639 en **'40.** Het meisje, dat haar nood is gaan klagen aan den „goeden man", heeft een vraag van dezen of het „wonder", waarvan ze hem vroeger heeft verteld, haar nog wel eens is geschied, ontkennend beantwoord.

---

1) V. Vl., hs. *omplasier*.

Des wonderde den goeden man
Ende *zij* bescreef die *wise* dan
Ende die nacht, dattet er geschede (mnl. gesciede).

Par. 17: „Quant li preudom l'oi, si s'en esmiervilla moult, et puis mist la nuit et l'*eure* en escrit, si comme elle li ot conté",

In 3640 verandere men *zij* in *hij*, *wise* in *wile*.

3644—'51. **Hij sprack: van den quaden diede**
Laet die tale algader gaen,
Ende weset des zonder waen;
Segge gij mij waer, wetet dat te voren
Alse dat kint wirt geboren,
Zal ick die waerheit weten *wel*[1])
***Hope ick* an gode, *anders* nyeman *el*[1]);**
Es dat waer, dat gij mij doet verstaen.
Gij zolen der doet wel ontgaen;
Wat wonder es dat, al hebbe *gij*[2]) vaer,

Par. 17: „Toute seure soiiés. Quant chis oirs qui dedens toi est naistera, je savrai bien se tu m'as voir dit u menti. *Et j'ai bien creanche* en Dieu que, se che est voirs ensi que tu le m'as dit que tu n'averas ja garde de mort. Les granz paours en porras tu bien avoir."

Hiernaar interpungeere en leze men:

Ende weset des zonder waen,
Segge gij mij waer, wetet dat te voren:
Alse dat kint wirt geboren,
Zal ick die waerheit weten wel.
***Ick hope* an gode *ende*[3]) nyeman el,**
Es dat waer, dat gij mij doet verstaen,
Gij zolen der doet wel ontgaen.
Wat wonder es dat, al hebbe gij vaer?

3659. Een komma na *gode*.

---

1) V. Vl.; hs. *wal al*.
2) V. Vl. voor *sij* v. h. hs.
3) Franck (371).

3662. Een dubbelpunt na dit vers.

3695 en '6. Met Franck (372) leze men *moeten* in het eerste, *es* in het tweede vs.

3709. Het meisje moet voor de „schepene" terechtstaan. De „goede man" weet evenwel te bewerken, dat het oordeel over haar wordt opgeschort tot na de geboorte van haar kind. Ze wordt gevangen gezet in gezelschap van twee vrouwen,

Die vrodesten, die men vinden *konde.*
Een venster dat bleef open staende,
Enz.

In de beide geciteerde vss. ontbreekt het rijm. Franck (372) wil lezen: *mochte begaen: open staen.* Tegen Van Vlotens veel eenvoudiger verandering van *konde* in *waende* bestaat, naar het mij toeschijnt, geen bezwaar.

3729—'31. Het kind, dat geboren is, zou

hebben gehad des duyvels zin,
Wantet was duyvels gewin.
Maer hij haddet oevele verhoet:
Ende Jhesus starf dor groete oetmoet,
Ende *hij* hoende die joncfrouwe
In den slape, des zij hadde rouwe.

De interpunctie is door mij veranderd.

Van 3729 is de zin: 'Maar hij had slechte voorzorgsmaatregelen genomen.'

In het ms. Huth (Par. 19) correspondeert met '29—'32: „Mais li anemis l'avoit fait folement, *car nostre sires avoit rachaté de sa mort* [et avoit pardoné le pechié [1])] *por vraie repentanche*, et li anemis avoit cheli engingnie par dechevement."

---

[1]) Ingevoegd door Paris.

In 3730 [1]) hebben we een poging te zien om van den boven gecursiveerden, tengevolge van het ontbreken der woorden „et avoit pardoné le pechié" niet meer te begrijpen passus een verstaanbare vertaling te geven; *dor groete oetmoet* = 'uit genadige gezindheid.' *Ende* is emphatisch gebezigd.

Met *hij* in '31 is natuurlijk de duivel bedoeld.

3742 en '4. Het was de wil der duivelen,

zeghet die hystorie,
3742 Dat dat kint hebben zolde *er* memorie
Van allen dingen, die weren geschicht (mnl. waren gesciet);
Des en gebrack hem *nichtes nicht* (mnl. *niets niet*).

Francks verandering (372) van „hebben solde *er* memorie" in „hebben soude memorie" is niet juist. Vgl. Som. 10 (schoon eenigszins afwijkend): „pour ce li estora il (nl. diex) quil eust *lor* art de savoir les choses faites et dites et allees" en in de vertaling o.a. vss. 2906—'10:

Doe zeide een duvel herde quaet:
Mochten wij enen man gemaken,
Ende hij dan konde al onse zaken,
Also alse wij macht hebben des,
Dat wij wel weten, dat geleden es;

De wijziging van *nichtes nicht* (= 'volstrekt niets', z. Mnl. Wb. 4, 2407) in *doe* (of *oec*) *niet* is onnoodig.

3756. L.

Wildet oeck, dat ('zoodat het') mochte bolde

3760—'6. Nadat in de vertaling is verteld, hoe het kind, dat door den duivel de kennis van het verleden

---

1) Tegen een lezing van dit vs. en de volgende, als door Franck (372) wordt mogelijk geacht:

Dat (of *Want*) Jhesus dor grote ootmoet
Vergaf die sonde der joncfrouwen,
Dier si hadde groten rouwe;

verzetten zich de fra. teksten.

bezat, van God de gave had ontvangen om in de toekomst te zien, volgt (de interpungeering is door mij gewijzigd):

> **dat vleesch quam van den viant**
> **Ende god hadder die ziele in gesant.**
> **Ombedat die lieden zouden daerin**
> **Proeven mogen des duvels zin,**
> **Hi gaf hem meer sins dan enen anderen:**
> **Hi hevet des noet; *hi mach daer wanderen.***
> **Wes dat kint sal plegen, moget gij hoeren.**
> ***Maer aldus so wasset* geboren**

Par. 19: „Car plus n'i a dyables formé fors le cors, *et nostre sires met ens l'esperit por veoir et pour oir et pour entendre a chascun selonc chou que il li preste sens et memoire et que il li plaist a douner*, et il a cestui en a plus douné que a autrui por chou que grans mestiers li estoit."

Aan 3760—'2, geheel afwijkend van het Fra. en blijkbaar berustend op een verknoeide lezing in Maerlants origineel, is een zin te hechten, wanneer we de beide laatste dezer vss. als finalen bijzin met het volgende (3763) verbinden.

Van „hi mach daer wanderen" in '64 zal wel de zin zijn: 'Hij kan meer dan één kant uit', nl. God volgen en den duivel. Vgl. 3755

> **Dus mochtet hem keren daer *het* (t. *id*) wolde,**

De door Franck (372) voorgestelde verandering van '66 in

> ***Aldus so was dat kint* geboren**

schijnt mij onnoodig. Voor *maer* 'intusschen, nu' z. Mnl. Wb. 4, 1003.

3769. **Zij *lietent* der moeder *schouwen* daer zij lach,**

Volgens Franck (372) ware hier *toechdent* te lezen. Eenvoudiger zou de wijziging zijn van *schouwen* in *sien*.

3783. Schrap *dat* om 't metrum.

3787. Doe hietment na den manne Merlijn;
Merlijn *wasset* kristen gedaen.

Francks verandering (372) van *wasset* (3788) in *was daer* is ongewenscht; 'het werd Merlijn gedoopt' is de zin van het vers. Vgl. voor de constructie *Tijdschr.* 3, 103 vlg.

3819—'20. Merlijns moeder zegt:

of god dat *hevet* gekoren,
Dattu werdes van mij geboren!

Franck (372) acht mogelijk: „of god dat *hadde* verkoren, Dattu *ie* wordes van mi gheboren". Beter ware 't misschien te lezen:

of god dat *nie hadde* gekoren ('gewild'),

3823—'5. Men interpungeere:

Lieve moeder, en bedrovet iu niet;
Ombedat iu noch es gesciet,
3825 So en werdestu niet verdaen.

Vgl. Par. (21) „Biele mere, ne t' esmaie mie; tu ne morras ja de chose qui te soit avenue pour moi."

3840. De beide vrouwen (vgl. boven op vs. 3709) hebben de moeder, doodelijk verschrikt doordat het kind plotseling is begonnen te spreken, gevraagd, wat het gezegd heeft.

Twaren, zeide *zij*, dat zeide zoe,
Dat men mij hierombe niet verdede.

L.

Twaren zeide *hij*, dat zeide zoe,

Vgl. de boven geciteerde vss.

3875. Met Franck (372) is *riepen* te lezen voor *quamen* (dat dan wel voor *liepen* is in de plaats gekomen).

3889—'90. So lange leet oeck dat *die tijt* genachte,
3890 Dat der dagen en bleven maer achte
Dat mense (nl. Merlijns moeder) brengen zoude te viere.

Par. 22: „Ensi remest une grande pieche, que il n'i ot mais que set jours jusques au terme que elle devoit estre arse."

Franck (372) vermoedt:

So langhe leet doe die *tijt*,
Dat en bleef maer achte daghe *respijt*,

Beter ware met minder radicale wijziging te lezen:

So lange leet oeck dat genachte,
Dat enz.

Versta: 'Zóóver was de termijn verstreken, dat enz.' Voor *genachte* in genoemde beteek. z. Mnl. Wb. 2, 1377.

3895—'6. Merlijn ginck doe achter den prisoen
Ende sach hoe sijn moeder *scree seer*;
Doe makede hij *spellecheide* meer.

Volgens Franck (372) vermoedelijk te lezen: *screide: spellecheide.*

3930. Als de dag is aangebroken, waarop de gerechtszitting zal plaats hebben, zegt een der rechters (Par. 23): „Damoisele, avés vous mais que faire? *Atornés vous* or, que il vous convient souffrir cest martyre."

Volgens de vertaling zegt een „scepene":

Vrouwe, heb gij icht to doene el,
Keert iu ombe, gij weten wel,
Gij moten liden deze pine.

Blijkbaar heeft de bewerker *Atornés vous* niet verstaan; vandaar het onzinnige *Keert iu ombe.*

3970—'4. De rechters gelooven niet, wat Merlijns moeder hun met betrekking tot diens geboorte verteld heeft. Ze doen de andere vrouwen komen.

Ende leiden se wten ring
Ende zeiden hem: dusdane ding
Gesciede nie vrouwen *negene*,
Dat men weet, groet of clene,
Dat ie vrouwe sonder man
Kint droech ofte wan.

Par 23: „Atant se traient li juge a une part et parlerent a maintes femes de chou que cele damoisiele lour faisoit entendant. Et dist li uns des juges: Dames, vous qui chi estes, avint onques a *nule* de vous ne a autre dont on oist onques parler que ele puist conchevoir ne avoir enfant sans compaignie d'omme carnelment?"

Zoo ook ongeveer de andere teksten.

Vermoedelijk heeft Maerl. een bedorven lezing vóór zich gehad; *nule* is hier natuurlijk niet *negene* en door den samenhang wordt een vraag vereischt.

4072. L. naar de var. van 't Munstersche fragment *cant* voor *vant.* [1])

4082—'4. Als Merlijn een beschuldiging heeft ingebracht tegen de moeder des rechters, wordt deze door den laatste ontboden, die intusschen een wakend oog houdt op Merlijn en diens moeder. Men tracht het kind aan 't praten te krijgen (Par. 25): „*Et maintes fois fu li enfes mis en paroles de sa mere et d'autrui*, mais en tous les quinse jours parole n'en pot on traire."

In de vertaling correspondeert hiermee:

Vor Merlijne was menege tale
Van ziner moeder daer binnen vertrecket
Ende oeck ander dinck ontdecket,
Maer zi en mochten hem niet doen spreken
In vijf dagen, met genen treken,

De zin van *Et maintes — autrui* (= 'herhaaldelijk wilden de moeder en anderen het kind aan 't praten zien te krijgen') is niet goed weergegeven of de lezing van Maerl.'s origineel was minder juist (het Mu. frgm. komt met onzen tekst overeen).

---

[1]) N.B. Zooals hier, vermeld ik in 't vervolg de varianten van het Munstersche fragment (3993—4328), wanneer ze een beteren tekst dan het Steinfurtsche ms. geven, in den regel zonder commentaar. Waar genoemd fragment alleen een *andere*, niet een *betere* lezing bevat, achtte ik vermelding daarvan onnoodig.

4105. Men is zeer verwonderd over de wijze woorden, die Merlijn spreekt, als de moeder des rechters gekomen is. Omtrent den laatste zegt de vertaling:

> Die rechter *zegede* wael aldaer,
> Dat hem dat kint zeide waer.
> Merlijn zeide: enz.

Zooals reeds door prof. Verdam (T. 70) werd opgemerkt, berust *zegede* en het daaraan beantwoordende *seide* van 't Mu. frgm. op een oude fout. Blijkens Par. (26) „Mais li juges *connoist* bien" moet Maerlant *kende* hebben geschreven. (De fout is blijkbaar ontstaan door het in 't volgende vs. staande *zeide* of *seide*).

4127—'30. Ik zou uw moeder niet willen betichten om de mijne te redden, als deze iets misdreven had, zegt Merlijn tot den rechter (Som. 14): „que ie ne voel pas ma mere desfendre *contre tort.* Mais ie voel le droit dame dieu sauver et le sien. et sacies que ma mere na mie deservi le torment que vous li voles faire."

De vss. der vertaling (door mij geinterpungeerd als in T. 75);

> Want *tegen recht* wil ik niet spreken;
> Godes recht laet ick node breken,
> Want wetet vorwaer datzi der doet
> Verdient en hevet clene no groet.

stemmen, wat den zin betreft, hiermee niet geheel overeen. De woorden „tegen *recht*" schijnen te berusten op een afwijkende lezing; ook het Eng. (Wheat. 19) heeft: „ageyn *right.*"

4138. Merlijn voegt den rechter toe:

> Gij zolt mijne moeder laten gehermen,
> Dat *zeide hij*, *mochte hij* se bescermen,
> Ende op de uwe dit proven nu.

Hoewel ook in 't frgm. 4138

> Dat *seidi*, *mochtise* bescermen,

luidt, is toch, daar de overgang van de directe in de indirecte rede en het terugkeeren tot de oratio recta al te zonderling klinkt, zeer waarschijnlijk met Franck (372) te lezen:

> **Dat *seidi*, mochte *ic* se bescermen,**

Vgl. Par. 26: „*Vous* m'avés asseuré et ma mere, se *je* le puis desfendre, que vous le cuitiés."

4140. L. *waer* (T. 67).

4145—'6.
> **Merlijn sprack: ia en houdij niet dan**
> **Mine moeder, omdat zi mij wan**
> **In kevesdome ende niet *in echte*:**
> **Wie mijn vader was, *met rechte***
> **Zi zoude dat bet weten, woude ick dan,**
> **Wie hij was, die mij wan,**
> **Dan du dinen vader kennest;**

De juiste lezing geeft de var [1]):

> **In keefsdome ende niet *en weet*,**
> **Wie mijn vader was *gereet?***

Vgl. Par. 26: „Vous volés ma mere ardoir por chou que je suis nés de li et pour chou que elle ne *set* qui en li m'engendra. Mais se je voloie, enz."

4173. L. *Jane* voor *Je* (T. 67).

4191. Een puntkomma na dit vs. (T. 76); met *hem* in het volgende wordt de priester bedoeld.

4216. Voor het onjuiste der wijziging, door V. Vl. hier in den tekst gebracht, vgl. Par. 28: „ Et chis meismes qui chi est le cuide pour voir que il fust fieus au preudomme."

4223. Geen leesteeken na dit vs. (T. 77).

4252. *agnipedes*, var. *anguipedes*. Z. T. 68 met noot 1.

4267—'8. Blijkens de var. is hier, gelijk Franck (370) reeds vermoedde, te lezen: *geonnen des: dat te gesciene es.*

---

1) Verdam (T. 68) is van de tegenovergestelde meening.

4273. L. naar de var. „dat hier es *vermont.*" Z. T. 67 en vgl. Par. 29: „Chou que je lui ai *dit.*"

4275. Volgens Verdam (T. 68) verdient de lezing der var. „*int* herte versaget" de voorkeur boven die van 't Steinf. hs. „*van* herten versaecht." *Van herten* komt alleen voor = 'hartelijk' (z. Mnl. Wb. 3, 390), een opvatting, die ook past in *van herten hout* en *hout van herten*, in Mnl. Wb. 3, 388 geciteerd.

4288. Men interpungeere:

Deze, zeide hi, hevet wael vertaelt

Vgl. de var.:

Dese, seiti, heft wel ontaelt

4299—'300. De moeder van den rechter heeft niet kunnen ontkennen, dat diens vader een „pape" is; zij begeeft zich tot dezen en deelt hem mee, wat Merlijn gezegd heeft.

Doe zi was komen, alzoe saen
Zeide zi den pape al *die woerde.*
Hi wart versaget, *doe hi dat hoerde,*

Var.:

Seide si den pape al *dat si horde.*
Hi was versaget *van den worde.*

De lezing van het Steinf. hs. is oorspronkelijker. Vgl. het Fra. (Par. 29) „Si tost que ele fu venue a son hostel, si parla au prouvoire en conseil et li dist *la merveille que elle avoit oie. Et quant cil l'oi*, si fu si espoentés enz."

4310. Dus leidene die duvel eer iet lanck,
Dat hi em zelven verdranck.

Var. *Daer.* Tegenover Verdams meening (T. 68) is de eerste lezing voor de juistere te houden. Vgl. Par. 29: „Ensi le mena dyables quels oevres il avoit faites *qu'il* le fist sailir en l'iaue, si se noia."

4311—'2. Die met der vrouwen waren gesent *daer*
Stonden ende zegen al *dat vorwaer.*

Naar de var. is volgens Verdam (T. 67) in pl. v. „al *dat vorwaer*" te lezen: „al *tgent*" (: gesent).

4350—'3. Als Blasijs geen vertrouwen in Merlijn stelt en vreest, dat deze hem zal bedriegen, zegt het kind:

Aldus zo *kronen*
Quade liede ende hebben *hoede*
Meer vor dat quade dan vor dat goede.
Ene *hoepe* hebbick *dij gesecht*:
Also als ick hebbe *gesecht*,
Dat die duvel was mijn vader,
So zegge ick, dat mij god algader
Gaf, dat ick mach vorzeen
Alle dinge, die zullen gescheen;

Voor *kronen* 'murmureeren' z. Mnl. Wb. 3, 2135, voor *hoede* 'opmerkzaamheid' (vgl. Par. 30: „et *notent* plus le mal que le bien") aldaar 3, 457.

Vs. 4353, dat in de door mij geraadpleegde bewerkingen van den Merlin geen equivalent heeft, is blijkbaar bedorven. Waarschijnlijk is te lezen:

Ene *helpe* hebbick *mij gereit* [1]) (= 'bij de hand'):
Also als ick hebbe *geseit*, [1])

4361. L. met Te Winkel (351) *merke* voor *werke.*

4367—'9. Ik ken, zegt Merlijn, den „zin" der duivelen

ende ick houde
Van hem, dat ick houden zoude.
Dat en zal hem niet gehelpen konnen:
Dat zi mij an mijne moeder wonnen,
Waren zi dul, want dat vat,
Dat zi meenden hebben gehat,
Dat es al verloren bleven
Dor mijner moeder reine leven;

1) Reeds door Franck (372) voorgesteld.

Voor de in 4367—'9 aangebrachte interpungeering vgl. Par. 31: „Mais je nel tieng mie pour lour preu, ne il, *quant* il me conchurent en ma mere, ne furent mie sage. Car il me misent en tel vaissiel qui ne devoit mie estre leur, et la bontés de li lour nuist moult."

Voor *Dat* in 4367 is te lezen *Daer*.

4409. Blasijs, wien gelast is een boek te schrijven, heeft de opdracht aanvaard, maar Merlijn bij den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, bij de maagd Maria, bij alle heiligen, martelaren enz. bezworen hem niet te bedriegen.

> Merlijn zeide: al die *woert*,
> Die ick van dij nu hebbe gehoert
> Alhier toter stede nu nomen,
> Moeten mij embermeer verdomen,
> Enz.

Naar Par. 31 „*Toutes les creatures* dont tu m'as parlé" l. „al die *voert*."

4421. Blasijs krijgt bevel te

> scriven zaen
> *Die mynne van der schoenre Marien*,
> Ende van Josepe van Aramathien,

Par. 31: „si li conta Merlins *les amours de Jesucrist* et de Joseph."

De vertaling in 4421 is niet gelukkig; natuurlijk hebben de woorden van den fra.tekst betrekking op de afneming van het kruis door Joseph en op de genade, door Christus aan dezen betoond in den kerker en later, wanneer hij in 't bezit is van den Graal. Vgl. ook Te Winkel, *Tijdschr.* I 313, noot.

4427. Verder moet Blasijs o.a. te boek stellen:

> hoe Joseph *besitte* den grael

L. met Franck (372) *besette* en vgl. 1815.

4468—'73. Uw boek zal steeds meer gewaardeerd worden, zegt Merlijn tot Blasijs. „Mais" (Par. 32) „il ne sera pas *en auctorité*, pour chou que tu n'es pas

ne ne pues estre des apostles. Ne li apostle ne *misent* onques riens en escrit de nostre signeur que il n'eussent veu et oi, et *tu* n'i mès riens que tu aies veu et oi d'autrui que de moi." (Som. 18: „tu ni mes riens que tu aies veu ne oi *se ce non* que jou te di").

Met dezen passus correspondeeren de volgende vss. (waarvan de interpunctie door mij veranderd is):

> Ende hij en wert niet *gecalengiert*,
> Want niet en zijn der apostele woert;
> Zi en *scriven dat* zi hadden gehoert
> Ende datzi zagen, ende anders niet;
> Maer dat en es *mij* niet gesciet
> Anders dan ick dij hebbe vertrecket.

Een lezing *ongecalengiert* (= 'zoodanig, dat er geen aanmerkingen op te maken zijn') brengt de vertaling dichter bij den fra. tekst. Voor *ongecalengiert* vgl. Mnl. Wb. 5, 571.

In '70 l. *screven dan dat*, in '72 *dij*.

Van de beide laatste vss. is de zin: 'Dat schrijven hebt gij niet anders kunnen doen dan door de van mij ontvangen mededeelingen.' Den niet geheel logischen gedachtengang vinden we terug in den tekst van Som. (vgl. het bovenstaande citaat).

4485—'92. Als ge uw werk hebt volbracht, zegt Merlijn tot Blasijs, zult ge worden opgenomen in het convent der graalgenooten

> Ende samelen *dinen boeck* in *den oren* (mnl. *haren*);
> Dus wert onze pine *groet* twaren.
> Alsi dit hebben, zullen zi te merre
> Vor ons bidden onsen herre.
> *Twe boecken* zijn er nu met desen:
> Dit sal een scone boeck wesen,
> Ende beide spreken van ener zaken.
> Nu moet ick *ander jeesten* maken.

Som. 18: „lors sera tes livres ajoins al livre joseph si sera la chose bien *esprovee* de ma paine et de la

toie si en aura diex merci si li plaist. et cil quil lorront proieront nostre seignor por nous. Et quant li doi livre seront ensamble si iaura 1 biau livre et li doi seront 1 misme chose."

Naar *esprovee* (Par. *prouvee*) en in verband met den samenhang is voor *groet* in 4486 wellicht *gecant* in de plaats te stellen.

Met *dinen boeck* en *den oren* en met *Twee boecken* worden de Merlijn in zijn geheel en de Joseph bedoeld (z. hieromtrent Te Winkel in *Tijdschr.* I 313 vlg., waar ook gehandeld wordt over de onjuiste opvatting van 4489 door den afschrijver, die boven het nieuwe hoofdstuk, dat na de geciteerde vss. begint, schreef „hier begint dat *derde* boeck" in pl. v. „dat *ander* boeck").

De vss. 4489—'91 beschouwt Te Winkel (l. c.) als een opmerking van Maerlant; uit de vergelijking met den boven geciteerden fra. tekst blijkt echter, dat ze behooren tot de woorden, door Merlijn tot Blasijs gericht. De zin der vss., waarin we een herhaling van het in 4485 gezegde te zien hebben, is: 'Twee boeken zijn er nu hierdoor; dit zal (deze twee boeken zullen) een schoon geheel zijn en ze handelen over een zelfde onderwerp.'

Met de *ander jeesten* van vs. 4492 worden natuurlijk de in 't vervolg verhaalde histories bedoeld.

4495. In desen boecke zule gij verstaen
Van groten strijde sonder waen.
Want Engelant hadde menich jaer
Gestaen, dat lest men ons voerwaer,
Eer die koninge worden kristin (mnl. kerstijn).
Maer al die koninge, die hebben gesijn,
En staet mij niet te brengene voert,
Sonder die toter hystorien behoert.

Want, dat slecht past in den samenhang, is door *Ende* te vervangen. Volgens den tekst van Par. (33) begint de auteur zonder eenigen overgang het verhaal

van de gebeurtenissen in Engeland met „*Et* Engleterre n'avoit adont eut encore roi crestiien". Evenzoo Som. 18: „*ne* en engleterre navoit onques este rois crestiene."

4534. *plegen* is natuurlijk de mnd. vorm van den afschrijver; met Franck (373) is voor den oorspronkelijken mnl. tekst *plagen* aan te nemen.

4541. Hi wist wael, dat men hem *hielt vroet*

Over *houden* met een praedicatieve bepaling zonder *vore* of *over* z. Mnl. Wb. 3, 635.

4546. Moynes, de jeugdige koning van Engeland, en zijn volk worden door de Sennes lastig gevallen. De „drossate" *Vertegier* [1]) weigert deel te nemen aan den strijd,

Want hi wael oeck wiste mede,
Dat nyeman *hem* mochte doen dat hi dede.

Verander *hem* (in 't hs. wellicht *ene*) in *en* en vgl. Par. 33: „pour chou que il vit bien que *il n'estoit nus qui* peust che faire que il faisoit."

4578. V. Vl.'s invoeging van *Want* is onnoodig. Een punt voor het komma.

4584. Een aantal onderdanen van Moynes, met diens regeering ontevreden, bieden bovengenoemden „drossate" Vertegier de kroon aan. Deze weigert ze aan te nemen, zoolang Moynes in leven is.

Hi zeide: dat ne mach niet zijn,
Also lange alse levet die here mijn.
Zi zeiden: beter waer ons vele,
Verliepe hem die doet zine kele!

Kennelijk is hier „*Vernepe* zine kele" te lezen = 'mocht hem den hals dichtknijpen, hem wurgen'.

4590. Een puntkomma na dit vs.

4600. Nadat Vertegier aan de vijanden van Moynes

---

1) Zoo met V. Vl. (z. de noot) te lezen voor *Utegier* van het hs.

de boven (op 4584) vermelde gezindheid heeft te kennen gegeven, oppert een van hen het plan den koning te dooden.

> Dan sal hi (nl. Vert.) hem an ons keren;
> Dus mogewij *werden grote heren*

Par. 35: „si fera tout chou que nous vaurrons. En ceste maniere porrons nous tous jours mais *estre seigneur de lui.*"

De zin der woorden *estre seigneur de lui* (= 'den baas over hem spelen') is natuurlijk niet goed weergegeven.

4629 en **'31.** Moynes is door sluipmoord om het leven gebracht. De beide mannen, die belast zijn met de zorg voor zijn jeugdige broeders, krijgen argwaan:

> Twe goede man weren ginder,
> Die hilden die twe ander kinder,
> Uter ende Pendragoene.
> Doe si vernamen van dezen done,
> Dat men Vertegier koninck koes,
> Si gedachten, dat Moynes verloes
> Sijn lijf bij sinen valscen rade.

Dat we het zinsverband hebben op te vatten, als door de hier aangebrachte interpungeering is aangeduid, blijkt uit de vergelijking met Par. 35: „A cel conseil ot deus preudommes qui gardoient les autres deus enfans, Pendragon et Uter. . . . . . . Et quant li preudomme oirent que Vertigiers seroit rois, si lour fu moult avis que il avoit fait le roi Moyne ochirre."

4636. Bovengenoemde mannen overleggen, wat ze zullen doen:

> Nadien, sprack die ene, dat he ene versloech,
> *Ende*, als hi mechtich is genoech,
> Sal hi dese doden beide gader:

Som. 20: „*des que* vertiger a fait nostre signor ochire *si tost* com il sera rois il fera ocire ces II enfans."

Hiernaar is *Ende* als de emphatische partikel op te vatten.

4645. De beide „preudomme" besluiten „que il s'en iront et *en merront* les enfans" (Par. 36).

De Steinf. tekst heeft hier:

> Overeen droegen zi beide doen,
> Dat zi ut den lande ontfloen
> Ende die kinder met hem *beide*.

L. *leiden*.

4659—'61.
> Elck man mercke, die dat gevroedet,
> Dat men niet verliesen en kan,
> Dat men doet dorch goeden man;
> Bij deser tale proevet myt der vart.
> *Dat* Vertegier doe koninck wart.
> *Doe* hij gewijget was koninck *met vreden*,
> Quamen to em enz.

„Bij deser tale" wil zeggen: 'door het voorafgaande verhaal'; '59 behoort dus bij 't vorige (vandaar mijn wijziging der interpunctie).

In '60 en '61 wil Franck (373) lezen:

> *Doe* Vertegier doe koninck wart
> *Ende* hi enz.

Men vergelijke echter Par. 36: „Chi endroit dist li contes que Vertigiers fu esleus a roi si comme je vous ai conté. Et quant il fu sacrés et sires dou *pais*, si vinrent a lui enz." De eenige hier vereischte verandering is m.i. die van *Dat* in *Daer*.

In *met vreden* is het gevolg te zien eener verwarring van *pais* 'land' met *pais* 'vrede'.

4737—'8. Vertegier, op zijn beurt door het geheele volk gehaat, heeft steun gezocht en gevonden bij de Sennes. Een van hen, zijn vertrouweling, die den naam van Angwes draagt, zegt tot hem:

Here, ick zegget dij gereet,
Dat dij dijn volck hevet leet;
Ende oeck zeide hi hem een ander tale,
Die men niet en kan vertrecken wale;
Ende oeck zeide hi hem daertoe
Waerbij dat waer ende oeck hoe.
Ende Vertegier nam Angwes dochter

Wat den vertaler gebracht kan hebben tot het neerschrijven der tamelijk raadselachtige vss. 4737 en '38, wordt misschien duidelijk door vergelijking van den tekst van Som. (21); met de geciteerde regels correspondeert daar: „si parla angis a li et li dist que les poeples le haoit moult. *sen ai tant oi parler que je nel vous puis mie tout retraire. Mais tant vous en puis je bien dire* que angis parla tant et dist que vertiger prinst la fille angis a feme." Blijkbaar werd de passus *sen* ——— *retraire*, of liever de correspondent daarvan in Maerlants origineel door dezen gehouden voor een bewering van Robrecht van Borroen; ongetwijfeld echter is oorspronkelijk met *je* Angis bedoeld. Intusschen moet de copiist van den hier geciteerden tekst blijkens „*Mais* ——— *dire*" de plaats evenals Maerlant hebben opgevat, moeten we dus aannemen, dat deze afschrijver zich hier een wijziging heeft veroorloofd. En dat dit niet zoo onwaarschijnlijk is, leert de vergelijking met den tekst van Par. (38), waar het gedeelte „*sen* ——— *retraire*" ontbreekt en de volgende zin begint met: „Tant fist Hangus et tant pourcacha enz."

4761—'2. Vertegier, bevreesd dat de broeders van den vermoorden Moynes nog eens naar Engeland zullen terugkeeren om hem te bestrijden, besluit een onneembaren „torre" te doen bouwen,

Ende dat men steenmeester brochte,
Die maken zouden *zulke stene*,
Dattene wonne man *negene*.

L. met Franck (373) *zulken steen: negeen.*

4772. Het komma moet na 'niet' staan.

4774. Na dit vers een puntkomma, na het volgende een punt.

4798. De koning vraagt zijn „wiseste clercke", of ze kunnen ontdekken, waardoor de toren bij het bouwen telkens weer instort, en voegt daaraan toe:

> En zegge gij des niet, *ick blive ontset.*

Versta: 'dan ben ik ten einde raad.' Vgl. Mnl. Wb. 5, 1241.

4808. De „clercke", die Vertegier hebben meegedeeld, dat eenigen van hen het vermogen bezitten om de oorzaak van 't ongeval uit de sterren te vernemen, geven gevolg aan zijn verzoek om uit te vorschen, wie dat zijn:

> Elck vragede den ander, of hi icht wiste
> Enege dinck van gener *liste;*

list (fra. art) = 'kunst, wetenschap' (z. Mnl. Wb. 4, 672 vlg.). Vgl. *aert* in het beneden geciteerde vs. 4811.

4811—'2. Ende twe die treckeden hem daer voert
Ende zeiden: wij hebben gehoert
Genoech, wene ye, van deser *aert,*
So lange datter zevene *waert.*

Par. 39: „Lors en i a deus qui se traient avant et dient que nous en savons assés, che quidons, pour tel chose savoir. *Et si a chi d'autres clers qui en sevent. Et li preudomme dient: Alés, si querés vos compaignons qui riens i pueent savoir.* Tant quisent que set en i ot."

Na 4811 moeten, gelijk reeds Franck (373) heeft aangewezen, enkele regels zijn weggevallen. Voor *waert* in '12, dat dus niet met *aert* van het vorige vs. behoeft te rijmen, zal wel *waren* te lezen zijn.

4833—'4. L. met Franck (373) „niet *el*": *wel.*

4838. De zeven mannen, die wel wat gezien hebben in de sterren, maar niets, dat op den toren betrekking had, overleggen, wat ze zullen doen:

Die ene zeide: wetegij, heren,
Waer hen die zaken mogen keren?
Die wijseste sprack: koemt alle gemene,
Elck na den anderen, te mij allene
Ende zegget mij, wat gij hier af *vint* [1]);
Ick en openbaer iu anders *twint* [1]),
Gij en willet dat dan alle raden.

In den tekst van Par. (40) correspondeert met '37—'9: „et demanderent li uns a l'autre: Seignour, que dites vous de ceste chose? *Et il dient: Nous n'en savons riens. Ensi le demandent li uns a l'autre, ne li uns ne veult dire a l'autre chou que il set.* Tant que il en i ot un qui estoit li plus sages d'iaus tous, si lour dist:"

Na 4838 is een lacune aan te nemen van eenige regels, wat den inhoud betreft ongeveer overeenkomend met het hier gecursiveerde van den fra. tekst.

4862. Met V. Vl. is *nicht* te schrappen.

4867. Oeck *zeggick* dat zelve alse gij,

L. met Franck (373) *saghic.*

4891. De zeven clercke, voor hun leven vreezend, daar ze in de sterren hebben gelezen, dat een kind van zeven jaar „zonder eertscen vader" de oorzaak zal zijn van hun dood, hebben besloten aan den koning te zeggen, dat de toren altijd weer zal instorten, indien niet in de fundamenten het bloed van een dergelijk kind wordt gedaan. Om des te meer geloof te vinden, zullen ze ieder afzonderlijk de mededeeling doen. Een van hen zegt tot Vertegier:

wij en *zegen* niet te samen
Die wijsheit, die wij vernamen.

Par. 42: „Sire, nous ne vous *dirons* pas tout nostre sens ensamble."

V. Vlotens verandering van *zegen* in *zagen* is onjuist;

---

[1]) Verbetering v. Franck (373); hs. *wist: nicht.*

of Maarlant *zegen* (vgl. Mnl. Sprkk. 194) of *seggen* geschreven heeft, valt moeilijk te beslissen.

4903. De koning ontvangt van de „clercke" het verzoek hun te vertellen, wat hij van hen allen heeft vernomen:

Here, zeiden zi, nu zegget ons *dat woert.*

L. „*die* woert" of *voert* in pl. v. *woert.*

4904. Na het zoo juist geciteerde vs. volgt:

Die koninck zeide: dat *gij* hebbet gehoert,
Dat es al eens dat gij hebbet gesecht.

Par 42: „Et li rois lour retraist tout mot a mot si comme il li orent conté."

Men interpungeere '4:

Die koninck zeide, dat *gij* hebbet gehoert:

Met *gij* worden de toehoorders van 't verhaal bedoeld.

4907. „Et lors dient tout", volgt na het zoo even aangehaalde in het Fra. (Par. 42), „*Sire*, se che n'est voirs que nous vous avons dit, *si faites de nous vostre commandement.*"

Waarschijnlijk ontbrak in Maerlants origineel de zinsnede „se che —— dit"; daardoor was hem „*si* —— *commandement*" ('doe dan met ons, wat ge wilt') niet meer duidelijk en kon hij, tevens in *vostre* een fout ziende voor *nostre*, tot een vertaling komen:

Doe antworden die clerke echt:
Here, nu doet *onsen* raet hiernaer.

4922. Vertegier beveelt het kind te zoeken:

Die koninck hem twelve doe ontboet,
Dat zi voeren twe ende twe te zamen,
Dat zi zulck een kint vornemen (mnl. vernamen),

De door Franck (373) voorgestelde verandering van het laatste *Dat* in *Daer* is niet aanbevelenswaardig;

dat beteekent ‘totdat’. Volgens den tekst van Par. (43) doet de koning de twaalf boden zweren, dat ze niet zullen terugkeeren, „*dessi a tant* que il l’aroient trouvé”.

4938 en **’40.** Vier van de boden ontmoeten een troep spelende kinderen; Merlijn, die zich onder deze bevindt,

trat een deel *daer naer*,
Ende gaf den rikesten enen slach
Van den dorpe, *dat hi lach*,
Met ener kolven vor sine scene,

Francks wijziging (373) van *daer* in *bat* is onnoodig; in *naer* ligt reeds het begrip ‘naderbij, vooruit’.

dat hi lach = ‘zoodat hij op den grond kwam te liggen’; de door Franck voorgestelde verandering van *dat* in *daer* is niet door den samenhang gerechtvaardigd.

4986—’7. Nadat Merlijn zich aan de boden heeft doen kennen als het kind, dat zij zoeken, geleidt hij hen naar het huis zijner moeder en tot Blasijs

Ende zeide: dese zochten mij ombe verslaen.
Hi zeide toten boden: zegget hem nu
Hieraf die waerheit, des biddick iu;
Ick zoude dat wel weten, lieget gij iet.
Zi zeiden: *du* en *lieges* niet,
Maer *ick ze* wel, dattu zegest waer.

Daarop vertelt Merlijn aan Blasijs en de boden, waarom de laatsten hem komen zoeken.

Som 25: „vees ci chaus que je vous dis qui me devoient querre pour ochire. et il dist as messages je vous pri que vous connoisies voir a cest preudome de ce que je vous dirai de vostre oevre sans mendir. et tant voel je bien que vous sacies que se vous mentes jou le saurai bien. *Nous ne te menterons jamais* (Par. nous ne t’*en* mentirons ja) font il *garde* que tu ne nous mentes.”

4986—’7 leze men:

Zi zeiden: *wi* en lieg*ens* niet,
Maer *du ze* (mnl. *zie*) wel, dattu zegest waer.

5035—'6. **Hi kan zovele, hi weet *dat wal*,**
Of wij tot hem oeck dragen *haet al.*

V. Vl. „hi *wale verstaet*": „dragen *haet*"; Franck (373) „hi weet *wel dat*, Of wi *hem ooc sijn gehat.*" Met gedeeltelijke aansluiting aan den laatste zou ik met eenvoudiger wijziging willen lezen ***hat*** (voor ***haet al***).

5042. Het is zeker Merlijn, die zooveel weet, wel bekend, of wij al dan niet haat tegen hem koesteren, zeggen de boden. Blasijs, dit beamend, wil hem daarnaar vragen. Par. 46: „Lors apiele Blaises Merlin qui s'en estoit alés pour chou que il *voloit* que il parlaissent ensamble",

De vss. van den Steinfurtschen tekst:

Hi riep Merlijne, die was daer wt,
Ombe dat zi *woudene* overluet
Te samene hebben er tale.

geven den zin hiervan niet goed weer. Merlijn heeft zich natuurlijk uit eigen beweging verwijderd, omdat hij wenscht, dat door Blasijs en de boden over hem gesproken zal worden. Mogelijk heeft hier oorspronkelijk *souden* gestaan; niet ondenkbaar evenwel is 't ook, dat *wouden* berust op een verkeerde lezing *il voloient* van Maerlants origineel.

5046—'51. Na de zooeven geciteerde vss. volgt (de interpungeering is door mij gewijzigd):

Blasijs sprack al zonder hale:
Si (nl. de boden) willen, dat ick dij *vrage*[1]).
Wat is et? zeide Merlijn, *zage*.[1])
***Hi zeide*: *zelstu* (t. *zelst*) met *hem* varen?**
Ja ick, antworde Merlijn, twaren,
***Willen zi* mij geloven gereet,**
Dat men mij vor den koninck leet,

---

1) V. Vl. ***vragen zal: zeg dat al.*** Z. echter Franck (373).

Ende mij en laten geen quaet gescheen,
Eer icken spreke. ende hebbe geseen.

Som. 26: „si li *demanda blaises. Ore me di merlin ont cil messagier talent de toi ochire. et merlins jete 1 ris et dist. Jou sai bien dieu merci et la lor quil nen ont nul talent. et il li dient vous aves voir dit. et il li demandent* vendres vous avoeques *nous* et il lor dist oil sans faille se *vous* me *creantes* loialment que vous me menres devant le roy et que vous ne soufferes que nul mal me soit fais devant que jaie alui parle."

Na 5046 is blijkbaar een lacune.

In '47 ware naar het Fra. voor *Hi zeide Si zeiden* te verwachten, voor *hem ons*, in '49 voor *Willen sij Wille gij.* Mogelijk is het intusschen, dat reeds Maerlants fra. tekst de bedoelde lacune had (een vergissing van den copiist, veroorzaakt door de woorden *demanda* en *demandent*, zou hier begrijpelijk zijn), en dientengevolge de nl. bewerker in het volgende is afgeweken van zijn origineel.

5060. Ge ziet wel, zegt Merlijn tot Blasijs,

dat onze heer
Mij die genade gevet te voren,
Dat mij die gene hebben *verkoren*,
Die mij meenden hebben thoren gebode;

Naar het Fra. (Par. 46) „tu vois bien que Dieus m'a donné tant de sens et de memoire que chis qui me quida avoir fait a son oes m'a *pierdu*" l. *verloren.*

5067—'8. 'Ik ben uitverkoren om God te dienen', zegt Merlijn tot Blasijs,

ick zegge dij hoe:
Dat en doet nieman, dat ick doe,
Want dat en weet nieman also gerect,
Dat gescheen zal, als ick dat weet;

Want ick weet bet dat zal gescheen (mnl. *gescien*)
Dan alle die in der werelt zijn.

Som. 26: „que nus ne poroit faire (nl. son service) fors jou. *car nus ne seit les coses si comme jou les sai.*"

Naar Francks opmerking (373) zijn 5067—'8 niets dan een dittographie der beide vorige vss. Zijn vermoeden, dat een oudere lezing 'Ook weet ik het best wat gebeurd is' aan de overgeleverde ten grondslag zou gelegen hebben, wordt evenwel niet door de fra. teksten gesteund. Veeleer hebben we in '7 en '8 een embleem te zien.

5073. L. met Franck (373) *men* in pl. v. *dat.*

5086 en '7. Volgens Merlijn zal Blasijs een heerlijk loon ontvangen voor zijn werk:

Dij zal daer af komen groet geval;
Weetstu wat *ick* dij geven zal?
Ende goeden eynde na dit leven.

Par. 46: „tu en averas moult bon loiier. Et sés tu quel? *tu averas a ta vie acomplissement de ton cuer* et apriès la fine joie pardurable."

Men schrappe *ick.* Vóór het zonder rijmwederpaar staande vs. 5087 moet een regel zijn weggevallen, die *tu averas* ——— *cuer* weergaf.

5090. Verander het komma in een punt.

5093 en '5. Als ge, zoo spreekt Merlijn tot Blasijs, uw werk zoo goed mogelijk zult hebben volbracht ter wille van Joseph

ende dor zijn geslechte (mnl. geslachte),
Dat god te zinen denste *achte*,
Saltu zo vele hebben verdient,
Dattu zals sijn met *Josep* vrent (mnl. vrient)
Ende oeck in die geselscap mijn;

Voor *enen tot iet achten* 'iemand tot iets bestemmen' z. Mnl. Wb. 1, 13.

Josep in 5095 vatte men op als gen. (vgl. Mnl. Sprkk. 245 c en 291, Opm. 2).

5097. Verander het komma in een punt.

5102—'5. Houd u verzekerd, betuigt Merlijn,

> Dat ick in dat rijke, daer ick zal varen,
> De gueden liede zal twaren
> Doen arbeiden bij dage ende bij nachte
> *Ick kenne enen van Josephs geslachte.*

In '5 l. *Jeghen* in pl. v. *Ick kenne.*

De vss. 5102—'5 zijn niet glashelder, evenmin als de correspondeerende plaats in het Fra. (Par. 47) „que je ferai de tout le regne la u jou irai travillier les preudommes *encontre un* qui doit estre *de cel lignage que Dieus tant aime.*"

Aan *jeghen enen* = *encontre un* (d. i. Artur, tegen wien volgens Le livre d'Artus zijn baronnen in opstand kwamen) valt niet te denken; daartegen verzetten zich de woorden *van Josephs geslachte* = *de cel lignage* enz. Misschien is bedoeld: 'ik zal de rechtschapenen werkzaam doen zijn met het oog op, in afwachting van den toekomstigen graalvinder.'

5126. Als ge klaar zult zijn met uw werk, belooft Merlijn aan Blasijs, zult ge de „eer" deelachtig worden,

> Die zi hebben al te male,
> Die behoren toten grale.
> Dijn boeck sal daeraf ontfaen zijn *woert*
> Ende hi wert gerne oeck gehoert;

Met 5126—'7 correspondeert bij Som. 27: „et tes livres que tu as fait *si aura anon* li livres du graal tant comme li mondes durera. et sera moult volentiers ois." Alzoo *woert* = *non* ('naam').

5145. L. met Franck (373) *ick* voor *gij.*

5147—'8. L.

> Ende ick en mach des nicht komen af,
> Ick moet in vremde lant varen.

5163 en **'4.** Een komma na het eerste vs., een punt na het tweede.

5221. Op hun tocht ontmoeten Merlijn en zijn gezellen (de boden, met wie hij is meegegaan) een lijkstoet; een kind wordt te grave gebracht. Merlijn vraagt:

> ze gij (mnl. ziedij) genen man
> Die ginder *wonet?*

Verander naar Par. 50 „Veés vous che preudomme qui la *fait tel duel?*" *wonet* in *wenet.*

5226. Bij het aanschouwen van dien lijkstoet deelt Merlijn verder zijn genooten mee, dat niet de klagende man, maar de priester, die de lijklitanie zingt, de vader van 't overleden kind is:

> Dien dat niet en bestaet, sine handen *wringet* (l. *hi wringet*),
> Des dat kint es, lude hi zinget.

5230—31. L. met Franck (373) *twi: si.*

5239. Met Franck (373) leze men *rouwe* in pl. v. *trouwen.* Vgl. 5231.

5242. L. met Te Winkel (351) *vrije* voor *wijse.*

5252. De boden rijden voort,

> Totdat zi quamen in ener dachvaert
> *Daer* Vertegier, hoer here, was.

Vgl. Par. 51: „tant que il vinrent a une jornee *pres de la* ou Vertigiers estoit" en lees hiernaar *Van daer.*

5260. „Laet des mij gebruken", antwoordt Merlijn, als de boden hem vragen, wat ze den koning over hem zullen zeggen. Over *enen laten gebruken* als synon. van *laten gewouden* z. Mnl. Wb. 2, 1019.

5270. Voor *Ombe dat* 'onder voorwaerde dat' (Par. 51: „par covant que") z. Mnl. Wb. 5, 114.

5281. De koning heeft de boden gevraagd, hoe de reis is afgeloopen.

> 5281 Zi zeiden: wael, ende beeten saen
> Ende hoe zi vonden Merline,

Par. 51: „Sire, au mieus que nous poons. *Lors apielerent Vertigier a conseil et li conterent toute l'uevre si comme il l'ont trouvee* et comment il trouverent Merlin",

Tusschen '81 en '82 is het verzenpaar weggevallen, dat de gecursiveerde fra. woorden weergaf.

5298—'9. Daar volgens de „clerke" Vertegier het kind Merlijn niet levend mocht zien, hadden de boden het moeten dooden, zoodra ze 't vonden. Ze verklaren hiertoe nog bereid te zijn, indien de koning het wenschte. Doch deze zegt:

ick en wil niet *mee*:
Dor gij dat nemen op iu allen,
Dat hi zegge, wat den torre doet vallen;
Ende op iu lijf, ick latene leven.

Tegen de door Franck (373) voorgestelde wijzigingen (verwisseling der vss. 5298 en '9, verandering van *Dat* in het laatste in *Dan*) verzet zich het Fra. (Par. 52): „Signeur, *se vous volés* Merlin *raplegier seur vos vies que il vous mousterra et moi pour coi ma tours chiet*, je ne voel pas *ore* que il soit ochis." De lezing van de vertaling is in orde (*mee* = 'nu, voortaan' als correspondent van *ore*).

5318—'21. Ge wildet me doen dooden, zegt Merlijn tot Vertegier,

Ombedat *met mijnen blode* zolde staen
Iu torn; dat was iu beduet (mnl. bediet).
Hi loegh, die dat was die iu dat riet;
Maer zeiden zi, dat hi *met mij*
Soude staen, zo seiden zi waerheit dij.
Vertegier sprack to em gereet:
Seghstu mij hieraf die waerheit,
Ick sal met hen doen al uwen wille.

Par. 52: „par le conseil des clers qui disoient que la tours ne porroit tenir se il n'i avoit de mon *sanc* el

mortier. Mais il vous mentirent. Mais se il vous eussent dit que elle deust tenir par mon *sens*, il eussent voir dit. *Et se vous me volés creanter que ferés autretant des clers que il voloient que on fesist de moi, je vous mousterroie por coi vostre tours ne puet tenir et vous ensegnerai, se vous le volés faire, comment elle tenra.* Et Vertigiers respont et dist a Merlin: Se tu me moustres chou que tu me dois moustrer, je feroie des clers chou que tu vaurroies."

De interpungeering in 5318 is door mij gewijzigd.

Men lette op de woordspeling in *sanc* en *sens*, waarvoor de vertaling *met mijnen blode* ('17), *met mij* ('20) in de plaats stelt.

Na '21 ontbreken blijkbaar eenige regels, waarvan de inhoud overeenkwam met den gecursiveerden passus „*Et — tenra.*"

5331. Koning Vertegier en Merlijn begeven zich naar de plaats, waar de toren zou verrijzen, en doen de „clerke" komen om hun rekenschap te vragen.

> Aldus gingen zi, daer leggen
> De steyne van den groeten werke;
> *Aldus* ontboden zi die clercke.

L. *Aldaer* of *Aldoe* voor het door 't aanvangswoord van '29 ingeslopene *Aldus.*

5343.
> Merlijn sprack to den zelven stonden:
> Over dul holden gij den koninck,
> Dat gij dadet zoken zolken *kint*,

Te recht leest Franck (373) *dinc.* Vgl. Par. 53: „que vous li faites querre tel *chose.*"

5396. De koning, Merlijns aanwijzingen opvolgend, laat op de fatale plek de aarde weggraven.

> Dit duchte den luden dullechede,
> Al en dorstensi hem des niet *bevroeden.*

Vgl. Par. 54 „se il l'osaissent *dire* pour Vertigier"

en let op *enen ere sake bevroeden* = 'iemand omtrent iets inlichten, mededeeling doen'.

5398. **Men *wachte* ginder lange stonden,**
So lange dat zi dat water vonden.

Naar Par. 54 „Et tant *ouvrerent* que il trouverent l'iaue" l. *wrachte.*

5443. Vertegier, aan wien Merlijn heeft meegedeeld, dat onder de steenen, welke na afleiding van het water aan 't licht zijn gekomen, zich twee draken bevinden, vraagt dezen:

Hoe zal mense best bringen wt?

Het antwoord luidt:

Zi en *doen nemen geen ongemack*,
Eer die ene koemt an den anderen al.

V. Vl. heeft in '43 de lezing van het hs. veranderd in „Zi en doen *nieman* ongemack." De vss. zijn echter te beoordeelen naar de correspondeerende plaats in het Fra. (Par. 56): „*Il ne se mouveront ja* devant qu'il s'entresentiront." Blijkbaar heeft de vertaler in afwijking van het gewone mnl. spraakgebruik *ongemack doen* gebezigd in de beteekenis van 'onrustig worden'. Voor *nemen* leze men *niewer* (mnd. *newan*) als correspondent van fra. *ja.*

5455. Als de koning vraagt, welke der beide draken in het gevecht, dat tusschen hen zal ontstaan, de overwinning zal behalen, verklaart Merlijn dit in tegenwoordigheid van drie of vier personen te willen meedeelen. Daarop volgt in den tekst van Som. (32): „Lors apela vertiger III de ses homes de son regne ou il plus se fioit si lor dist ce que merlins li avoit dit. et il li loent quil li demant en consel li quels des II dragons sera vencus *et que il le die ains quil les voie ne que la bataille soit commenchie. Et il lor dist vous aves bien dit et jou mi accort. car il porait apres la bataille faire enten-*

dant ce quil voldroit. Lors apela merlin si li demanda li quels des II dragons vainteroit. et merlins li dist. Cil IIII homme sont il bien de ton consel. enz."

In de vertaling correspondeert hiermee:

Die koninck riep daer wt dre (mnl. drie)
Ende vor diegene zeide hi (mnl. hie),
Wat Merlijn sprack. Doe zeidensi *alle* (l. *al*):
Vraget, welck drake verwinnen sal.
Merlijn zeide: desse drie [1]) manne
Zijn van dinen rade danne?

Na 5455 is waarschijnlijk een lacune van eenige regels, waarvan de inhoud met dien van den boven gecursiveerden passus overeenkwam.

5479. De koning staat een tot hem gericht verzoek toe. De zulks uitdrukkende woorden zijn te interpungeeren:

Die koninck sprack „dat zij" met vlijte ('bereidwillig').

5482. Wegens 't metrum te lezen „elck *andren.*"

5485. *Noch* man in genen landen
Beeste in stride zach zo sture;

L. *Noit* voor *Noch* (vgl. ook Te Winkel 351).

5523—'7. Tot de „clerke," die Merlijns dood gewild hadden, richt deze de woorden:

hoe dul dat gij waert,
Doe gij plegen al zulker aert
Ende gij niet en waert zulke *lude* (l. *liede*),
Alse betaemde geleerden diede
Ende gij wael oeck wesen mochten;
Hierombe *vonde* gij, dat gij zochten.

Volgens Franck (373) zouden 5523 vlgg. onverstaanbaar zijn. Men vergelijke echter Par. 57: „Signour, moult estes fol, quant vous volés ouvrer d'art, et vous

---

[1]) V. Vl.; hs. *die.*

n'estes mie si boin ne si loial comme vous deussiés estre. Et par chou que vous estes fol et mauvais *fallés* vous a chou que vous devés faire et querre par la forche de l'autre art." Hoewel het Fra. vrij vertaald is, blijkt toch, dat we in '27 te lezen hebben:

Hierombe *en vonde* gij enz.

5558. Een puntkomma na dit vs.

5579—'86. „Constans kinder" (Moynes en diens broeders), voor wie ge een beschermer hadt behooren te zijn, zegt Merlijn tot Vertegier, hebt ge

slants [1]) verdreven
Ende holdest dat lant al in dijn gewolt,
Ombdat dij dat volck al was holt.
Alse si raet an dij gesochten,
Des zi niet ontberen en mochten,
Dades du dij wt hoeren rade.
Se, do Engelant nam scade,
Ende dat volck *kroende dij* [2]) vor oren here,
Du zeides, du en mochts numbermere
Coninck zijn over die genoet,
Die koninck Moynes en waer doet.

Par. 59: „Et tu sés bien que de lour terre et de lour gent conquestas tu avoir, *par coi* tu eus l'amour des gens de lour regne. Et quant tu seus que les gens de la terre t'amoient, tu te traisis arriere de lour afaire pour chou que tu seus bien que il aroient disete de toi. Et quant les gens de la terre vinrent a toi et il disent que li rois Moynes n'avoit mestier d'estre rois et que tu le fuisses, tu lour respondis malement que tu nel porroies estre tant que li rois Moynes vesquist."

Bij vergelijking blijkt, dat Maerlant hier of een afwijkende lezing vóór zich heeft gehad of vrij is te werk gegaan.

---

1) V. Vl.; hs. *slaens*.

2) V. Vl. hs. *do*.

Ombdat in '81 berust vermoedelijk op een onjuiste vertaling van *par coi.*

In '82 wijst „si" op „Constans kinder."

kroende dij in '86 is blijkens den samenhang in *dij koerde* te veranderen, terwijl het komma achter „scade" moet geschrapt worden („do Engelant nam scade" ziet natuurlijk op de nederlaag, aan koning Moynes door de Sennen toegebracht).

5594 en '5. Een komma na beide vss.

5604—'6. Nadat Merlijn den koning verklaard heeft, wat „der draken kamp bediet" (vgl. op 5455), zegt de laatste:

> Merlijn, du zechs al waerheide,
> *Ombe raet bid ick dij zekerlike,*
> *Du bist de vrodeste van ertrike;*
> *Hierombe zech* mij, zonder blijf,
> Hoe ick verliesen zal mijn lijf.

Par. 60: „Vertigiers a bien oi et entendu que il dit voir, si dist a Merlin: *Je voi bien que tu iés li plus sages del monde. Ore te pri jou et requier que tu me conseilles contre ces choses et que tu me dies*, se toi plaist, de quel mort je morrai."

Hiernaar leze en interpungeere men 5604—'6:

> *Du bist de vrodeste van ertrike;*
> *Ombe raet bid ick dij zekerlike*
> *Hierombe. Zech* mij, zonder blijf,

Hierombe (Par. *contre* ces choses"; Som. „*encontre* ces coses") = 'met betrekking hiertoe.'

5622. Een komma na dit vs. De in '23 staande constructie is natuurlijk de bekende consecutief-negatieve (waarover in *Tijdschr.* 2, 289 vlgg. is gehandeld).

5642—'7. Aan Vertegier is door Merlijn voorspeld, dat hij gedood zal worden door „Constans kinder", de broeders van Moynes, die over drie maanden met een

leger te Wincester zullen landen. De koning maakt zich gereed hun het hoofd te bieden. Som. 35: „Et il semonst toute se gent *al terme que merlins li avoit dit* por aler encontre les enfans a la mer. et ensi mena vertiger ses gens a Wincestre ou li enfant devoient arriver." (Hiermee stemmen de andere teksten ten naastenbij overeen).

De correspondeerende vss. der vertaling luiden:

Doe dit Merlijn seide te voren,
Eynes dages, als gij mogen horen,
Dade hi (nl. Vertegier) te samene zine *lude* (l. *liede*),
Aldus mene ick dat *gesciede.*
Doe quam Merlijn te Wincester,
Die maniger wijsheit es mester,
Daer Constans kinder zouden landen.

Misschien is te lezen:

Eynes dages, als gij mogen horen,
Soe dit Merlijn seide te voren,
Dade hi te samene zine liede
(Aldus mene ick dat *besciede*
Die maniger wijsheit es mester).
Doe quamensij te Wincester,
Daer enz.

Voor *besceiden* = 'inrichten, beschikken' z. Mnl. Wb. i.v. Vss. '5 en '6 doelen natuurlijk op Merlijn. Dat er van een tocht van den laatste naar Wincester hier geen sprake kan zijn, blijkt uit 5652—'60 (Merlijn begeeft zich tijdens Vertegiers expeditie naar Blasijs).

5651. Na de zoo even geciteerde vss. lezen we:

Vertegiers liede niet en kanden,
Waerombe zi verzamelt quemen,
Eer zi dat van Merline vornemen;

Naar het Fra. (Par. 61) „*fors cil qui* avoient esté au conseil" leze men:

Enzi die dat enz.

5670—'1. Op den door Merlijn genoemden dag ziet men te Wincester tal van schepen aanstevenen; Vertegier

hiet wapenen zijn heer
Ende vor die havene staen toter weer.
Maer die te voren op hem vochten
Lettene [1]) *daer al dat zi mochten.*

Som. 35: „Quant vertiger les vit si commanda sa gent a armer et son port a desfendre. et *cil qui devers lui estoient* vindrent al port por desfendre le."

Aan een verknoeide overlevering eener meer of min trouwe vertaling (= 'zij, die het met hem hielden, liepen naar de haven om die te verdedigen') valt hier blijkbaar niet te denken. Maerlant heeft met het oog op het weldra volgende verhaal van den afval van Vertigiers partijgangers het in zijn origineel gezegde vervangen door de aankondiging van dien ommekeer (= 'maar zij die te voren als vijanden tegen „Constans kinder" waren opgetreden', belemmerden nu Vertegier, zoozeer zij konden'); of '70—'1 berusten (wat mij, aangezien die mededeeling hier zeer weinig thuis hoort, waarschijnlijker voorkomt) op een bedorven lezing van het origineel.

5689—'90. Ende alse die van der stat vernamen,
Dat hoers heren kinder quamen
Ende si krafft van lieden brochten,
Gevel, dat zi daer tegen vochten,
Dat daer hem scade af mochte gescheen (mnl. gescien),
Ontseiden si Vertegier myt dien;

Dat in 5690 is niet met Franck (373) te schrappen, maar in '89 over te brengen (alzoo „*Dat*, gevel dat") Versta '89—'90 als 'zoodat het, in geval ze met hen

---

[1]) V. Vl.; hs. *letter ene.*

(de „liede") slaags geraakten, tot hun nadeel zou kunnen afloopen.'

5705—'6. Te interpungeeren:

> **Op hem so vocht al dat heer,**
> **So lange dat enz.**

5758—'9. Pandragoen (de oudste van Moynes' broeders, na Vertegiers dood tot koning gekroond), die van Merlijn hoopt te vernemen, of hij een kasteel, dat door den koning der Sassen, Hangis, wordt verdedigd, zal kunnen veroveren, stuurt boden uit om den profeet te zoeken. Merlijn, wien dit bekend is, „se traist viers une ville ou il sot que li message estoient qui le queroient. Et vint en la ville comme uns boskillons, une cuignie a son col," (Par. 63).

Hiernaar leze en interpungeere men:

> **es in een dorp gegaen,**
> **Daer hi des koninges boden wiste.**
> ***Hi quam* in gegaen met liste,**
> **Op zinen hals met ener maetsue;**

5783. **Ende ick weet wael waer zine *pade* zijn.**

Par. 63 (evenzoo de andere teksten): „Je sai bien son *repaire.*"

5788. L. *met* of *myt* in pl. v. *nicht* (Franck 373). Vgl. Par. 63: „ne s'en iroit il mie *avoec* vous."

5819. L.

> **Ende alse ze quamen tot hem *die* lieden,**

5823. Voor *reden* vgl. Te Winkel (351).

5825. In het leger van Pandragoen teruggekeerd, vragen de boden, of de voorspelling van zekeren dorper (als zoodanig had zich Merlijn aan hen vertoond) waarheid bevat.

> **Dat es waer, zeiden zi (nl. de omgeving v. P.).**
> **Die coninck sprack: dat *doncket mij.***

L. „dat *dencket vrij.*"

5831 en '**4.** Na de zoo even geciteerde vss. volgt:

Hem wonderde in er gedochte,
We die dorper wesen mochte;
Zine dachten niet van Merline,
Dat hi ander gedane dan de zine
Enegewijs genemen mochte.
Zi dachten *doe* in hoer gedochte,
Dat nieman van Hangys doet
Dan Merlijn wiste cleyne noch groet.
Den boden vrageden zi, *of waer waer*,
Dat hem die dorper brachte die maer.
Zi zeiden: in Northomberlant,
Enz.

In 5831 l. *doch* voor *doe.* Vgl. Som. 37: „et *neporquant* il lor est bien avis"; Par. 65: „*mais* il leur estoit bien avis enz."

Voor *of waer waer* in 5834 l. *waer dat waer*, naar Par. 65 „Lors demandent li message *en quel vile che fu* enz."

5856 en '**60.** Pandragoen heeft zich zelf met de boden naar Northumberland begeven om Merlijn te zoeken; een van hen ontmoet in het woud een herder. Op een vraag, waar hij vandaan is, antwoordt deze:

van Northomberlant
Ben ick, eens goeden mannes seriant,
Maer ick sprach gisteren enen man,
Die mij dat zeggen began,
Dattene coninck Pandragoen
Zoude zoeken, dat es een *zwaer* doen.
Die bode sprach: zech waer hi sij.

Par. 65 (de tekst van Som. wijkt eenigszins af): „Et il disoit que il estoit de Norhomberlande, serjans a un preudomme. *Et cil li demanda: Me savroies tu a dire nouvieles d'un homme qui a non Merlin? Et cil qui gardoit les biestes dist: Nenil* mais je vi ersoir un homme qui me dist que li rois le verroit querre par ces forès.

Savés vous ent riens? Et il respont que il est *voirs* que li rois le quiert. Saveroies tu ent riens et le nous saveroies tu ensegnier?"

Hoewel deze tekst uitvoeriger is dan de vertaling, mogen we toch na 5856 geen lacune aannemen; ook in Ms. ontbreekt de passus „*Et cil — Nenil.*"

In '59—'60 is te lezen en te interpungeeren:

> Zoude zoeken. Dat es een *waer* doen,
> Die bode sprach, zech waer hi sij.

5885. L. met Franck (373) *Want* voor *Maer* of misschien *Twaren.* Vgl. Par. 66: „*Car* c'est folie enz."

5891. L. *voor waer* = 'als waar'.

5898—'9. Met Franck (373) verwerpe men hier V. Vl.'s onnoodige wijziging van *her* : *weer* in *dij* : *zij*.

5907. dat ick en zoude
Negenen man spreken also *boude*.

Volgens Franck (373) *houde* in pl. v. *boude.* Vgl. Par. 66: „Ne je n'*euc* onques si grant *envie* enz.".

5908—'9. goede *mere*
Ontbiedet hi dij bij mij, *here*:

De door Franck (373) voorgestelde verandering *mare*: *hare* ('hierheen') is onnoodig. Voor *mere* naast *mare* z. Mnl. Wb. 4, 1438.

5916. De vervanging van *niet wijs* door *ries* (: *dies*) is voorgesteld door Franck (373).

5928. Een puntkomma na dit vs.

5938. L. *bleven.*

5946 en '8. Pandragoen leeft in de hoop, dat Merlijn, aan zijn belofte getrouw, nog wel zal verschijnen; als in de stad van Northumberland, waar hij hem verbeidt, een goed gekleed man bij hem komt en vraagt, waarom hij daar blijft toeven, geeft hij dat als reden op.

> Gij en zijt niet

laat die man daarop volgen,

al to **vroet,**
Dat gij ene zegen, ende vor iu stoet,
Ende gijne ***niet*** **kennen mocht** ***in den*****;**

Par. 67: „Sire, vous n'estes mie *si* sages que vous le puissiés connoistre, quant il parole a vous."

Hiernaar is in '46 *also* te lezen voor *al to*, in '48 *iet* voor *niet*. Voor *in den* = 'op die wijze, zoo' z. Mnl. Wb. 3,842.

5959—'61. Als de koning op raad van bovengenoemden man aan lieden, die Merlijn vroeger wel eens gezien hebben, vraagt, of ze hem zouden herkennen, antwoorden ze:

dat en mochte niet zijn,
Wij en zouden kennen zijn anschijn.

Daarop volgt:

Bij den koninck stont die man
Ende antworde den lieden dan:
Es hier ieman ***van*** **hier binnen,**
Die Merline mochte kinnen?
Zi antworden: zine zede
En mochten wij niet kinnen mede,
Al wetewij, hoe hij es gedaen.

Par. 68: „Et li preudom qui fu devant le roi dist: *Signeur, puet il mais connoistre autrui qui soi meismes ne connoist mie bien?* Et il respondent: Nous ne disons pas que nous le connissons de tous ses affaires, mais nous le connisterons bien, se nous le veions." (Evenzoo ongeveer Ms. en Som.).

Blijkbaar ontbreken in de vertaling na 5959 een paar regels, die correspondeerden met den gecursiveerden passus. Vss. '60 en '1 zijn een uitbreiding van het origineel; in het eerste vs. leze men *dan* voor *van*.

5966—'9. Men interpungeere:[1])

Die man zeide: gij zult verstaen,
Dat gij den man niet kennet *wel*; [2])
Bij zijner gedane ende niet *el* [2])
Kende gij ene, of gijne saecht in die ogen;
Ick zal iu *zine gelijcke* togen.

Vgl. Ms. (de lezingen van Par. en Som. zijn bedorven): „et le prodome respont: ne conoist pas bien lome qui ne conoist que la *samblance* et si *le* vous mosterrai." Een wijziging der beide laatste vss. tot:

Kende gij ene, of *gij* saecht in die ogen
***Zine gelijcke; ick zalt iu* togen.**

zou de vertaling beter in overeenstemming doen zijn met de hier vermelde recensie. Intusschen valt het te betwijfelen, of we tot een dergelijke verandering het recht hebben; zeer goed mogelijk toch is het, dat Maerlant *le* in „et si *le* vous mosterrai" heeft opgevat als slaande op *samblance.*

5975. In een „kemenade" onder vier oogen met Pandragoen maakt de man zich bekend als Merlijn (de interpunctie is door mij veranderd):

Here, ick ben Merlijn,
Ick wil zijn die raet al dijn
Ende Uters uwes broder mede;
Hierombe *zoke* gij mij gerede.

Ten onrechte heeft de uitgever *zoke* in *zoek* veranderd; *zoke gij* is natuurlijk indicatief (vgl. ook Franck 379).

5979. Na de zoo even aangehaalde regels volgt:

---

1) De door Franck (373) voorgestelde lezing:

Dat ghi den man niet kinnet *vele*
Bi siere ghedane, ende niet *wele*
Kendine, of ghine saecht in d'oghen;

is in strijd met het Fra.

2) V. Vl.; hs. *wal*: *al*.

Iu volck en kint niet wel mijn doen.
Roepse hierin, heer Pandragoen;
Zi zullen zeggen, ick ben gevonden;
***Ende* woude ick, zij en konden**
Mij gekinnen nembermeer.

Franck (374) wil *En* lezen in pl. v. *Ende*. Vgl. echter Par. 68: „*et* se je voloie jamais ne me connisteroient."

5989. De mannen, die beweerd hebben Merlijn wel te kennen, zeggen alle, wanneer ze, nadat de toovenaar zijn gewone gedaante hernomen heeft, zijn binnengeroepen: „Dit es Merlijn." Daarop volgt:

Die koninck zeide: weetdij dat wal?
Ja wij, zeiden zij, dit es Merlijn.
***Hij* zeide: *wij* weten nu den fijn.**
Doe sprack die koninck enz.

Voor *wij* in 5989 l. *sij*; met *Hij* in dit vs. wordt Merlijn bedoeld. Vgl. Par. 68: „Et *Merlins* dist au roi: Sire, *il* vous dient voir enz."

6002. Een punt, geen komma.

6004. Vóór dit vs. is een regel weggevallen (Franck 373).

6017. **Ende ick zeide hem daarbij**
Hangijs *doen* ende zine kracht

doen (= 'macht') is niet met V. Vl. in *doeget* te veranderen (Franck 378).

6022. **Oevele (= mnl. cume) dochten dat wesen waer.**
Maer zo vele *helt hi hem daer naer*,
Dat enz.

Versta het laatste vs.: 'Maar in zoo verre gedroeg hij zich in overeenstemming hiermee, handelde hij er naar'. Vgl. Par. 69: „Mais tant *fist il*".

6035. Aan Pandragoen is door Merlijn verteld, hoe hij diens broeder Uter heeft gewaarschuwd, dat Hangys een aanslag op hem in den zin had. „Hoe waerdij

doe gedaen" ('zaagt ge er toen uit')? laat Pandragoen daarop volgen,

> **Want mij wondert des zonder waen,**
> **Dat *ick* des *gelove* min no meer.**

Naar „Car je me mervel moult *quil* vous *crut*" (Som. 40) l.

> **Dat *hi* des *geloefde* enz.**

6040. L. met Franck (373) *En* voor *Ende.*

6051. Op een verzoek van Pandragoen om met hem te „varen" antwoordt Merlijn:

> **ick doe dat vele de eer;**
> **Nochtan zullen zi vele de meer**
> **Iuwe liede tornen, gelovet gij mij;**
> **Maer ze gij, dat ick iu nutte zij,**
> **Doer hem zult *gij de min* doen.**

Par. 70: „Sire, et plus tost iroie et plus tost se courcheroient vostre honme de chou que il verroient que vous me querriés. Mais se vous i veés vostre preu et vous estes sages, vous ne lairés ja pour iaus que vous ne m'en crées."

L. *gijt niet de min* (vgl. ook Franck 373) [1].

6053 en **'6.** **Doe sprack die koninck Pandragoen:**
> **Gij hebbet mij nu *des* gemaket vroet,**
> **Es dat waer dat gij hebbet behoet**
> **Uter ende zinen doet *gelettet* (l. *gelet*),**
> **Ik sal *iu* geloven de bet.**

Par. 70: „Merlins, vous m'avés ja *tant* fait et dit, que se chou est voir que vous aiiés mon frere garandi de mort, si comme vous dites, que je ne vous doi *jamais* douter ne mescroire."

---

1) **Tegen de door dezen geleerde voorgestelde lezing van 6047—'48:**
> **ick doe dat *wele*,**
> **Nochtan sullen des tornen *vele***

verzet zich het Fra.

Hiernaar is *des* (6053) in *dus* te veranderen en na *iu* in '56 het woordje *ie* in te voegen. In het laatste vers hebben we natuurlijk een parataktisch-consecutieve constructie te zien.

6058 en **'9**. Een puntkomma na het eerste vs., een punt na het tweede.

6068. Een punt na dit vs.

6069—'74. Natuurlijk is in deze vss. Merlijn aan 't woord (Franck 379). Achter '73 een kommapunt.

In

> hoedet iu *des*,
> Dat gij niet en zijt *onwes*,

leest Franck (373) met recht *dies*: *so ries*.

6083—'6. Na de mededeeling, dat Merlijn naar Blasijs vertrekt, volgt in het Fra. (Par. 71): „*Et Pandragons s'en vint par ses jornees tant que il vint la ou ses freres estoit.* Et quant Uter vit Pandragon, si en fu moult liés. Et Pandragons, si tost comme il se furent entresalué si traist son frere a une part etc."

In de vertaling:

> *Die coninch voer an zine zijde,*
> *Uter, sijn broder, die was blijde,*
> To eirst dat he ene komen sach;
> *Was hi blide al den dach.*
> Die coninch leidene buten luden
> Enz.

Met recht houdt Franck (373) 6083—'4 voor bedorven. Wat in den oorspronkelijken tekst gestaan kan hebben, is natuurlijk niet uit te maken. Franck denkt aan *tide* (praet. v. *tiden*) in '83 (ook *in corten tiden Tot Uter*, zou misschien mogelijk zijn), aan *an sijns broeder side* in '84. Zie intusschen ben. de Addenda.

Tegen vs. '86 (waarvoor Fr. *Gesach hi noit blider dach* meent te mogen vermoeden) bestaat m. i. minder be-

zwaar; 'had hij vreugde voor den geheelen dag' zou men kunnen vertalen.

6098. Zeg me, vraagt Pandragoen aan zijn broeder Uter,

> Die iu warnde, wat manne hi was.
> Ick wene, gij niet en *weten* das,
> Dat iu Hangijs gerne ('lichtelijk') hadde gedoet.

In pl. v. *weten* heeft in den oorspronkelijken tekst vermoedelijk *geweten hadt* gestaan; Francks *ghelovet* (praet. door den afschrijver als praes. opgevat en door *weten* vervangen, z. 373) past minder goed in den samenhang. De vertaling wijkt hier af van het Fra. (Som. 41): „Car bien mest il avis que *s'il neust este* angis vous eust mort."

6103. L. met Franck (374) *ghelovede*.

6111—'9. Houd u overtuigd, zegt Pandragoen tot Uter, dat de man, die u het leven gered heeft,

> iu *binnen* elven dagen sal
> Spreken, dat en doe groet ongeval;
> Maer al den dach weset met mij
> Tote den, dat dat avent zij,
> So dat ick bescouwen mach
> Alle de iu spreken op den dach,
> Te wetene, of icken kinnen konde
> In eneger wijs to *eneger* stonde.
> Uter sprack: wat des gesciet,
> Dan en scheide ick van iu niet,

Het Fra „d'ui *en* onze jours" (Par. 72) is niet juist weergegeven door „*binnen* elven dagen" in 6111. Uit het in den fra. tekst onmiddellijk volgende blijkt duidelijk, dat Merlijn een bepaalden dag op het oog heeft. Vgl. ook in de vertaling 6113, '16 en vooral '48 vlgg.

Men leze en interpungeere 6118—'9:

> In eneger wijs. To *engener* stonde,
> Uter sprack, wat des gesciet,

6135 en '7. Blasijs vraagt Merlijn, hoe deze het wil aanleggen om overeenkomstig zijn den koning gedane belofte zich aan Uter en Pandragoen te vertoonen, zonder dat de laatste hem herkennen zal. Ze zijn nog jong en vroolijk, antwoordt Merlijn, en ik

mochtese an mijne zijde
Te mijnen wille niet bet *gebreken*
Dan met spraken, die ick kan spreken,
Ende *doen* wonderleke saken,
Dat ickse lachgende sal maken;

Par. 72: „Il sont jovle homme et joli, et je ne les les porroie en nule maniere si bien traire a amour comme *par* faire et par dire une partie de leur volenté et par aus metre en joie et par bieles risees".

Verander *doen* van 6137 in *doer.*

Voor *gebreken* 'in zijn macht brengen' z. Mnl. Wb. 2, 1004.

6149. Aan Uter zal ik als bode van zijn geliefde een brief overhandigen, zegt Merlijn.

Dan sal die dach lijden gereit,
Dat zi mij *niet* zolen zeen
Ende niet bekinnen in dien;

Voor de ontkenning, niet thuis behoorende in 6149, zou men naar het Fra. (Par. 72) „Ensi passerai cel onsime jour que il me verront *ambedui* et si ne me connisteront" *bede* kunnen lezen. Uit een graphisch oogpunt is echter *wel* waarschijnlijker.

6155. Met V. Vl. zullen misschien de woorden „den dach van" in te voegen zijn in dit vs.

6166 en '7. Een komma na het eerste vs., een puntkomma na het tweede.

6188. Nadat Merlijn zich aan Uter als bode gepresenteerd heeft, komt hij tot hem in de gedaante van den man, die hem voor Hangys gewaarschuwd had. Uter begeeft zich tot zijn broeder en vertelt hem,

> **Dat die man daer komen waer.**
> **Die koninck vragede *der maer*:**
> **Is hi dat, die iu warnde dan?**

L. *daer naer*.

6206. Uter zegt, na den „preudomme" zijn redder geheeten te hebben (Par. 73): „Mais de chou m'esmierveille jou que me sires m'a tout conté canques vous me desistes et chou que je fis quant *vous* fustes de moi partis."

In de vertaling staat:

> **Maer wonder heb ick in dat herte mijn,**
> **Hoe mijn here, die koninck,**
> **Geweten mochte dese dinck,**
> **Want hi mij tellede, dat gij mij zeide;**
> **Daertoe zeide hi mij oeck gereede**
> **Al dat mij es geschiet,**
> **Seder dat *hij* mij hier liet.**

Verander *hij* in *ghij*.

6233—'4. **Uter zeide: zege gij hier *iet***
Enegen man in corter *tijt*,

In gedeeltelijke aansluiting aan Francks opmerking (374) leze men „iet *liden*" en „corter *tide*(*n*)". Vgl. Par. 74: „Veistes vous nului *entrer* enz."

6240. In den tijd, dat Uter zijn broeder van de komst van den „preudomme" gaat verwittigen, neemt Merlijn de gedaante van den bode weer aan. Uter, met den koning teruggekeerd, is natuurlijk zeer verwonderd en vraagt den bode, als geen van zijn lieden iemand heeft zien binnengaan: „*Et tu quant venis tu chaiens?* Et il dist: Jou i estoie quant vous en alastes et vous parlastes au preudomme" (Par. 74).

Hieraan beantwoordt in de vertaling:

> ***Ginck hier ieman in of wt?***
> **Hi zeide: ick was hier bij iu dan,**
> **Doe gij spreken tegen dien man.**

In verband met het antwoord in 6241—'2 is de wijze, waarop „*Et tu — chaiens*" is weergegeven, niet gelukkig te noemen.

6251 en '5. De koning, zich vroolijk makend over de verbazing van Uter, daar hij wel wist, dat het Merlijn was „qui tout che faisoit", zegt tot zijn broeder (Par. 74): „Qui est chis varlès? Et Uters dist: C'est li vallès qui *m*'aporta les lettres devant vous. Et li rois demande: Connissiés le vous? Et il dist: *Oil bien.* Et li rois si dist: Uters, vous est il avis que che puet estre le preudom *por coi* vous *me* venistes querre?

De correspondeerende plaats in de vertaling luidt:

Ay, lieve broeder, sprack Pandragoen,
Wete gij wie hi es, dese garsoen?
Hi zeide *mij*, hij was to *iu* gesent.
Nu proevet, of gij ene icht kent.
Hi zeide: ja ick. Wat duncket iu dan,
Sprack die koninck, mochtet zijn die man,
Dien gij sochten *nu* hier na desen?
Uter zeide enz.

De interpunctie en zinsverdeeling is door mij veranderd.

In '51 l.

Hi zeide: hij was to *mij* gesent.

In '55

Doer dien gij sochten *mi* hier? Na desen

6283. L. *der* voor *den* (Franck 374).

6306—'8. Pandragoen wil zijn broeder, die door Merlijns herhaalde gedaanteverwisseling meer en meer in de war is gebracht, uit den droom helpen, mits de „goede man" dit mocht toestaan. Daarop volgt:

Des wonderde Uter zeer
Ende zeide: es iu dat lief, mijn heer,
Mij vertellet al dit wonder,
Latet maer *ons drien*[1]) bijsonder.

---

[1]) V. Vl.; hs. *dien*.

Men leze en interpungeere de laatste drie vss.:

Ende zeide: es iu dat lief, *dat*[1]) mijn heer
Mij vertellet al dit wonder?
Laten, maer *onder ons* drien bijsonder.

(Met „iu" wordt natuurlijk de „goede man" bedoeld, met „mijn heer" Pandragoen). Vgl. Ms.: „Sire je vos pri que vos diroiz mon seignor se lui plaist et vos que il me die ces merveilles. et merlins respont: *Je voil bien que il le vos die*".

6309—'10. Men interpungeere:

Gar oevele, sprack de koninch dan,
Weetdij wie hij es, dese man.

Z. Franck (379).

6320. Een punt na dit vs.; in de beide volgende is Uter aan 't woord. Vgl. Franck (379).

6340. L. „*in* genen wolde" (Franck 374).

6350 en '**1**. „Vous deves bien ambedoi savoir", zegt volgens Som. (43) Merlijn tot de beide broeders, „que jou sai toutes les coses que je voel savoir. Et vous sires fait merlins au roy *ne saves vous bien que je vous ai dit voir* de toutes les coses que vous maves demandes. et li rois dist je ne vous trovai onques a nule menchoigne. et vous uter en ne vous dis je voir dangis et de vostre amor enz."

In de vertaling correspondeert hiermee:

wetet dat wael van mij,
Al dat ick wille, dat ick dat weet.
Zi zeiden: dat wetewij gereet,
Ende dat gij die waerheit weten van mij;
Merlijn, gij en logen mij nie.
Uter, ja *en*[2]) heb ik waerheit
Iu van Hangijse nu geseit
Ende daertoe van uwer mynnen,
Die gij ne en lieten *bekennen* (l. *bekinnen*)?

---

1) Franck (374).

2) Verbetering van Franck (374); hs. *ende*.

L.

> Zi zeiden: dat wetewij gereet.
> *En dadet* gij die waerheit weten van mij?

Natuurlijk is in '51 Merlijn aan 't woord.

6361—'2. Met Franck (374) is hier vermoedelijk *wel:* „niemen *el*" te lezen.

6364.
> Ende ick moet, *so hoe dat* gaet,
> In Brytanien wesen saen;

Francks verandering (374) van *so hoe dat* in *hoe soot* is onnoodig. Vgl. Mnl. Wb. 3, 451.

6366. Een komma na dit vs. (Franck 379).

6378. Na dit vs. moet een punt staen (Franck 379).

6379 en '**80**.
> Ick en *verkeer* mij nu in langer tijt,
> Sonder daer gij twe *zijt*.

Tegen Francks vermoeden (374), dat hier misschien *verbare* te lezen zou zijn, pleit Par. (77). „Et sachiés que je ne me *mouverai* pas en pieche *de* ma samblance, se a vous non *priveement* ne me mousterrai."

In verband met het metrum is invoeging van *allene* als correspondent van *priveement* wenschelijk.

6381. Een komma aan 't slot.

6390—'1. Merlijn geeft gevolg aan het verzoek der broeders om bij hen te blijven.

> In horen rade ende in den hof
> Bleef Merlijn ende *nam oerlof*
> *Beide to komene ende to gane*
> Ende hem to togene in die gedane,
> Daer hi inne best bekennet was;

Met 6391 vlgg. correspondeert Som. 44: „si prinst congie *por* reveoir en la samblance en quoi les gens le connoissoient."

Ms.: „et prist congie *de* revenir enz."

De juiste lezing zal wel zijn: „et prist congie *por revenir* enz." ('hij vertrok ten einde de gedaante weer

aan te nemen, waarin hij algemeen bekend was, en zoo terug te keeren'). Uit den tekst der vertaling blijkt, dat in Maerlants origineel „*de* revenir" gestaan heeft.

6405—'6. Als Merlijn terug is, zeggen 's konings „man":

Siet hier Merline in waren saken,
Die die beste divijn *is*,
Die nu in der werlde *is*;

Misschien luidde volgens Franck (374) de oorspronkelijke lezing:

Die beste divijn es *hi*,
Die nu in der werlde *si*;

6416—'20. De koning volgt den raad der zijnen op om Merlijn, die is teruggekeerd, te vragen, of men zich van het belegerde kasteel (vgl. boven op 5758—'9) zal kunnen meester maken. Par. 78: „*Lors mist li rois Merlin a conseil* de che que ses consaus li avoit dit: Merlins, biaus dous amis, jou ai oi dire que vous estes moult sages (Som.: „que vous estes moult sages et *moult boins* devins") etc."

De hiermee correspondeerende vss. der bewerking luiden:

Merlijn *zeide den koninge* te voren,
Des hem sine lude beden (mnl. baden).
Pandragoen sprack myt staden:
Men segget mij *vor* iu, Merlijn,
Dat gij zijt *engeen* divijn;

L. 6416:

Merlijn *leide die koninck* te voren,

en '19—'20:

Men segget mij *over*[1]) iu, Merlijn,
Dat gij zijt *een goet* divijn;

---

[1]) Franck (374) leest *van*; *over* ('met betrekking tot') is uit een graphisch oogpunt waarschijnlijker.

6427 en **'8.** Sint dat die Sennen verloren Hangys,

zegt Merlijn tot Pandragoen

> Ne *zegen* si anders geen *pant*
> Dan te *nemene* dit lant.

In 6428 l. met Franck (374) *rumene.*

Op het eerste gezicht zou men geneigd kunnen wezen *zegen* in '27 in *ontzegen* te veranderen. De vergelijking met het Fra. (Par. 79) „*il ne beerent* onques puis fors a guerpir la terre et a fuir" doet het recht tot een dergelijke wijziging evenwel betwijfelen. We zullen bij *pant* wel aan de beteekenis 'bezitting, schat' te denken hebben en het vs. moeten verstaan als 'hadden ze op geen ander heil het oog gericht'.

6429—'37. Na het zoo even aangehaalde volgt bij Par. (79): „Et si le saichiés demain par vos messages, et les envoierés laiens por querre trives. Et lors vous manderont qu'il vous lairont la terre qui vostre pere fu, et les ferés conduire fors, et lour baillerés vostres vaissiaus en quoi il s'en poront aler."

In onzen tekst:

> *Gebiedet* hem vrede, ende wetet vorwaer,
> Si en *steken* an iu niet een haer
> Dan gij hem dat laten altegader,
> Dat hem quam van uwen vader.
> Maer des en zole gij nicht gehingen
> Noch hem laten dat volbringen.
> Willen si dat lant rumen gerede,
> *Dat gij* hem geven *sulck* geleide
> Ende scepe daer si mede varen.

Ook hier schijnt Maerlant weer een andere recensie dan de ons bekende vóór zich te hebben gehad.

Francks verandering (374) van „*Gebiedet* hem vrede" in „*Ontbiet* h. vr." is onnoodig; vgl. Mnl. Wb. 2, 970.

In '30 is *soeken* te lezen (Franck ib.)

L. in '36 *Doet. sulck* is waarschijnlijk met Franck in *seker* te veranderen.

6438. L.

Doe sprack Pandragoen: twaren

6456—'62. Pandragoen heeft de Sennen een wapenstilstand aangeboden; deze overwegen zijn voorstel. Met de ons bekende fra. teksten stemt de vertaling niet in allen deele overeen. Wel daarentegen met den eng. (Wheat. 50): „We beth gretly hyndred be the deth of Aungys, and we have heere no vitaile to abide after socour of oure frendes, and heere is profered us trewis to passe, and with-oute vitaile we may not longe endure;"

Hiernaar interpungeere men de bedoelde vss. als volgt:

wij zijn bezwaert
Van onses heren Angys doet;
Wij en hebben spijze clein of groet,
Daer ons iet of waer de bet,
Onthier ende ons quame ontset;
Ende men ontbiedet ons vasten vrede,
Des *hebwij* (l. *wij hebben*) te doene mede;
Ende dat es wesen herde quaet,
Daer dat zo nauwe van spize staet;

6494. Een komma.

6496. Schrap *en* (Franck 374).

6512—'3. Nu es Merlijn al raet gebleven,
Do de Sennes dat lant hadden begeven,
Mit den koninck Pandragoene,
Was hi van herde groten doene
Vor den koninck helt *hi* die tale.
Dit en bequam niet wale
Enen barone enz.

Naar Par. (80) „et ensi remest Merlins tous sires dou conseil le roi, et si i fu lonc tans, *tant que* il ot un

jour parlé au roi d'un grant afaire, si em pesa a un de ses barons" leze en interpungeere men 6512—'3:

Tes hi van herde groten doene
Vor den koninck helt die tale.

6518. Here, dat is vromede dinck,
Dat ghij houdet *desen* vondelinck;

L.

Dat ghij houdet *an desen* vondelinck;

Par. (80): „Sire, vous faites grant merveille de cest homme *que vous creés*". Vgl. vs. 6682.

6551. De boven (6515) genoemde baron heeft van Pandragoen verlof gekregen om Merlijn op de proef te stellen; hij smeekt den koning dezen te verzoeken hem (den ridder) te voorspellen, hoe hij aan zijn eind zal komen.

Doe bat des hem die koninck Pandragoen
Ende alle die daer waren *ginder*.
Ende Merlijn, die zine felheit kinde,
Hi zeide enz.

Om het rijm l. *gehinde* [1]).

6597. De ridder, vanzins Merlijn andermaal te „proeven", veinst thans ziek te zijn. Merlijn, met den koning aan het bed geroepen, antwoordt op een door den laatste op verzoek van de echtgenoote des ridders tot hem gerichte vraag, of de zieke genezen zal:

ick bin des wedde,
Hi en stervet niet in dit qualebedde.

Daarop volgt:

Doe *versterckede* [2]) hem die man
Ende zeide: hoe zal ick sterven dan?

---

[1]) Aan de mogelijkheid van andere, veel meer ingrijpende wijzigingen tot herstel van het rijm, denkt Franck (374), m. i. evenwel niet met voldoenden grond.

[2]) V. Vl. voor *verstreckede* van het hs.

Par. 82: „Et li malades *s'esforcha de parler par samblant* et demanda Merlin: Sire, de quel mal morrai je dont?"

Tot de verkeerde opvatting van *s'esforcha* werd Maerlant vermoedelijk gebracht, doordat in zijn origineel de woorden *de parler par samblant* ontbraken.

6615 en '7. Ick zalne proeven derdewerf,

zegt de ridder tot Pandragoen,

Ende ick wil in ene abdie
Gaan liggen in ene *fermerie* [1])
Ende bi den abbete iu ontbieden;
Die zal zeggen toten lieden,
Dat ick een *zieck* broeder zij
Ende zo zieck, dat men mij
Menet zullen vorscheiden,
Ende gij zult Merlijne met iu leden;
Ende ick en proeve hem nember bet dan nu.

Naar het Fra. (Par. 82; evenzoo de andere teksten) „et li abbes dira que jou sui uns *siens* moynes etc." leze men in 6615 *zijn* voor *zieck*. Vgl. ook 6631.

In 6617 is blijkbaar een woord uitgevallen, misschien het ww. *zien* na *zullen*.

6639—'44. Alvorens met den koning naar den zieken monnik te gaan, brengt Merlijn hem en Uter onder het oog, hoe dwaas het is, dat ze hem op de proef stellen.

Nu donket mij, zeide hi, in mijnen synne:
So ick iu twen bet *bekenne* (l. *bekinne*),
So gij mij donket dulre wezen.
Mende gij, ick en wete wael van desen,
Die mij proevet, hoe hi sal sterven?
Ick *salne* noch enerwerven
Seggen, dat iu sal wonderen meer,
Dan dat noch dade van desen heer.

1) V. Vl.; hs. *formenie*.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Die doet, sprack hi, es hem noch verre[1];
Dat es ombe niet, dat hi mij bekoert.
Al dat gij van mij hebbet gehoert,
Unde dat es wonderlike[2] *vele,*
Want als hi stervet, wetet dat *wale* (l. *wele*)
Enz.

De vss. 6664—'5 zijn alles behalve duidelijk. Hoewel de Steinf. tekst sterk van het Fra. verschilt, kan toch, meen ik, vergelijking hiermee den weg wijzen ter verklaring. '64 is blijkbaar de correspondent van „que je li ai devisees", '5 van „plus diverse que les autres 11;" tusschen deze vss. moeten een paar regels, die van het boven gecursiveerde het equivalent waren, zijn weggevallen. Van den geheelen passus kan de zin ongeveer geweest zijn: 'Wat ik u heb gezegd met betrekking tot de beide manieren, waarop hij aan zijn eind zal komen, zal zóó gebeuren; nu wil ik u nog wat anders meedeelen, en wel iets, dat zeer verwonderlijk is'.

6667. Met Franck (374) is hier *hi* in te voegen.

6668. Een punt in pl. v. het komma.

6674 en **'5**. Een komma na beide vss.

6683—'4. Het is onmogelijk, zegt de ridder, het onzinnige van Merlijns voorspellingen trachtende aan te toonen,

Dat ick breken zoude den hals,
Verdrinken ende hangen. Dit es vals,
Dit es dat nicht gescheen en kan
Van mij noch van anderen man.
Merket hoe gij wijs mochten wesen,
Dat gij iu holdet an desen.
Die koninck zeide: *ick en doe daertoe niet,*
Dat is zo vromde dinck gesciet.

---

[1] V. Vl.; hs. *vere*.

[2] De door Franck (374) voorgestelde verandering van *wonderlike* in *waerlike* of *ghewaerlike* is blijkens het Fra. min juist.

De beide laatste vss. = 'Ik doe het ook niet (nl. vertrouwen stellen in Merlijn), totdat ik zoo iets onwaarschijnlijks zal hebben zien gebeuren' [1]) kunnen berusten op een lezing als die van het ms. Huth (Par. 83): „*Je nel querrai jamais dusques adont que je sache se che iert voirs vraiement.*"

Heel anders luidt de plaats in de beide andere teksten. Som. 47: „*je ne le lairai ja* por ce ne devant ce que je sace de quel mort vous morres." Ms.: „*je nen mescrerai ja* tant que enz."

Dat de lezing van het ms. Huth onjuist is, blijkt hieruit, dat na de boven geciteerde woorden volgt (evenals met geringe afwijking in Som. en Ms.): „Ore fu cil moult irés que il sot que Merlins ne seroit pas partis dou conseil le roi dusques apriès sa fin", welke passus, als in strijd met het voorafgaande, door Maerlant onvertaald werd gelaten.

6696, **'99**, **6701**, **'5**. Vervang het komma door een punt.

6703. L. metri causa:

Dat hovet ende sculderen *hem hinck* in die beke

6722. L. *vor waer*.

6727. Een punt, geen komma.

6730. L.

Ende *dat es* dus worden waerheit.

6746. es hi *noch* iet verre,

vraagt de koning, hoorende dat Merlijn vertrokken is. Versta *noch* = 'totnogtoe', 'op 't oogenblik'.

6758—'9. De koning, een nieuw bewijs van Merlijns voorspellingsgave gezien hebbende,

sprack ende *nicht bijsonder*
Ende zeide doe, al daer hi stoet:

1) Een andere opvatting bij Franck (374).

Franck (378) vat *nicht bijsonder* op als 'en hij niet alleen'. Zouden we hier niet veeleer met een ter wille van 't rijm gebezigd surrogaat voor *openbare* te doen hebben? Zoo ja, dan ware *Ende* van '9 te schrappen.

6769—'72. Pandragoen gaat een boek schrijven

> Van Merlijns prophetien scier
> Ende van den koninge van Engelant,
> Dat menigen es onbekant.
> Dat boeck en zegget niet das,
> *We* dese vroede Merlijn was,
> Want *hi* en brenget niet voert
> Anders dan bedeckede woert.

Met *hi* in '71 is natuurlijk het boek bedoeld.

Duidelijker dan de laatste vier regels zegt het Fra. (Par. 85): „Et pour chou ne dist pas chis livres *qui* Merlins est ne *dont il vint*, *qu'il ne metoient en escrit fors que chou que il disoit*".

6785. Op een vraag van Blasijs, of Pandragoen en de zijnen een boek zullen schrijven, dat gelijk is aan dat van hem, antwoordt Merlijn ontkennend.

> Si en scriven niet, al zonder waen,
> Dan dat si niet en konnen verstaen
> Noch niet geweten, *hoe* dat gesciet.

Voor „*hoe* (hs. *wo?*) dat" l. „*vore* dat" naar Par. 86: „*dusques* il soit avenu".

6799.

> Hier spreket van Merline die jeeste,
> Dat hi die bedeckede woert
> Alre eirst begonste brengen voert
> Unde de prophecien oeck al,
> Die nieman bekinnen en zal,
> Eer dat si *vorspellet* zijn;
> So en mach nieman weten den fijn.

L. *vorvullet* in pl. v. *vorspellet*. Som. 49: „que on ne puet connoistre dusques queles sont *avenues*." Vs. 6799

staat zoowel met het voorafgaande als met het volgende vs. in verband.

6807 en '8. Nu spreket Merlijn den koninck ter stede
Ende Uter sinen broeder mede
Ende zeide: ick pine mij nu zeer
Ombe iu gewin ende ombe iu eer.

Daarop volgt:

Deser woerde hadden si wonder beide
Ende beden, dat hi ze dan zeide
Ende algader dat hi *met gebode*.
Ick en heles iu nicht, sprack hi, *bij gode*,
Ick sal iu tellen, iu twe bijzonder,
Des iu sal hebben groet wonder.

Par. 86: „Et quant il l'oirent, si s'en esmiervillierent moult et disent a Merlin que il lour desist seurement *canques il vaurroit et que il ne lour celast nule chose de lour affaire. Et Merlins respont: Je ne vous celerai ja chose que je doive dire a vous.* Et je vous dirai une grant merveille, che vous sera avis."

Vss. 6807 en '8 zijn bedorven. In den mnl. tekst kan ongeveer gestaan hebben:

Algader ende dat hi *niet gehale*.
Ick en heles iu niet, sprack hi, *te male*,

6828. Merlijn heeft aan Pandragoen en Uter voorspeld, dat de Sennes in hun land zullen vallen. „*Et puis demanderent Merlin* (Par. 87): Quant vous est il avis que ceste gent verront?"

Hiernaar is in:

Merlijn zeide: nu verstaet,
Welke tijt gij er komst bewaent;

te lezen:

Merlijn *si zeiden*: nu verstaet ('luister'),
Welke tijt gij er komst bewaent ('verwacht gij')?

6862. Ende dat wil ik *iu* verplichten:
Gij hebbet den zege, doedij dat.

Vermoedelijk „*mi* verplichten".

6882. Volgens het Fra. (Par. 88) laat Merlijn de beide vorsten een eed van gehoorzaamheid aan zijn raad zweren: „Je voel que vous faichiés aporter entre vous deus les millours saintuaires et reliques que vous avés, et que vous jurés sour sains li uns et li autres que vous ferés chou que je vous commanderai por vostre preu et pour vostre honneur."

Hiernaar is in

ick wil, dat gij
Die heilge brengen vor mij
Ende gij mij doet enen eet,
Ende dat zuldij doen wael gereet,
Dat ick rade doer iu goet.

te lezen:

enen eet,
Dat gij zult doen enz.

6886—'7. Na de woorden, door Merlijn tot de broeders gesproken, volgt in de vertaling:

Als dit die heren hadden verstaen,
Zeiden zi: wij hebben gezworen.

In het Fra. (Par. 88): „*Tout ensi conme Merlins l'ot devisé il le firent. Et quant il l'orent juré*, si disent: Merlins, nous avons fait ton commandement." Blijkbaar ontbreekt tusschen '6 en '7 een verzenpaar, dat het gecursiveerde weergaf.

6890—'2. Nadat Pandragoen en zijn broeder den eed hebben afgelegd, wenschen ze een verklaring der hun opgelegde verplichting. Merlijn is bereid die te geven. Som. 50: „Saves vous que vous aves jure. je le vous dirai. vous aves jure que vous seres en ceste bataille loial et preudome vers vous misme, et vers dieu."

Men leze en interpungeere hiernaar:

> *Gij swoert*, dat gij zult zijn goede lude
> Ten strijde, dien men sal vichten nu,
> Tegen gode ende tegen iu.

6896. Een kommapunt aan 't slot.

6900. Merlijn zegt tot den koning en Uter met het oog op den te verwachten strijd tegen den aangekondigden vijand (Par. 88): „Et se vous estes tel que je vous di, seur soiiés que vous vainterés. Car il ne croient mie en la trinité, pour coi Jesucris vint en terre et *vous* desfendés vostre droit yretage qui est vostres par droit."

In

> Ende zijt gij zulc, als ick gebiede,
> Gij zult verwinnen al die *lude* (l. *liede*),
> Want zi hem an gode niet en keren
> Ende *verwert* iu lant met eren;

is mitsdien *gi verwert* te lezen.

6903. Na het zoo even aangehaalde volgt in Par. 88: „Et cil qui anchois morra en son droit tenant *et* sera acordés a la loy Jesucrist par le commandement de sainte *eglyse* ne doit gaires douter la mort." (Evenzoo Ms.).

De vss. der vertaling:

> Wat manne dat stervet in een gevecht
> Ombe te behaldene zijn recht,
> Hij es versoent jegen onsen heer
> *Ende* hij en zal den doet niet vruchten zeer.

schijnen te berusten op een tekst, waarin, gelijk in dien van Som. (50), *et* na „eglyse" stond in pl. v. na „tenant." Natuurlijk is de lezing van Par. en Ms. de juiste; voor het niet vreezen van den dood worden twee voorwaarden gesteld, de verdediging van zijn recht en verzoening met het geloof in Jezus volgens kerkelijk

voorschrift. Vgl. ook het tevoren in vs. 6893 vlg. gezegde:

Ick wil dat gij gebichtet zijt,
Gij hebt des te doene op dezer tijt
Enz.

6910 en '**2**. Na de mededeeling, dat nooit erger krijg in 't land heeft gewoed dan nu te wachten staat, vervolgt Merlijn:

Gij, Uter, ende gij, Pandragoen,
Zworen dat gij zult iu beste doen.
Ick en zegge iu meer noch goet noch quaet;
Eer ick *zie*, hoe dat vergaet:
Die ene van den twen sal hier sterven;

Par. 89: „Et li uns de vous *a juré* a l'autre que il fera son preu et s'onnour. Et je voel que vous sachiés que je nel vous dirai plus descouvertement, *mais tant saichiés vous bien* que l'un de vous convient le siecle laissier."

Zworen is door V. Vl. ten onrechte in *Zweert* (imperatief) veranderd.

Een verandering van „*Eer* ick *zie*" in „*Maer* ick *zegge*" ligt vóór de hand.

6948—'51. De koning heeft overeenkomstig den raad van Merlijn zijn onderdanen opgeroepen om zich in de eerste week van Juni naar de vlakte van Salesbury aan de Theems te begeven, ten einde

te bescermene dat lant.
Ne en was dat manne bekant,
Hi en zeide dat hi dat gerne dade;
Dus quam dat to den dage bij *rade*,
Daer dat volc op ontboden was.
Die heren beloveden hem das
Ende daden dat Merlijn hiet:
Te Pinxten en lieten zi des niet,
Si en hilden hof op die riviere
Enz.

Franck denkt (374) aan de mogelijkheid van

> Dus quaemt ten daghe *bi liever lade*

of van

> Hi en seide dat *dat ghene si;*
> Dus so quaemt den daghe *bi*,

Eenvoudiger ware de verandering in „bij *stade*" (= 'geleidelijk').

Versta 6950—'1 (de interpungeering is door mij gewijzigd): 'De „heeren" keurden goed, wat Merlijn bevolen had, en handelden er naar'.

6965 en **'6.** Die heidene ontscepeden *met liste*
Ende daden hem op die *ruste.*

Het gegronde van Francks vermoeden (374), dat hier *sonder verste: erste* te lezen zou zijn, is wellicht te betwijfelen: tegen *lust* voor *list* (*met luste* = 'vaardig') is even weinig bezwaar te maken als tegen *ruste.*

6980. Merlijn gelast den koning Uter op te dragen, dat hij de vijanden, wanneer deze geland zijn, met een aantal ridders van de schepen afsnijdt

> Ende salse dwingen toten tijden
> Te wesene verre van der rivieren,
> Ende houdense kort in der manieren,
> Dat zi daer blijven wen lief wen leet;
> Dan so *porret dat her* gereet.
> Des morgens alse se willen rijden,
> Dan sal hi zere op hem strijden,
> Enz.

Met de laatste drie vss. correspondeert in Som. (51) „et quant il seront herbergiet *si se traient arriere.* et al matin quant il en voldront aler si lor coure sus", waarnaar '80 vermoedelijk te lezen is:

> Dan so *porre hi achter* gereet.

6992 en **'4.** Op den derden dag, zegt Merlijn tot Pandragoen, zult ge in de lucht een draak bespeuren.

Die sal bedieden *uwe sake*,
Ende dan vechtet zonder vaer:
Die zege sal iu wesen *zwaer*.

De vertaling in 6992 van „car ch'iert signes *de ton non*" (Par. 90) is niet gelukkig.

In '94 moet een ontkenning zijn uitgevallen of we hebben voor *zwaer* een ander woord (*daer*, *voorwaer?*) te lezen.

6995. L. met Franck (374) „*el* gheen".

7024. *nergen* = 'in 't geheel niet' (Fra. *onques*).

7033. De koning trekt op den door Merlijn genoemden dag naar de plaats, waar de heidenen gekampeerd zijn. Hij ziet, hoe ze hun leger in de gevechtsafdeelingen splitsen

Ende wouden op Uter striden.
Tierst *dat hi den koninck* sach,
Scaert hi zijn her al dat hi mach
Enz.

Som. 52: „et *quant il* (nl. Pandragoen en de zijnen) *virent ceaus* qui estoient en mi le champ lor batailles ordenees por combatre a uter si commanda li roys ses batailles a ordener."

L. hiernaar:

Tierst *datse die koninck* sach,

Vgl. ook 7049 vlgg.

7045. De draak, waarvan het verschijnen door Merlijn was voorspeld, vertoont zich „et getoit feu et flamme *par mi lou nés* et par mi la boche" (Par. 91).

Volgens de vertaling werpt de draak

vlamme ende vuer
Op de scepe wt ziner kele.

Alzoo verwarde de mnl. bewerker *nes* 'neus' met *nes* 'schepen'.

7052. Des koninges heer versamende eer;
Des scamede hem Uter aldaer;

Versta 7052: 's Konings leger was eerder slaags geraakt met den vijand'. Vgl. Par. 91: „Et quant Uters vit que les gens le roi *furent* assamblees enz."

7064—'5. L. met Franck (379):

Uter wan in den nijtspele
Den zege, tellet ons die jeeste.

7067. L. met Franck (374) *ontscoot.*

7090. Nadat in de vertaling is meegedeeld, hoe Uter de gesneuvelden heeft doen begraven en zijn broeder „hoger" dan al de anderen, volgt:

Uter bleef al zine levedagen
Des rikes geweldich genoech.
Als hi *koninges crone droech*,
So was hi comen te Lonnen,
Enz.

Versta 7090: 'Toen hij *koning was geworden*'. Blijkens het vervolg vinden de eigenlijke koningskeuze en de wijding eerst te Londen plaats.

7103. Merlijn komt te Londen en

To eirst datten die koninck sach,
Was hi *van* Merline herde vro.

Vgl. het Fra. „Moult fist li rois grant joie *de* Merlin" (Par. 92).

7119—'22. Men interpungeere:

Ombe, dat die koninck hiet Pandragoen,
So woude Merlijn ember doen,
Dat Uters toename dat weer,
Doer des broeders wille openbaer
Ende doer dat teiken van den drake;
Ende doer deser tweer sake
Dede hijne voertmeer vor die baroen
Hieten Uter-Pandragoen.

7137. Merlijn herinnert den koning aan hun beider belofte om te Salesbury een grafteeken op te richten.

> du heves gesworen
> Ende *gelovet* oeck zelve mede,
> Dat wij zouden te dier stede
> Sulc teiken setten sonder waen,
> Dat nembermeer en soude vergaen.

L. *ic gelovet* en vgl. Par. 92: „Tu me juras que tu feroies un chimentiere, et *je meismes i aideroie* a mon pooir. Et je 't ai en couvent que nous ferons chose qui i parra tant com li siecles durra."

7147. Voor het grafteeken moeten steenen uit Ierland gehaald worden. „Ore envoie dont, fait Merlins, querre grosses pierres, qui sont en Irlande, si i envoie tes *vaissiaus* et fai venir ces pierres" (Par. 93).

In de vertaling:

> ick wil, bij gode,
> Dat gij in Irlant nu sindet
> Ombe grote stene, die men daer vindet,
> Ende doetse brengen met *ballingen;*

moet *ballingen* (rijmende op *gebringen* van '48) *vaissiaus* (dat ook in de andere teksten voorkomt) weergeven. Blijkbaar heeft Maerlant zich de vrijheid veroorloofd ter wille van het rijm een aan 't Fra. ontleend *ballingier*, benaming van een soort oorlogschip (z. Mnl. Wb. 1, 534), in verkorten vorm te bezigen.

7149. Een puntkomma.

7163. Terecht schrapt V. Vl. *Unde.*

7174—'5. Als Merlijn van den koning verneemt, dat de „sciplude" geen kans zien de steenen te vervoeren, zegt hij:

> nadien dat *ze* (l. *zij*)
> Mij breken truwe, so *heb* ich *mij*
> Van mijnen gelove *gequijt.*

Duidelijker het Fra. (Par. 93) „Dès que il me sont failli, *je aquiterai* bien mon couvent." Misschien is in '75 een temporeel, op de toekomst wijzend adverbium (*saen*, *tehant?*) weggevallen. Men vergelijke echter beneden 7198.

7189. Een dubbelpunt.

7191. Na het vs. een punt.

7198. De toovenaar heeft de steenen „met liste" naar Salesbury gebracht. Als de koning niet gelooft, dat Merlijn ze zal kunnen doen „gestaen", zegt deze:

> Nu gaet enwech ende rumet die heide;
> Ick wil quijten mijn gelof.
> *Ick hebbe gedaen*, daer men of
> Also lang sal spreken sonder waen,
> Alse dese werlt sal staen.

Het Fra. heeft weer een futurum. Par. 93: „Or vous en alés, si avrai mon covent vers Pendragon aquité, car *jou avrai* pour lui *faite* enz. Vgl. boven op 7174—'5.

7214.
> ick wil mij ontdecken nu
> Van *neuwen* rade tegen iu.

zegt Merlijn tot Uter-Pandragoen.

Ten onrechte heeft de uitgever hier weer *neuwen* (= mnl. *nauwen*) door *nuwen* vervangen (vgl. boven op 395). In het Fra. beantwoordt aan onze plaats: „Il converroit que je me descouvresisse a vous del *plus haut* conseil que je sache" (Par. 94).

7219.
> *Hierombe* zeggic iu een dinck:

Par. 94: „*Et pour chou que vous aim* vous voel jou dire une chose". Dus is *que vous aim* door den vertaler over 't hoofd gezien of de woorden hebben in zijn origineel ontbroken.

7226. Achter dit vs. een kommapunt.

7238. Een kommapunt.

7253—'6. Nadat Merlijn den koning de herkomst

zijner bovennatuurlijke macht heeft verklaard, volgt in het Fra. (Par. 94, zoo ook ten naastenbij de andere bewerkingen): „*Ore* savés vous dont li pooirs me vint de chou que je faich. Et je vous dirai chou que nostre sires veult que vous sachiés. Quant vous le sarés, si gardés que vous en ouvrés a sa volonté."

De correspondeerende vss. der vertaling luiden (de interpungeering is door mij veranderd):

> Wete gij wanen mij komet die macht,
> Die ick hebbe, *vorgeacht*
> Iu te zeggene, wat god gebiet.
> Ende als gij *dat* wetet, en latet niet
> Gij en doen onses heren wille.

Aan de hand van het Fra. laten we 7253 met *Nu* (= *Ore*) aanvangen.

Vss. '54—'5 zijn te vertalen met: '(de macht), die ik bezit, om Gods wil, (door mij) *vooruitgezien*, u kenbaar te maken'.

dat in '56 = „wat god gebiet."

7263—'4. Hi (nl. Jezus) sprack to der tafelen, daer hi sat
Met sinen jongeren ende at:
Mij hevet verraden uwer een.
Als dat waer was ende wael sceen.
Die sculdege hi ginck henen saen.

Voor de in '63—'4 aangebrachte interpungeering vgl. Som. 54: „dist a ses aposteles I en ia de vous qui me traira. sire voirs fu *ensi* (= *Als*, d.i. 'alzoo') com il le dist. et cil qui ce forsist (Par. fourfist) fu partis de sa compaignie."

7280. Doe bat hi (nl. Jos. v. Ar.) gode, dat hi vertogede
Dat, *he* zijn volc dat leet gedogede.

Franck vermoedt (374), dat het hs. *wie* in pl. v. *dat he* heeft en daarvoor *twi* te lezen is. Eerder hebben we m. bedunkens in *Dat* het object te zien van „ver-

togede", in *he* een foutieve lezing voor *hoe* (= *pour coi*, Par. 95).

7285. Met Franck (374) is vermoedelijk *clene* te lezen.

7312. Een punt aan 't einde.

7314. Een punt na dit vs.

7316. Naar het voorbeeld der avondmaalstafel en van die der Graalgemeente moet Uter-Pandragoen „*die derde* [1]) tafele" maken. Veel voordeel zal hij daarvan hebben en

Daer sal oeck wesen een dinck,
Daer vele talen af zal gaen,

L. naar „*che* sera une des choses dont il sera plus parlé au siecle" (Par. 96) *Dat* voor *Daer*.

7318. L. met V. Vl. *zullen* voor *zal*.

7319. Een punt aan 't einde.

7326. Nadat is verteld, hoe de bezitters van den Graal naar het westen zijn getrokken, volgt in de vertaling:

Ende een ander geselscap groet,
7325 Die niet en weten van den vate,
Gaen westwaert die rechte strate.

Som. 55: „et cil mismes qui ne seivent quel part li vassiaus est *si sont trait si comme nostre sires les conduist qui toutes les boines choses maine a point*" (vgl. ook de aanhaling bij V. Vl.). In Par. en den eng. tekst ontbreekt deze passus.

Hoe Maerlant er toe kon komen hen, die de zaligheid van den Graal niet waardig gekeurd waren, ook naar het westen te doen gaan, is niet duidelijk. Wellicht is de plaats bedorven.

7341. De koning vindt het goed, dat de boven (vgl. op 7316) genoemde tafel gemaakt wordt,

---

1) vs. 7308. V. Vl. *die derde* voor *de* v. h. hs.

Des Merlijn wel blijde was;
Fier wart Merline dat herte binnen.

Voor *fier* 'in zijn schik, verheugd' z. Mnl. Wb. 2, 799.

7345. daer du gode *best betalest* (l. *betales*).

In 't Fra. „ou tu sauras que *ce sera plus a la volente* jhesu crist" (Som. 55). Z. voor *betalen* 'aan zijn verplichting tegenover iemand voldoen' Mnl. Wb. 1, 1142.

7350. Ick ga vor, die dat (nl. de tafel) sal *dichten;*

Voor de hier aan *dichten* toe te kennen beteekenis 'inrichten, in orde brengen' vgl. het iets later (7357) gebezigde *visieren:*

Ende Merlijn *visierde* in die poert,
Dat toter tafelronden behoert.

7359—'61. Tegen den met Merlijn overeengekomen tijd begeeft de koning zich naar Caredol, waar de tafel ingericht zal worden.

Ende die koninck quam daer corteleke,
Vor Pinxten in de *eirste* weke,
Ende vragede Merlijn, *wat hi doet.*
Wel, sprack hi, dat es al gespoet.

De interpunctie is door mij gewijzigd.

Bedoeld moet wel zijn de *laatste* week vóór Pinksteren, die het *eerst* aan de beurt komt, als men terugrekent.

Voor *wat hi doet* = 'hoe het er mee ging' vgl. Mnl. Wb. 2, 249.

7367—'70. Uter-Pandragoen heeft gevraagd, wie aan de tafel plaats moeten nemen.

Dat zole gij *zeen*
Morgen, sprac Merlijn mettien,
Dat gij niet en wanet *gescieden:*

Ic sal nemen in corten *tijden*
Vijftich ridder zekerlike,
Die besten van al desen rike.

Hoe deze plaats, die niet in orde is, daar het rijm *gescieden: tijden* en de vorm *gescieden* niet mogelijk zijn (Franck 374), kan geluid hebben, is niet uit te maken. Op *zien* en *gescien* wijst intusschen Som. 57 (en het Eng.): „vous en *verres* demain *avenir* ce qui vous ne quidastes onques *veoir.*"

7396. Op uitnoodiging van Merlijn zijn vijftig „preudomes" aan de tafel gaan zitten; daarna roept hij den koning en maakt hem op een plaats opmerkzaam, die onbezet is gebleven. Noch Uter-Pandragoen noch ook iemand anders, met uitzondering van Merlijn, weet, wat daarvan de beteekenis kan wezen. Dan volgt in het Fra.: „Quant Merlins ot ce fait, si dist le roi que il s'alast *seoir*" (Par. 97).

In de vertaling:

Dat werck hadde Merlijn voldaen;
Den koninch hiet hi *eten* gaen.

Op het eerste gezicht zou men geneigd zijn naar 't fra. *seoir* (dat ook in de andere teksten voorkomt) *eten* door *sitten* te vervangen. Men vergelijke echter hetgeen volgt:

Ick en doe des niet, zeide hij, lieve vrent,
Eer desen heren es voldient.
Unde do men hadde voldient den heren,
Doe ginck die koninch *eten* met eren.

Ook hier correspondeert in 7400 *eten* met een fra. *seoir.*

7412—'3. Als het hof te Caredol uiteengaat, verklaren de vijftig ridders, dat ze wenschen te blijven. Som. 57: „nous navons nul talent que nous nous departons jamais de ci et que nous ne soions *chascun jour* a ceste table a eure de tierce enz." (evenzoo ongeveer Ms.; vgl. ook de aanhaling bij V. Vl.).

Hieraan beantwoordt:

> onser alre wille
> Dat es hier te blivene stille;
> Wij en willen niet henen *schieden* (l. *sceiden*),
> Wij en mogen *te sinxen gereiden*
> Hier *te sijne* te tercietijde

L.[1]) 7412 en '3:

> Wij en mogen *te onsen gereide* ('ten onzen behoeve')
> Hier *te sijn* te tercietijde

en vat „Wij en mogen enz." op als een consecutief-negatieve constructie (vgl. *Tijdschr.* 2, 309).

7420. Te recht leest V. Vl. *Want.*

7425. *Hiet*, de lezing van 't hs., vertegenwoordigt den juisten mnl. vorm (Franck 378).

7429. L.

> Ende *doe* dhof scheed al te male,

Vgl. Par. 97: „Et *quant* les gens furent departi enz."

7434. Na „tafele" behoort een punt of puntkomma te staan; de met „wistick" aanvangende zin bevat geen conditie, maar evenals de volgende een wensch.

7452 en '5. Ik hoop van u, zegt Merlijn tot den koning,

> Dat du holdes in dese poert
> Dinen hof *nu hoert voert;*
> Dine getijde zalstu hier doen
> Ende alle dine hoge baroen
> *Ere* die tafele, die hier staet.

Het in dit verband eenigszins zonderlinge *nu hoert voert* is blijkbaar voor een oorspronkelijk (bij „holdes" behoorend) *nu meer voert* (naar Som. 58 *a tous jors mais*) in de plaats gekomen.

---

1) Dat we in *te sinxen* een verknoeiing hebben te zien, is des te waarschijnlijker, omdat de Steinf. tekst steeds *pinxten* heeft.

Franck (374) leest „*Vore* die tafele". Juister is *Doere;* vgl. 7625 vlgg.:

> Al dine feeste *nu meer voert*
> Saltu holden in dese poert
> *Dor* die tafele, de hijr is;

7461—'2. Als de koning, die vanzins is Merlijns raad op te volgen, verneemt, dat deze wil vertrekken en langen tijd afwezig zal zijn, vraagt hij: „Waer zalstu dan?"

> Ick hebbe hier mine feeste genomen,
> En zalstu hier niet weder komen?

Par. 98: „Dont ne seras tu en toutes les festes en ceste ville que je i terrai?"

Naar de meening van Franck (374) moet het eerste vs. gesubordineerd zijn. De auteur kan echter vrij hebben vertaald; tegen een opvatting der vss. als 'Ik heb bepaald, dat hier mijn feesten zullen zijn; zult gij nu niet (daarvoor) hier terugkeeren?' bestaat m. i. geen bezwaar. Na 7461 moet dan natuurlijk een punt of komma staan. Voor *nemen* = 'bepalen, vaststellen' z. Mnl. Wb. 4, 2325.

7464. Duidelijkheidshalve plaatse men na dit vs. een komma.

7475 en **'8.** Meer dan drie jaar blijft Merlijn weg.

> 7475 Ende vele, die Merlijn *wouden mijden*,
> Quamen doen in corten tijden
> Tote Caredole in den hove,
> Met menegen van love,

Som. 58: „et cil *qui ne lamerent pas et faisoient samblant de lui amer* sen vindrent I jour au roi si estoit a carduel por tenir sa court du noel."

Met Franck (374) is in 7475 wellicht „Merlijn *beniden*" te lezen. Noodzakelijk intusschen is deze verandering niet: 'Velen, die Merlijn niet wilden ontmoeten (en

daarom gewoonlijk thuis bleven), kwamen nu' zou de beteekenis kunnen zijn.

In '78 ontbreekt een woord; gelijk Franck vermoedt, waarschijnlijk *riddere*.

7502—'19. Geen der thans levenden was naar Merlijns verklaring waardig de ledige plaats aan de tafel in te nemen. Zijn vijanden willen, dat de koning haar zal „proeven"; deze weigert echter aan hun verlangen te voldoen. Som. 58 (evenzoo ongeveer Ms.; in Par. ontbreekt de passage van het op de proef stellen): „je ne lassaierai mie ore que je me cremeroie de mesfaire et que merlins ne sen coreceroit. et cil respondent *nous ne disons pas que vous lassaies ore.* Mais vous nous dites que merlins seit ce que on fait. et sil le seit dont seit il bien que nous parlons de lui et de ses oevres. et *sil le seit* il venra chi sil est vis et ne laira pas cest lieu acomplir *por* la grant menchoigne quil vous a dite. *et se il ne vient entre chi et pentecouste si souffres que nous lassaions* et *nous lassaierons* moult volentiers et il a en vostre lignage de moult preudomes qui moult volentiers lassaieront se vous voles si verres sil i porront durer. Et li rois lor respont se jou ne quidoie que a merlin nen pesast il nest nule riens que je plus volentiers fesisse. et cil respondent se merlins est vis et il le seit il i venra sans faille ains que on laisait. Mais souffres nous quant venra a pentecouste sil ne vient que nous lassaions *et li rois lor otrie.*"

Hi zeide, dat hi des niet en dede:
Ick vruchte Merlijns oevelen moet.
Wij en willen niet, dat gij dat doet.
Gij zegget, dat Merlijn al weet,
Wat tale dat van hem geet;
Es dat waer, zo weet hij wale,
Dat wij van hem nu hebben tale.

Moyet hem dat *niet,* hoe dat gaet
Hi komet, want hise niet proeven laet;
En ombe zine logentlicke tale
Willewij dat proeven wale;
Gevet ons oerlof, gij moget zeen,
Wat daeraf mach gescheen.
Die koninck zeide: maer dat ick vruchte,
Dat hem Merlijn toernen mochte,
Ick en dade zo gerne gene dinck.
Doe zeidenzi weder: Heer koninck,
Levet Merlijn, hi en laet des niet gescheen,
Laetet ons proeven, gij moget zeen.
Te sinxen, *zeide hi,* doet alzo.

Vs. 7502 geeft den zin van *nous ne disons pas que vous lassaies ore* niet goed weer. 'We wenschen niet dat ge *nu* een onderzoek instelt, maar dat ge 't *met Pinksteren* doet', is de bedoeling. Dat de kracht van *ore* door den vertaler niet werd gevoeld, was blijkbaar een gevolg van de omstandigheid, dat de woorden *et se il ne vient* — *lassaions* in zijn fra. tekst ontbraken (het rijm verbiedt een lacune in het ms. van Steinfurt aan te nemen).

Men leze en interpungeere '7—10:

Moyet hem dat *iet,* [1]) hoe dat gaet,
Hi komet, want hise niet proeven laet
Ombe zine logentlicke tale.
Wij willen dat proeven wale;

Kennelijk is *le* in *lassaierons* als neutr. opgevat.

L. '18—19:

Laetet ons proeven, gij moget zeen,
Te sinxen. *Hi zeide:* Doet alzo.

Vgl. Franck (374), die *Doe seide hi* wil lezen.

7529. Merlijn, aan Blasijs de motieven meedeelend,

---

[1]) Verbetering van Franck (374).

waarom hij, schoon de booze bedoelingen zijner vijanden hem wel bekend zijn, niet naar Caredol wil gaan, zegt o.m.:

mij es liever mede,
Dat *zi* proeven nu die quade
Dan ieman goeders daeran mesdade.

Vat *zi* op als acc. (= mnl. *se*).

7531. Quame ic daer oeck, *dat* men mij zolde
Tijen, dat ick dat benemen wolde;

Voor 't schrappen van het dem. pron. in 7531 (Franck 374) bestaat m. i. geen reden; het woord geeft juist eenig relief aan den van „tijen" afhankelijken objectszin.

7538—'40. Met Franck (374) is hier een lacune aan te nemen. In '39 en '40 leze men met genoemden geleerde *wouden* en *zeiden.*

7548. L. *idel.*

7557—'60. Van den ridder, die op een met Pinksteren te Caredol gehouden hofdag het wil bestaan de ledige plaats te „vervullen", wordt ons verteld:

Met hem hadde hi bracht aldaer
Clerke, die zeiden openbaer,
Dat Merlijn *doet* wesen soude,
Ombdat hi die stat besitten woude.

De vss. zijn allesbehalve duidelijk. Onder de fra. teksten gewaagt alleen Ms. van deze „clerke." De ridder heeft daar meegebracht „chevaliers et prouvoires et graaignors de vile et il les iavoit fait venir por ce que il cuidoit que merlins *i* fust et se il *i* fust que il lassaiast de quiels que genz que il vousist des trois manieres que diex a establies en terre et des que il nestoit venuz si dist que il ne l'essaiera ja se de lui non." Hoewel de vertaling hiervan totaal verschilt, blijkt toch, dat voor *doet* in '59 *daer* te lezen is.

7569—'70. Vgl. de aanhaling bij V. Vl., waarmee Som. ongeveer overeenstemt.

7587—'91. Als de vermetele ridder (vgl. boven 7557—'60) in de diepte verzonken is, heerscht groote ontsteltenis „in den hof."

> Den koninge was 't herte verzeert de meer,
> Ombdat Merlijn hem dat zeide te voren,
> Dat ter stat nemant en was geboren,
> Ende hevet den *edelen* man becroent.
> Hi hilt hem zelven vor gehoent,
> *Al hilt hi dat vor gedroch;*
> Hiermede ontsculdegede he ene noch.

Vgl. voor '88 vs. 7438 vlgg., voor het attribuut *edelen* in '89 vs. 7555.

> Ende hi was herde wael geboren,

Heel anders luidt de plaats in het Fra. (Som. 59): „et li rois fu esbahis seur tous les autres et moult se tint por engignies. et merlins li avoit bien dit devant que nus ne se devoit en cel lieu asseor et cil ne le voloit onques croire, *et li rois mismes li avoit desfendu mes cil ne le voloit onques por ce laissier* et ensi sescusa li rois."

7605. Te recht heeft de uitgever het pron. dem. neutr. ingevoegd. Vgl. Som. 60: „et tu *le* pues bien savoir etc."

7613—'4. L. met Franck (375):

> Seggick dat noch *sal* beduden
> Grote ere enz.

7620. L. met Franck (375):

> dat en *mochte di* niet voertdragen (= 'baten'),

en vgl. „riens ne *te* vaudroit" (Som. 60).

7622. Te recht neemt Franck (375) aan, dat in

> Maer omb te doene al eer

een imperatief *dinc* of *peins* is uitgevallen. Vgl. Som. 60: „mais *pense* de ceaus qui i sient."

7631—'8. Merlijn, naar Caredol teruggekeerd, heeft den koning gelast in deze stad voortaan zijn „feeste te houden. Daarop volgt:

Nu doe voert, dat ick dij leer;
Ick moet hene miner straten.
Ick zal dij denen gerne wtermaten.
Merlijn ginck enwech na desen saken
Ende hiet den koninck daer huse maken,
Ende *sine* feeste drewerff in dat jaer
Saltu holden to Caredole binnen daer.
Doe zeide Uter-Pandragoen,
Hi zolde zinen wille doen.

Na 7631 behoort een punt te staan, geen komma. Blijkens „et li rois respont quil le fera moult volentiers" (Som. 60) worden de woorden van 't volgende vs. door den koning gesproken.

L. [1]) in '35 *dine* in pl. v. *sine*. Men vergelijke voor '34—'38 Som. 60; volgens deze plaats (ook volgens het Eng.) geeft niet Merlijn, maar de koning last „que on fesist en la ville beles maisons et biaus osteus car il i tenroit a tous cours (?) mais ses assamblees etc.", en dit is het, wat de samenhang verlangt. Blijkbaar was Maerlants origineel hier niet in orde.

7642—'7. Na de zoo even geciteerde vss. volgt:

Een lange tijt daerna gesciede,
Dat die koninck al sine hoge liede
Ontboet daer te sinen hove,
Ende zi *daden* dat alle met love
Ende elc *brachte* daer zine vrouwe,
Sine kamerere ende sine joncfrouwe,

---

[1]) Anders V. Vl., die *Saltu* in '36 schrapt.

7645 **Sine dochter ende sine nichten mede**
Ende sine mage daer to der stede
Dor sine ere *ende dor den* hogen dach,
Daer zine feeste op gelach,
In kerstesdage zi alle quamen

L. 7647:

Dor sine ere. *Enten* hogen dach,

daden in '42 en *brachte* in '43 zijn als optatief op te vatten. Men vergelijke Som. 60: „et por lonor et lamor de lui *quil amenassent* tout lor femes etc."

7666. *schuwede*, de lezing van 't hs., is juist; *weder* moet geschrapt worden (Franck 375). Vgl. Par. 99: „si l'*eskiva* au plus que elle pot."

7670—'3. Koning Uter-Pandragoen is tijdens het hoffeest te Caredol verliefd geraakt op Ygerne, de vrouw van den hertog van Tintaveel. Zij zoekt zich aan zijn blikken te onttrekken,

Want si was simpel ende blode
Ende scone ende eren manne getruwe.

Dan volgt:

7670 **Die koninck begavede manige vrouwe,**
Als hi sach, dat zi des gewar (mnl. gewaer)
Was worden; nochtan zende hij er (mnl. haer)
Al dat hi wiste dat haer bequam.

Voor de hier aangebrachte interpungeering vergelijke men (schoon de vertaling er niet geheel mee overeenstemt) Par. 99: „Et li rois, pour s'amour et pour chou que on ne s'en presist garde, envoia joiaus a toutes les dames, et a Ygerne envoia cheus que il cuida que plus li pleusissent."

7674. L. met V. Vl. *Si.*

7681. Ygerne merkt wel,

Dat die koninck al openbaer
Die vrouwen begavede al dorch er;
***Anders* en zeide ('gaf te kennen') hi niet daer of.**

Francks vervanging (375) van *Anders* door *Al*, op het eerste gezicht zeer plausibel, blijkt bij vergelijking met het Fra. „ne onques *autre* samblant nen fist" (Som. 60, evenzoo Ms.) niet juist.

7682—'6. Men interpungeere:

Dorch er hielt die koninck hof.
Nochtoe was hi zonder wijf;
Ygernen mynnede hi vor zijn lijf,
7685 Want hi in ommacht vil dorch er (mnl. dor hare),
Als he dachte wan si enwech var (mnl. vare).

7687—'8. Te recht leest V. Vl. *sceiden: beiden.*

7697—'8. Met andere interpunctie:

Si voer, of si des niet en verstode,
Dat hi se minde, dor er goede.

Vgl. Franck (375).

7712—'5. Interpungeer:

Vro mochte men den koninck scouwen.
Doe die hertoge quam ende Ygerne,
Vele gaf hi doe ende gerne
Heren, vrouwen, wildij dat weten.

7725. Des was zi in groter vaer;
Men mochtet wel merken in horen ogen.

Som. 61: „si en fu moult angoiseuse et moult lenpesa *par samblant.*"

7740. Uter-Pandragoen, diep ongelukkig na 't vertrek van Ygerne, klaagt zijn leed aan twee vrienden. „Wat mochten wij u raden?" ('Waarin zouden we u van dienst kunnen zijn?') vragen dezen. De koning antwoordt:

gij mochtet mij *gestaden*,
Dat ick in haer geselscap weer.

Het verbum *gestaden* kan hier niet de gewone beteekenis van 'toestaan, veroorloven' hebben, maar moet in die van 'gelegenheid *verschaffen*, bijstaan' gebezigd

zijn, een opvatting, die zich uit de oorspronkelijke, hier en daar nog doorschemerende 'aan iemand gelegenheid *geven*' (z. Mnl. Wb. 2, 1688) kon ontwikkelen.

7751. De beide vrienden geven den koning in overweging een nieuwen hofdag te houden

Te Karedole, ende men ontbiede
Daer te komene alle de lude (mnl. liede)
Ende dat si *hem* also *bespreken*
Daer te liggene twe weken,

Par. 100: „Faites semonre une grant court a Carduel . . . . . et que chascuns viegne *atournés* (Som. *pourveu*) pour sejourner quinze jours."

Men vatte *hem bespreken* op als 'overleggen, maatregelen nemen'.

7765—'6. Op het hoffeest geeft de koning

scone giften
Ritteren, vrouwen ende nichten,
Daer hem dat goet dochte *ten tijde*.
Die koninck die was herde blijde;

7765—'6 zijn te interpungeeren:

Daer hem dat goet dochte. *Ten tijde*
Die koninck die was herde blijde.

Vgl. Par. 100: „Et li rois i donna moult de biaus dons. Moult fu liés li rois *cel jour que il tint court.*"

7771. De koning wendt zich om raad tot een zekeren Ulfijn en

sprack: hoe sal dit zijn,
Dat mij Ygerne dus doet *lusten?*
Ick en kan geslapen noch rusten
Enz.

Som. 61: „si li (nl. Ulfijn) demanda quil poroit faire car lamor de ygerne *lochioit* et quil ne pooit dormir ne reposer."

L. *onlusten.*

7782. Ulfijn zegt tot den koning:

Ick ben *met* iu een arm man;
Enz.

Som. 62: „jou qui sui uns povres homs *envers* vous.” De aan *met* toe te kennen beteekenis ‘in vergelijking met’ komt dicht bij die van ‘ten opzichte van’, opgegeven in het Mnl. Wb. 4, 1497.

7788. Wie hoerde ie zeggen, dat wijf mochte
Haer verweren, daer men se versochte,
Ende men haer mochte clagen,
Spreken, eyschen ende vragen,

L. *Smeken.*

7791. Een punt na dit vs.

7792. Ende gij here ende koninck zijt,
Gij stervet ombe ener vrouwen mynne!

L. met Franck (375): „Ende gij, *die* enz.” en vgl. Som. 62 (evenzoo Ms.): „Et tu *qui* es rois tesmaies.”

7796—’801. De koning, die van Ulfijn verschillende aanwijzingen heeft ontvangen, hoe in een geval als het zijne te handelen, zegt volgens Som. (62): „ulfin tu dis moult bien *si* ses moult bien quil convient a tel chose. *et jou te pri que tu men aides en toutes les manieres que tu porras.* si pren en ma chambre quanque tu volras et doune a tous chaus et a toutes celes qui sont entor lui. et si pense de faire chose ki li plaise et parole a ygerne *si comme tu ses que mestier mest.*”

Volgens de overgeleverde vertaling:

du zegges die waerheit al;
Ende *of* du wetes, wat daertoe sal,
Ganck in die kamer ende gif miede
Al der vrouwen masniede,
Elkerlijk dat hi begeert,

Ende dan spreket to haer [1]) weert
Van mij, *of dat mach sijn.*

De passus *et jou* — *porras* schijnt in Maerlants origineel ontbroken te hebben, tengevolge waarvan *si* in „*si* ses moult bien" door hem als conditioneele conjunctie werd opgevat.

In vs. 7801, waarvan het metrum niet in orde is, ontbreekt een aan *mestier* beantwoordend *nutte* of *orbare*.

7806—'9. Na het zoo even aangehaalde volgt in het Fra. (Ms.): „Ulfins respont et dist. or laissiez jen ferai mon pooir. li rois et ulfins ont fine lor consoil et tant dist ulfins au roi. *Amors ne garde mie traison contre lor volente a faire* et *vos gardez que* soiez bien dou duc et li portez compaignie au plus que vos porroiz."

Som. 62: „amors ne garde *raison* contre *sa* volente faire etc."

In de vertaling:

Laet mij gewerden, sprack Ulfijn,
Ick sal daer mijne macht toe doen.
Nu hevet Uter-Pandragoen
Met Ulfine genomen raet:
***Nu proevet wael*, woet *mij* staet,**
Mynne te zoecken weder horen wille.
Ulfijn zeide*, *lude no stille:
***Want gij zijt* des hertogen vrent**
Ende in geselscap hem gedient
Ende getroestet iu selven wal.

De vss. 7806—'9 zijn onverstaanbaar. De correspondeerende passus in 't Fra. „*Amors ne garde mie traison contre sa volente* (naar Som. voor *contre lor volente*) *a faire*", is op te vatten als: 'Liefde denkt er niet aan verraad te plegen tegen haar (Ygernes) wil'. Niet ondenkbaar zou 't nu wezen, dat deze eenigszins moei-

---

[1]) V. Vl.; hs. *em.*

lijke plaats niet goed door Maerlant is verstaan: dat *garde* door hem voor imperatief is aangezien, *amors* voor acc. plur. en object bij dit ww., en dat verder *traison* door hem, als geen zin opleverende, werd verwaarloosd.

Nemen wij dit aan, dan ligt een lezing vóór de hand:

> *Ne proeve twaren*, **woet** *iu* **staet**,
> *Ulfijn zeide*, *lude no stille*,
> *Mynne te zoecken weder horen wille.*

Voor *Want gij* in '9 zou naar Franck (375) *Wacht dat gij* te lezen zijn. Eenvoudiger ware de verandering in *Waent gij sijn* (als omschrijving van den imperatief).

7818. Na het vs. een puntkomma.

7822. L. met Franck (375): *overluut* voor *vro lude.*

7825. Op allerlei wijzen geeft Ulfijn zich bij Ygerne moeite voor den koning.

> **Manige scoenhede hi haer boet**
> *Dat si somwijle* **niet en nam.**

Naar „et li aporta *par maintes fois* moult de biaus joiaus. Et elle s'en desfent et n'en veult nul prendre" (Par. 101) leze men:

> *Somwijle*, *dat* **si niet en nam.**

7833—'41. Als Ygerne vraagt, waarom Ulfijn haar zooveel kostbaarheden wil schenken, antwoordt deze:

> **dor iu doget**
> **Ende omb iu scone joghet**
> **So biede ick iu dese scoenheit nu,**
> **Want al dit lant staet an iu,**
> **Guet unde lude ende al dat des es.**
> **Waerbij, zeide zi, gelove ick nu des?**
> **Want gij** *draget* **des koninges leven,**
> **Dien al dit koninckrike es bleven;**

Nadien dat gij *zijn lijf beholt*,
So staet dat al in uwer gewolt.
Wat zechstu, zeide zi, *van wes doene?*
Vrouwe, van Uter-Pandragoene.

Som. 62: „por vostre grant biaute et por vostre bele contenance *ne je ne vous puis riens douner* que tous li avoirs del roialme de logres est vostre et tout li cors des preudomes sont a vostre plaisir et a vostre volente faire et ygerne li demande comment. et ulfins li dist por ce que vous aves le cuer de celui a qui tout li autre sont obeisant et ces cuers est vostres et obeist a vous. et par ceste raison sont tout li autre cuer en vostre merci. et ygerne li demande de quel cuer me dites vous. de celui du roy."

De woorden *ne je* — *douner*, welke voor de duidelijkheid slecht gemist kunnen worden, hebben blijkens het rijm in 7833—'4 reeds in Maerlants origineel ontbroken.

dragen in '37 = 'steunen'; versta dit vs. als 'Omdat gij voor 's konings bestaan noodzakelijk zijt.'

De uitdrukking *enes lijf behouden* is hier natuurlijk niet gebezigd in den gewonen zin van 'iemands leven redden', maar op te vatten als ongeveer synoniem met *enes leven dragen* (*behouden* = 'in zijn macht hebben').

Voor *van wes doene* = 'van wien' vgl. Mnl. Wb. 2, 253.

7851. Ygerne waarschuwt Ulfijn voor wat het gevolg zal zijn, als hij haar nog weer van 's konings wenschen spreekt. Par. 101: „Et je voel que vous saichés que je le diroie mon signour, et se il le savoit, il vous en converroit morir. Et si te di que *je ne* le *celerai* que ceste fois."

Ick zoude dat clagen mijnen man
Unde du zoudes daerombe sterven dan;
Maer zwijch, ne zech des nembermeer.

L.:

Meer en zwijghe ic, ne zech des nembermeer.

en vgl. 7847

Ick bidde, dat du des nember en zegges

7859. Ulfijn begrijpt niet, hoe Ygerne de liefde van een koning kan versmaden.

Ick wane gij houdt daer mede iu spot;
Hebbet des genade doch dorch godt
Iuwes selves ende *uwer eren;*

Som. 62: „mais espor vous vous gabes. si vous pri dame por dieu que vous aies merci *del roy vostre signor* et de vous misme" (Par. „aiiés merchi *dou roy*").

L. *uwes heren.*

7866. Die vrouwe begonde wenen saen
Ende zeide: nu zwiget al stille;
Hi en siet *maer na* sinen wille.

Franck (375) leest hier:

Hi en siet *nemmer* sinen wille.

Dichter bij het Fra. „Car *je ne serai jamais en lieu* ou il soit" (Par. 102) staat echter:

Hi en siet *mi nieuwer na* sinen wille.

7867. *Pijnlike* si vorschieden zijn,
Die scone Ygerne ende Ulfijn;

pijnlike = 'in toorn' (vgl. Oud. 5, 608). De fra. teksten hebben eenvoudig *Ensi* of *Atant.*

7870. L. *soe* of *si* in pl. v. *hi* (Franck 375).

7883. *Dat* voor *Ende* (Franck 375). Vgl. Som. 63: „si dites al duc que il li mant *quele* le pregne enz."

7886. Als de koning op den dag na dien, waarop het onderhoud van Ygerne en Ulfijn plaats gevonden had, met den hertog ter tafel zit, zegt hij tot dezen:

> Sende Ygernen, de sit *in hogen*,
> Desen cop ende ontbiet haer stille,
> Datsi daerwt drincke dor minen wille
> Enz.

Tegen de vertaling in het Mnl. Wb. 3, 509 van „die sit *in hogen*" door 'die *aan het boveneind der tafel* zit' bestaat, naar mij voorkomt, bezwaar. Alleen als de koning van zijn plaats af Ygerne zag zitten, zou hij zich zóó kunnen uitdrukken; immers hij richt zijn woorden niet tot een dienaar, wien hij door een dergelijke aanwijzing kon duidelijk maken, aan welke dame hij den beker moest brengen, maar tot den hertog zelf. Uit het verdere verhaal blijkt nu evenwel (vgl. vss. 7903, '28, '31), dat Y. en de andere dames zich niet in hetzelfde vertrek als de heeren bevinden. *in hogen* zal dus wel beteekenen 'in vroolijke stemming'.

7894. L. met Franck (375) *ridder*.

7922. Bretel, de ridder, die op last van den hertog Ygerne den beker gebracht heeft,

> keerde ten koninge saen
> Ende dankede hem van der vrouwen,
> *Dat si doch* niet en sprack in trouwen.

L. *Doch dat si* en vgl. voor *doch dat* 'evenwel' Mnl. Wb. 2, 223.

7926—'8.

> Ulfijn ginck merken wat *rouwen*
> Ygerne daer *hadde*, daer si sat
> In de kamer, *daer si sat* ende at;
> Hi vantse denkende ende gram.

Som. 63: „et ulfins sen va a la table ou ygerne seoit por veoir *le samblant quele faisoit.* si latrova moult irie et moult pensive par samblant."

L.

> wat *scouwen*
> Ygerne daer *dade*

In '28 schrapt Franck (375) *si sat.* Ook *daer* kan hier gemist worden (de invoeging der woorden veroorzaakt door *daer si sat* van 't vorige vs.).

7931. Doe zi Ulfine daer vernam,
Riep ze ene, *want* die tafele was enwech:

want, evenals *for* van de eng. vertaling, berust blijkbaar op een verkeerde opvatting van *quant* in den fra. tekst of op een foutieve lezing van het aan de vertaling ten grondslag liggende hs.

7942. Na dit vs. moet een punt staan; in het volgende is Ygerne aan 't woord (vgl. Franck 379).

7946. Mettien hadde die koninck gegeten
Ende zeide ton hertzogen: gij zult weten,
Wij gaen ten vrouwen ende tot Ygerne.

Men interpungeere:

Ende zeide ton hertzogen, gij zult weten:

7953. Achter het vs. moet een punt staan.

7963. Volgens Franck (375) te lezen *twi* (: „zi") of *hoe* (: *soe*).

7965—'6. Als Ygerne en de hertog zich des avonds in hun vertrek bevinden, vraagt laatstgenoemde zijn in treurige stemming verkeerende vrouw naar de oorzaak van haar leed. Ze antwoordt: „sire je ne le vous chelerai mie *car il nest riens que je aime tant comme vostre cors. Sire fait ele li rois dist quil maime.* Et toutes ces cors que vous vees quil tient de ces autres dames quil mande et fait venir il dist quil ne le fait fors por lamor de mi et por avoir ocoison que vous mi menries" (Som. 64).

Ick en heles iu niet, zeide zi,
Mij mint mijn here die koninck,
Ende ick mynne iu so vor alle dinck;

Ende alle dit hof, dat ghij hier ziet,
Es dor mij ende dorch anders niet,
Ombdat gij mij hier zolt doen komen;

L. 7965—'6.

Ende ick mynne iu so vor alle dinck:
Mij mint mijn here die koninck,

7972 en **'4.** Dit hebbick anderwerf vernomen.

vervolgt Ygerne.

Daertoe biedet hi mij groet goet.
7972 Tote nu hebbick mij *gehoet* ('in acht genomen').
Sinen cop nam ick overluet,
Ende gij hiet daer mij drincken wt.

Som. 64: „si me destornoie moult bien celui jor de ses dons ne onques riens nen avoie prins dusques au jour de hui. et ore maves fait prendre sa coupe et me mandastes par bretel que jou i beuse."

Voor Francks vermoeden (375), dat na 7972 een lacune aan te nemen zou zijn, bestaat geen grond.

Ende = 'dewijl'.

7979. Achter het vs. een puntkomma.

7980. Het slotwoord was waarschijnlijk *gereet* (vgl. Franck 375).

7981—'2. Ygerne wil naar huis.

Hierombe voert mij te *Tintavel;*
Blivick hier, dat is mij *geen hel.*

V. Vl. (z. het naschrift op zijn uitgave) leest m. i. te recht *Tintaveel: geen heel.* Franck (375) heeft bezwaar tegen *geen heel* en houdt *niet wel* voor oorspronkelijk. Vgl. echter het boven op 2970 aangeteekende.

7991. De hertog, hevig verbolgen over de beleediging, Ygerne aangedaan, wil heimelijk uit Caredol vertrekken; zijn ridders deelt hij dit plan mede.

Hi zeide: laet ons henen tijden,
7990 Dat nijman wete, dat wij en wech rijden.

Eer ick dat iu zegge, en vraget *mij* niet.
Zi zeiden: neen wij, wat des gesciet.

Par. 104: „Et li dus lor dist: Signour, apparilliés vous por chevauchier tout priveement que nus nel sache. Et n'en demandés ja *pour coi*, tant que je le vous die. Et dient tout: A vostre commandement."
L. *twi*.

7993—'6. **Hi zeide: varewij onzer verde;**
Sonder wapene ende perde
Al latewij hier onze harnasch;
Dat zal ons morgen volgen rasch.

Voor de hier aangebrachte interpunctie vgl. Par. 104: „Si dist li dus: Laissiés vo harnas sans vos armes et vos chevaus, et il nous sivront bien demain."

7999. **Die hertoge dade hem *lenen* rossiden,**
Daer hi unde de vrouwe op zouden rijden.

L. *leden* naar Ms.: „et li dux ot comende a *amener* son cheval por chevauchier et le palefroi egerne."

8004. **Des morgens begonde die stat verroren (mnl. veroeren)**
Van den luden, die *met hem* voeren.

Vgl. „Au matin, quant il s'en fu alés, fu grans la noise par la vile des gens le duc *qui estoient remés*" (Par. 104) en l. hiernaar

Van den luden, die *niet en* voeren.

Blijkbaar zijn de ridders met den hertog vertrokken, de „lude" bij het „harnasch" achtergebleven.

8013. Uter-Pandragoen, die over het vertrek van Ygerne grooten spijt gevoelt, ontbiedt zijn baronnen; dezen verbazen zich,

Dat *hem* die *dulheit was gesciet*;
Hine mochte lichte gebeteren niet;

Versta 8013: 'Dat hij (nl. de hertog) zoo dom en

slecht had kunnen handelen.' Voor *dulheit* z. Mnl. Wb. 2, 460; voor *mi gesciet* aldaar 2, 1604. Vgl. 8024—'5:

Des hevet ons te meerre wonder,
Hoe *hem* dit *es gesciet.*

(intusschen moet hier in het laatste vs., dat metrisch niet in orde is, een woord zijn weggevallen).

8032—'3. Achter het eerste vs. natuurlijk een punt, achter het tweede geen leesteeken (vgl. Franck 379).

8046. De hertog, die bij monde van twee ridders bevel van den koning heeft ontvangen om naar Caredol terug te keeren, weigert te gaan. „Car il et li sien fait il mont tant *mesfait* etc." (Som. 65). Men beoordeele diensvolgens

Die koninck dade mij sulken *oerlof*,

naar het boven op 3369 aangeteekende.

8048. Na het vs. een punt.

8073. Hierna quamen die bode *gerede*
Tote Caredol binnen der stede,

Met Franck leze men *gereden* (375).

8080. Si helden den hertzogen so *vroet.*

Vgl. boven op 4541.

8086—'93. Als de koning, nadat hij het bericht van de weigering des hertogs om terug te komen heeft ontvangen, zijn baronnen verzoekt om hem te helpen „sinen lachter wreken", verklaren dezen zich daartoe bereid. Daarop volgt bij Som. (65) „mais il li prient tout ensamble por sa loialte garder quil le face avant *desfier* a XL jors et li rois le fist. si lor prie que al chief de XL jors quil soient tout ensamble. et il respondent que si seront il moult volentiers. Et li rois envoia tantost ses messages por *desfier* le duc de

tintaioel. et quant li dus soi *desfier* a XL jors si respondi quil se desfendroit sil pooit."

Hiermee correspondeert:

Maar wij bidden iu overluet,
Dat gij iu to eirst *sine* (l. *sire*) manscap wt
Ende gijne in veirtich dagen *ontbiet.*
Die koninck sprac: ick en late des niet.
Ende Uter-Pandragoen *ontboet*
Met haesten wtermaten groet
Den hertzogen binnen viertich dagen
Bij hem, *die sine bodescap dragen,*
Eer hine ontkeert ende versciet.
Als die hertoge dat *vorsiet,*
Hi zeide: ick sal na mijner macht
Mij weren dach ende nacht.

De vertaler heeft zich tweeërlei vrijheden in zijn rijmwoorden veroorloofd: het gebruik van *ontbiet*, *ontboet* in den specialen zin van 'ten strijde oproepen' (in 't Mnl. Wb. wordt naast 'oproepen' die beperkte beteekenis niet gestaafd) en van *vorsiet* voor 'vernemen'.

Vss. '92 en '93 zijn op te vatten als 'die zijn oproeping overbrengen, voordat hij (de hertog) zich (van zijn woonplaats) verwijdert en wegspoedt.'

8099. **Die hertoge ontboet sine man**
Ende zeide hem al die woert voertan,
Wo ene die koninck hadde *verladen,*

Som. 65: „si manda a ses hommes *la desfiance que li rois li avoit mandee*".

Het part. *verladen* vertegenwoordigt als 'lastig gevallen, in 't nauw gebracht' een vrije vertaling.

8105. L. *Ne waer* in pl. v. *Nieman* (Franck 375) en schrap het komma.

8113. L. *Ter* voor *Tener.*

8122. „*in* des hertogen lant". Vgl. Som. 65: „*a l'entree de* la terre au duc."

8128. Voor *ontvrijde* 'schond' (Som. 65: *avoit enfrainte*) z. Mnl. Wb. 5, 1388.

8131—'33. De koning en zijn getrouwen rijden

henen met gewelt,
Ende Uter-Pandragoen *hi* vant,
Castele, dorpe, steden ende lant,
Dat *vant* hi al *idelre hant* ('zonder moeite').

Som. 65: „Ensi entra li rois en la terre al duc et *prinst* ses chastiaus et ses villes et *destruist* ses terres". L. '31 *dat hi* en '33 *wan.*

8137. Uter-Pandragoen, wien het ter oore is gekomen, dat de hertog zijn vrouw te Tintaveel in het eene zijner beide als onneembaar beschouwde kasteelen heeft gelaten, terwijl het andere door hem zelf verdedigd werd,

vragede doe *om* raet,
Welke borch hi best bestaet.

L. „*sinen* raet" en vgl. Par. 106: „Lors parla li rois a *son* conseil et lour dist etc."

8153. Op aanraden van zijn „heren" is Uter-Pandragoen den hertog gaan belegeren. Als hij vóór diens burcht ligt, klaagt hij

Ulfijn sinen groten rouwe,
Den hij dogede ombe de vrouwe.

Daarop volgt:

Ulfijn sprac: men moet zwijgen
Van des men niet *en* [1]) mach krijgen;
Gij moten pinen ombe den hertoge,
Dat men hem gewinnen moge.
Doe sprac Ulfijn *vor* den *luden* (l. *lieden*):
Diegene, die iu dit rieden,

---

1) Ingevoegd door V. Vl.

Die rieden iu dat alrebeste;
Lege gij vor der vrouwen veste,
So weer iu dinck openbaer.

In Ms. correspondeert met 8151 vlgg.: „vos devez mestre grant poine ou duc prendre *quar se vos lavoiez pris vos venroiez bien a chief de vostre autre afaire* et cil qui vos done consoil daler la ou li dux est etc."

L. '53.

Doe sprac Ulfijn: *van* den lieden

Ulfijn, wiens grootste vrees het is, dat 's konings „dinck openbaer" zullen worden, kan natuurlijk niet „*vor* den lieden" spreken.

8163. Een punt in pl. v. het komma.

8165. Van den koning, die 't kasteel langen tijd vruchteloos heeft belegerd, wordt ons meegedeeld, dat

Hi droech in den herten sware wonde,
Sij weten wel hoe hi dat meende,

L. *Gij* en versta vs. '65 als: 'gij (hoorders) weet wel, hoe hij zijn gedachten daarop (op de liefde van Ygerne) gericht had.'

8179. Men interpungeere:

Dus moet omber mijn sterven wesen;
Ick en mach des niet *genesen* [1]).

Vgl. Som. 66: „et por ce sai jou bien que jou en morai car jou ne puis veoir comment jen puisse achief venir."

Dus = 'derhalve'.

8190. Nadat is meegedeeld, hoe Ulfijn er bij den koning op aandringt, Merlijn te ontbieden, daar deze stellig wel raad zal weten, volgt bij Som. (66): „si deusies faire tout a devise quant que ses cuers vol-

---

[1]) V. Vl.; hs. *gewesen*.

droit ne vers li estre de riens divers. Èt li rois respont il nest nule riens que home seust deviser que jou ne feisse. Mais jou sai bien que merlins seit ma destrece *si criem que jou ne laie corechiet de ce que le lieus de la table fu essaies que il ia moult grant piece quil ne vint en lieu ou je fuisse. ou espoir il li poise que jaim la feme de mon homme lige. mais certes jou nen puis mais que mes cuers ne sen puet retraire. et jou sai bien quil me desfendi que jou ne la envoiasse querre.* et ulfins respont dune chose sui je chertains que sil est sains et haities et il vous aime tant comme il seut et il seit la destrece que vous aves il ne demoura mie que vous nen orres noveles."

Hiermee correspondeert in de vertaling:

Nu doet algader sinen wille.
Ick dade dor hem al dat ick mochte;
Merlijn *weet algader* (l. *alg. weet*) mijn gedochte.
Ulfijn zeide: hevet hi des die stade,
Hi zal comen to uwen rade.

De samenhang noodzaakt ons aan te nemen, dat òf in den Steinf. tekst (ook overigens veel minder uitvoerig dan het Fra.) na 8190 eenige regels zijn weggevallen òf in Maerlants origineel de boven gecursiveerde passus heeft ontbroken.

8203 en '7. Sciere daerna so is dat gesciet,
Dat Ulfijn *ombe* dat her reet
Ende siet, waer een olt man steet.
Hi en kende des niet. Die man zegedė (mnl. zeide):
Dor dinen wille ick ontbeide.
Ulfijn sprac: ick *gere* dij.
Wten heer sceden do *ze* (l. *sij*).

Par. 107: „Un jour avint que Urfins chevauchoit *par* (Som. *parmi*) l'ost, tant qu'il encontra un homme k'il ne connissoit mie. Et cil hom li dist: Sire Urfins,

je parleroie volentiers a vous la fors. Et Urfins li dist: *Et je a vous.* Lors s'en alerent fors de l'ost."

Versta 8203: 'dat Ulfijn (in verschillende richtingen) *door* het leger reed, het leger doorkruiste.' Blijkens '8 verlaat hij het niet. Vgl. Mnl. Wb. 5, 87 onder *a* en *b*.

In '7 wil Franck (375) lezen „ic *ghelove* di." De verandering schijnt mij onnoodig; men vergelijke het Fra. en houde in 't oog, dat het mnl. *geren* een veel ruimere beteekenis had dan ons *begeren* (vgl. Mnl. Wb. 2, 1537). 'En ik verlang naar u' is de zin.

8214—'6. Op Ulfijns vraag, wie hij is, geeft de man volgens Som. 67 ten antwoord: „je sui uns viex hons ce poes vous veoir si fui jadis quant jestoie jones por moult sages tenus. et ore *dist on de maintes coses que je dis que jou radote.*"

Volgens de vertaling:

Een out man ben ick, ze gij wale;
Doe ick was jonck, hiet men mij vroet.
Men zegget vele ende oeck doet,
Dat ick niet vertellen mach
Noch oeck doen moge gewach.

De vss. 8214—'6 bevatten onzin. *maintes coses* is blijkbaar door den vertaler opgevat als object bij *dist on*. Stond in zijn tekst, zooals in Ms. het geval is, *redoute* in pl. v. *radote* en heeft hij dientengevolge aan *redouter* 'vreezen' gedacht? Heeft hij verder gelezen of althans verbonden *que je redoute que je dis* en deze woorden opgevat als 'die ik niet waag te zeggen'? Op een dergelijke verwarring of foutieve lezing zal in elk geval de plaats wel berusten.

8268 en **'9.** Een komma na het eerste vs., een punt na het tweede.

8273. De koning en Ulfijn zullen een onderhoud

met den oude hebben. Op de afgesproken plaats aangekomen,

> **Sagen si enen cropel; ten tijden**
> **Daer zi bij hem zouden rijden**
> ***Mochten ze ene kume geseen.***

Som. 67 (evenzoo ongeveer Ms. en de eng. tekst): „si voent un contrait et sambloit *quil* ne *veoit* goute.” Blijkbaar heeft de vertaler *veoient* gelezen.

8283 en **'4.** De „crepel” heeft aangeboden den koning van zijn verdriet te verlossen; hij eischt echter een kostbaar geschenk. Op Uter-Pandragoens vraag, of Ulfijn bereid zou wezen tot opofferingen, als hij zijn leed daardoor kon wegnemen, antwoordt deze: „il nest riens que jou desir tant que a faire vostre volente” (Som. 67).

In de hiermee correspondeerende vss. der vertaling:

> ic en *zegge iu* niet
> So gerne *dat* iu wille gesciet;

leze men *zage nu* voor *zegge iu*, *dan* (= 'dan dat') in pl. v. *dat.*

8310—'4. De „crepel”, wien door den koning, die begrijpt, dat hij met niemand anders dan met Merlijn te doen heeft, Ulfijn ter beschikking is gesteld, zegt tot dezen:

> hi kent mij nu
> Ende weet bet, wie ic ben, dan gij.
> Nu hoert, wes *bode ic* (l. *ic bode*) sij:
> Comen ben ic als dat god woude,
> Ende *hevet mij* (l. *mij hevet*) gesent die oude,
> Die gisteren sprack tote dij;

Daarop volgt:

> Ic *weet* wael dat hi seide mij.
> Maer sech den koninge, ick hebbe verstaen,
> Dat *hem soude* anegaen

Omb te hebben dat hij begert;
Ende des hi saen *wert gewert*,
Hem sal bet sijn in korten dagen.

Som. 68: „mais jo*u* *ne te dirai mie* ce quil medist. mais va al roy et si li di que jou voi bien que *il* feroit grant *meschief* por avoir sa volente et que je li mant que tost *sest apercheus* et que miex len sera." (Hiermee stemt Ms. woordelijk overeen; wat het laatste gedeelte der plaats betreft bijna woordelijk Par. 108).

L. in 8310 *heelt.*

De vergelijking met het Fra. en de samenhang maken het waarschijnlijk, dat in '12 een equivalent van *meschief*, nam. *sonde*, is uitgevallen. L. hier *hi* voor *hem.*

L. '14

Ende des hi saen *geware wert*,

8335—'6. Op den terugweg naar het leger zegt de koning tot Ulfijn, die zich er over verbaast, dat de oude man en de „crepel" een en dezelfde persoon zijn:

Dat es Merlijn, die *hem tot* ons doet;
Hi toent hem, *als* hem donket goet.

Par. 109: „c'est Merlins qui *ensi se gabe de nous.* Et *quant* (= mnl. *als*) il vaurra parler a nous, il le nous fera bien savoir" (Par. 109). L. *spot* voor *hem tot.*

8339—'46. Dus lietenzi die tale staen
Ende voeren to den her saen.
Ende Merlijn quam *al openbaer*
In des koninges her; men wart des enwaer.
Men vragede em, of hi bodescap brochte
Of wat doene hi daer zochte.
Daerna en hevet hi niet gehoert;
Hi haeste hem ende ginck voert.
Die koninck zeide: men zal zeen schijr,
Dat Merlijn sal komen alhier.

De onduidelijkheid, die hier heerscht, is waarschijnlijk gevolg eener corrupte lezing van Maerlants origineel. In de door mij geraadpleegde bewerkingen is de voorstelling volkomen klaar. Men vergelijke Som. 68, waar met 8339—'45 correspondeert: „et merlins sen vint a la tente le roy *en sa droite samblance* si que on le connistroit bien *et demanda ou li rois estoit. et uns messages sen vint au roy et li dist que merlins le demandoit. Et quant li rois loi si en fu si lies que nus plus et sen vint al plus tost quil pot a ulfin et li dist. ore verras ce que je te devoie dire* (Par. *chou que je te dis*) *car merlins est venus.*"

al openbaer = en sa droite samblance.

8370. Merlijn heeft zich naar de tent van den koning begeven; deze doet Ulfijn komen.

> Men riep Ulfine daer ter stede;
> Doe sprac tot Merlinen Ulfijn:

Tusschen deze vss. ontbreken een paar regels (Franck 375). Vgl. Som. 68: „Lors fist li rois apeler ulfin *si le trait a une part por conseillier et li dist vees ci le viel homme que vous veistes ier et le contrait.* et ulfin regarda merlin moult durement et li dist. poroit ce estre voirs que li rois me dist. et merlins dist oil sans faille."

8380. Ulfijn zeide: nu maket een ende
> Ende spreket ombe iu saken
> (*Gij en moget geen lanck beiden maken*),
> *Daer wij nu hier zijn alleyne.*

Anders en veel aardiger het Fra.: „Et ulfins dist au roy. sire ore devries vous parler de vostre besoigne a merlin *ne mie plorer quant vous estes sels*" (Som. 68).

8389. Indien Merlijn me behulpzaam wil zijn om de liefde van Ygerne te verwerven, zegt Uter-Pandragoen,

> Ic doe al die saken gerne,
> *Die te doene noch zijn gebleven.*

De vertaling van „il ne devisera ja riens *que il voeille que je face* que je ne le ferai" (Som. 69) is niet zeer duidelijk.

8393. Merlijn sprac: wilgij mij geven,
Dat ic iu bidde, ic dade saen,
Dat gij bij haer sult slapen gaen
Al naket ende — *maer* dat es *genoech.*

L.

ende *haer* dat es *gevoech.*

8410. Als de koning en Ulfijn zich bereid verklaard hebben te zweren, dat Merlijn zal krijgen, wat hij maar zal vragen, zegt deze volgens Par. 109: „quant li serement seront fait, *je vous dirai* conment che porroit estre."

In de vertaling:

Weert gezworen, *dat weer* genoech,
Hoe die saken souden wesen.

L.

dan weet gi genoech,

8416 en **'8.** De koning heeft den eed afgelegd.

Daerna zwoer Ulfijn daernaer.
Als Merlijn hadde die ede ontfaen,
Zeide *hi:* koninck, haestet iu saen,
Doet minen wille mettervaert

Men interpungeere 8416:

Daerna zwoer Ulfijn. Daernaer,

In '18 l.:

Zeide *die* koninck:

Vgl. Par. 110: „Ensi furent li serement fait et Merlins les ot pris. *Lors dist li rois:* Or vous pri je Merlins, que vous pensés de mon affaire."

8421—'2. Merlijn zeide: *zeet dat gij iu doet*
Wael te gerake; die vrouwe es vroet
Ende getrouwe herde zeer
Jegen gode en eren heer.

Naar 't schijnt, beantwoordt *zeet* — *gerake* aan een lezing *il vous convendra aler en fiere maniere* (Som. 69 en Ms.). Duidelijker is Par. (110): „il vous converra aler en moult *diverse* maniere"; de woorden hebben natuurlijk betrekking op de gedaanteverwisseling, welke Merlijn den koning en zijn raadsman doet ondergaan (vgl. beneden).

8430—'7. Nadat Merlijn verklaard heeft, dat hij den koning de gedaante des hertogs zal geven, vervolgt hij:

Die hertoge hevet ritter twe,
Die hem zijn heymelick, *ende nemmee;*
Die ene es Bretel, dander Jordaen.
Alse Bretel sal ic zijn gedaen.
Dus zole wij varen also een deel
Alle drie tot *Tintaveel* [1]);
Ic zal ons wael daer in geleiden.
Maer wij moeten vroe enwech sceiden:
Daer sal sijn mere van vromden doene.

Par. 110: „Et li dus a deus chevaliers qui sont si privé de lui *que nus plus* et d'Ygerne aussi: li uns a a non Bretiaus et li autres Jourdains. *Je baillerai Urfin la samblance Jordain* et je prenderai la samblanche Bretel, et je ferai ouvrir la porte dou chastiel ou Ygerne est, et vous ferai entrer laiens, et girrés a li. Et je et Urfins enterrons apriés vous par les samblances que nous prenderons. *Mais* vous en convenra moult main issir fors, quant nous serons laiens, *que* au matin orrons moult estranges nouvieles."

Misschien berust *ende nemmee* op een corrupte lezing van Maerlants fra. tekst (*nus plus* voor *que nus plus*).

---

1) V. Vl; hs. *Tintaniel.*

Naar Francks meening (375) zijn achter 8432 een paar versregels weggevallen (= 'en Ulfijn zal de gedaante van Jordaan ontvangen'). De lacune is eerder op rekening van het origineel te stellen, waarin, doordien 't oog eens afschrijvers van *Jourdains* op *Jordain* oversprong, de gecursiveerde woorden waren uitgevallen [1]).

8445. ic zal iu maken
Die gedane, *maket iu* ter straten.

Ms.: „je vos baillerai ces semblances par veies." Men leze:

Die gedane *nu* ter straten.

8456. L. met Franck (376) *wi gaen* en vgl. Par. 110: „*nous* en *irons* entre moi et Urfin."

8479—'80. Doe voeren zi te Tintavel (: Bretel).
Fause coverturen drie
Haddenzi, dat zecht men mij.
Spade quamen zi te Tintavel.
Merlijn, die wael sceen Bretel,
Enz.

De min passende vss. '78—'79, die geen equivalent in de fra. teksten hebben, zijn vermoedelijk òf een embleem òf een verknoeiing uit iets anders (vgl. Franck 376).

8495. Te Tintaveel heeft men voor den koning en zijn beide makkers, die men voor den hertog en zijn dienaren houdt, zonder erg de poort geopend.

Ende als hi ten palase quam,
Bette (l. *Beete*) die koninck, ende Merlijn nam

---

1) Op soortgelijke wijze ontstond een door het tweemaal voorkomende *samblance* veroorzaakte lacune in Ms.: „je baillerai ulfin la *samblance bretel.*"

Den koninck ute *doe* wel gereet,
Dat daer nieman af en weet.
To der kameren quamen si alle drie,
Daer was die scone Ygerne,

Par. 111: „Et cil chevaucent tant que il vinrent devant le palais. Lors descendirent et li rois traist Merlin a conseil, et Merlins lui, et li dist qu'il se tiegne moult liement comme li dus. Et ensi vinrent li troi jusques a la chambre Ygerne,"

Het rijm laat niet toe tusschen de regels 8495 en '96 een lacune aan te nemen. Vermoedelijk hebben we '95 te lezen als:

Den koninck ute: *doet wel* gereet,

en is de zin der vss.: 'Handel geschikt (= Houd u goed), zoodat niemand er iets van gewaar wordt.'

8500. L. *ontscoeden* (Franck 376).

8520. Bretel en Jordaen komen den pseudo-hertog waarschuwen: in de stad loopt het gerucht, dat gij zoudt gesneuveld zijn. „Mij en *wonderdes* (l. *wonderts*) niet", luidt het antwoord van den aangesprokene:

Als ik wter *poerten* sciet,
En zeide ick dat knechte noch manne.

Bedoeld wordt hier natuurlijk het door den hertog verdedigde kasteel.

8523—'4. Na de boven geciteerde vss. volgt:

Doe hij hadde sine cleder anne,
Doe nam hij herde saen oerlof
***An* alle die weren in den hof;**
Doe kuste hise an oren mont
Ende zeide: goet lief, blivet gesont!

Naar „Il prist congiet a Ygerne et le baisa moult doucement au departir, *voiant* tous chiaus qui laiens estoient" (Par. 112) leze en interpungeere men:

Doe nam hij herde saen oerlof;
***Vor* alle, die weren in den hof,**

8534—'5. ***Gij hebbet* ter stede, dat es waerhede,**
Mij gedaen die hogeste bede,

'Gij hebt mijn grootste verzoek ingewilligd, mijn liefste wensch vervuld'. Vgl. Mnl. Wb. 1, 617.

8548—'9. De koning en zijn beide metgezellen komen

wael sciere
Gevaren op ene rivere (mnl. riviere);
Daer nemen si weder er gedane.

Het Fra. vermeldt de niet overbodige bijzonderheid, dat ze zich wasschen in de rivier.

8552—'9. Na de zoo even aangehaalde vss. volgt:

To eirst dat si quamen na dat her,
Quam dat volc met groter ger.
Daer vragede hi sulken genoet,
Hoe die hertoge was *bliven* (l. *bleven*) doet.
Ende zi antworden hem saen,
Dat *die hertoge*, sonder waen,
Op de morgenstonde twaren,
Dat hi enwech was gevaren,
***So lach dat her* stille altemale.**
Unde de hertoge vernam die tale,
Dat gij hier niet en *weret* (l. *waert*),
Ende hi wapende hem ter *vart* (l. *vaert*)
Enz.

Par. 112: „Et si tost coume il i furent venu, si houme s'assamblerent entour lui et li disent que li dus estoit mors. Et li rois lour demanda comment chou avoit esté. Et il li conterent que le jour que il s'em parti estoit *li os moult* coie et serie. Et li dus s'aperchut que vous n'i estiés mie, si fist sa gent armer etc."

Vss. '56 en '59 zijn blijkbaar niet in orde. Men leze *dat here* voor *die hertoge* en *Lach herde* voor *So lach dat her*.

Na '52 is vermoedelijk geen lacune aan te nemen; de in onzen tekst gegeven voorstelling, dat de koning, vóór de zijnen hem nog van het sneuvelen des hertogs verwittigd hebben, naar bijzonderheden hieromtrent vraagt, berust veeleer op een verkorte, minder juiste lezing van Maerlants origineel. Ook het Eng. heeft (Wheat. 78): „And than the kynge rode forth as faste as he myght; and as sone as he was come his barons and his peple gedered a-boute hym. And he hem asked how the Duke was deed etc."

8563—'4. *vele*: *wele* (Franck 376).

8577. Een puntkomma.

8587—'9. De baronnen worden door Merlijn aangemaand om den koning van raad te dienen, die wroeging over het den hertog aangedane leed gevoelt en betuigt, dat hij diens dood niet gewild heeft; dezen verklaren daarop eenstemmig volgens Som. 72: „nous len conseillerons moult volentiers. *si vous prions que vous nous assenes* de ce que miex nous puist valoir a requerre dont li rois ne nous escondie (Par. *et vous nous consilliés* de chou que mieus nous vaille a requerir). Car nous savons que vous estes bien de li."

De correspondeerende plaats in den Steinf. tekst:

sijn beholt
Sien wij gerne *zonder beraet*,
Dat des die koninck niet *af* ne *gaet*,
Ende *hi* dan *doe* ons ordeel,
Want gij zijd zijn vrent een deel.

is onverstaanbaar. Het door Franck (376) op grond eener vergelijking met het Eng. geopperde vermoeden, dat er na '87 een lacune zou aan te nemen zijn, is met het oog op het rijm niet te beamen. Veeleer hebben we in '89 te lezen:

Ende *ghi* dan *doet* ons *iu* ordeel,

en *af gaet* in 't vorige vs. als 'ontbreke' op te vatten.

sonder beraet = 'zeker, stellig'.

8594 en **'5.** Achter het eerste vs. een vraagteeken, achter het tweede een punt.

8605. We weten wel, zeggen de „heren", dat niemand zoo

getrouwe es alse gij,
Ende daerombe biddewij,
Dat gij ons gevet den besten raet,
Daer sine ere meest an staet,
Want *die* dinck es openbaer.

Ms. „et nous vous prions que vos nos conseillez de ceste chose *si com vos lavez oie.*"

L.

Want *di die* dinck es *openbaer.*

Voor *openbaer* = 'bekend' vgl. Mnl. Wb. 5, 1710.

8613. L. *zegge* voor *zeide.*

8626. Nadat Ulfijn de baronnen heeft meegedeeld, wat ze naar zijn meening aan Uter-Pandragon moeten voorstellen, begeven zij zich tot den koning

Ende rieden hem dat algemene;
Maer si en zeiden groet no clene,
Dat Ulfijn hadde beraden dat,
Ombdat *hine* des te voren bat,

Vgl. „car il l'ot desfendu" (Par. 114) en l. *hise.*

8628. Een dubbelpunt.

8637—'8. Merlijn zeide: koninck, nu sech:
Wetestu waerbij si dit rieden,
Dat du dit zoldes ontbieden?
Neen ic, seide hi, meer noch min
Dan wt orre alre zin.
Merlijn zeide: *anders niet*
Maer die getruwe Ulfijn riet

Versta: 'op geen andere wijze dan dat de trouwe

Ulfijn het hun geraden heeft' en vgl. Mnl. Wb. 4, 1001 voor *maer* (*dat*) = 'dan dat.'

8660—'71. Merlijn zegt tot den koning en Ulfijn:

Gij hebbet beide dat gezworen,
Dat gij mij des kindes wael gonnet,
Koninck, dat gij latest wonnet;
Dat en mach *uwe niet* (l. *niet uwe* metri c.) blijven.
Want gij hebbet doen bescrijven,
Welke tijt dat was gewonnen.
God hi soudes mij wanconnen,
En helpe ic hem niet vro ende spade,
Want gij wonnen ene bij mijnen rade.
Kindescheit es van manigen keer
Entie moeder mochtes hebben oneer,
Waert dat zij dat allene voede;
Entie vrouwen zijn van krancker hoede
Dickewile in haer sneven.

Par. 114: „Sire, vous m'avés en couvent que vous me donrés l'oir que vous avés engenré, qu'il n'est pas raisons que vous le tiegniés a vostre fil. *Et* vous avés la nuit et l'eure en escrit qu'il fu engenrés, et si savés bien que vous l'avés engenré par moi; si seroit vostre li pechiés (Som. miens li pechies), se je ne li aidoie, car espoir encore porroit avoir sa mere grant honte de lui, *et feme n'a point de sens contre chou qu'elle ne puet celer* (Som. *Car ele na point de sens quele puet celer au siecle).*"

V. Vl.'s interpunctie is door mij veranderd.

L. in 8662 *Twaren* voor *Want.*

Voor '67 z. Mnl. Wb. 3, 1443: 'De jeugd weet allerlei streken, is heel slim'.

Versta '70—'71: 'Vrouwen missen krachtige waakzaamheid bij hun (d. i. der kinderen) struikelen.'

8673. Een punt in pl. v. 't komma.

8685 en **'6.** Een komma na het eerste vs., na het tweede geen leesteeken.

8689. „*bi* Ulfine" (Franck 376).

8695—'700. Zorg vooral, dat Ygerne niet te weten komt, zegt Merlijn,

> **Dat gij een kint wonnen an haer**
> **Noch scult haddet van haren live.**
> **Want gij sultse nemen te wive,**
> **Hiermede sult gijse dwingen:**
> **Vraget haer in waren dingen,**
> **Bij wien dat si draget dat kint;**
> ***Ic wane* zi den vader niet en *vint*,**
> **Si sal haer scamen der onneren.**

Par. 115: „Sire, tu te prenderas garde que Ygerne ne sache que tu as a li geu. Chou est la riens que plus le fera tenir en ta merchi: que se tu li demandes de sa grossece et de qui elle est grosse, elle ne *savera trouver* le pere, si en avera grant honte de toi."

V. Vl.'s interpungeering is door mij veranderd.

Voor *Ic wane* l. *Want.*

Francks verandering van *vint* in *kint* (376) is blijkens het Fra. min juist.

8705. L. metri causa:

> ***An den coninck genomen* ende an Ulfine.**

8712. **Die koninck quam te Cardoel *doch***

Voor *doch* (= 'toen') vgl. Mnl. Wb. 2, 222.

8724—'8. De koning heeft zich naar Caredol begeven en ontbiedt daar „ses hommes a conseil"; allen verklaren ze zich er voor, dat men vrede met Ygerne zie te sluiten. Daarop volgt in Par. (115): „Et li rois dist que il aillent parler a li et que il li dient que elle ne se puet desfendre a lui, et se ele veult la pais, il le fera tout a sa volenté. A tant s'en alerent li baron a Tintageul. Et li rois remest etc."

> **Doe nam hi in enen dage**
> **Boden, dien hi dit dade verstaen,**
> **Ende zendese te Tintaveel saen**

Ende vragede der hertoginnen,
Of si den vrede iet mochte minnen
Ende dat ander volck oec mede;
***Si* minden alle sere den vrede.**
Lanck perlement es dicke quaet.
Die koninck sende sinen raet
Tote Tintaveel in enen dage
Toter vrouwen ende mage.
Die koninck bleef te Caredol binnen,
Enz.

Met *Si* van 8724 worden de koning en zijn omgeving bedoeld.

Vss. '26—'28 zijn in verband met '18—'20 voor een embleem aan te zien, een domme herhaling van het te voren meegedeelde (*Toter vrouwen — mage* ontstond als rijmregel onder invloed van '17 *Jegen die vrouwe unde de mage*). Door '26—'28 wordt vs. '25 als inlapsel gebrandmerkt.

De vertaler is in vss. '18—'20 van zijn origineel afgeweken.

8748. Een dubbelpunt.

8756—'7. Te interpungeeren:

In ene kamer si hem daden.
Beide vrouwen ende heren
Si zeiden,

Vgl. Par. 116: „si se traisent a une part. Lors dient li ami a la dame et cil au duc:"

8762—'4. L. het op de beraadslaging van Ygernes verwanten betrekking hebbende met andere interpunctie:

Siewij, of dat ons es dogende
Dat gebot, dat men ons biet;
Dat mach sulc zijn, wi en latens niet:

Voor het laatste vs. vgl. Par. 116: „En tele maniere le puet li rois offrir qu'elle ne doit estre refusee."

8765. **Van twe quaden sal men *dbeste* kiesen,**

Men verwacht *dminste*, merkt Franck (376) op. Vgl. echter Som. 74: „de 11 maus doit on *le mains piour* eslire."

8768. Ygerne zegt tot haar „mage", die van oordeel zijn, dat men 's konings aanbod om te onderhandelen moet aannemen:

> **Mijn heer die was mij so getrouwe,**
> **Dat ic mij niet van iu en kere,**
> **Want ic getrouwe iu wael mijner ere.**

Versta: 'Mijn echtgenoot was mij zoo vertrouwbaar (hem vertrouwde ik zoo zeer), dat ik ook naar u, zijn verwanten, wil luisteren'.

8773—'4. Na de zoo even geciteerde vss. volgt:

> **Doe schiede de raet ter steden.**
> **Eynen wijzen man hebbensi gebeden,**
> **Dat hi *des* koninges boden sprake**
> ***Unde der* mage tale na der sake.**
> **Gij heren, zeidi enz.**

L.

> **Dat hi *tes* koninges boden sprake**
> ***Der* mage tale. Na der sake,**

Vgl. Som. 74: „lors sen vindrent hors si parla I des plus preudommes et des plus sages et dist *la parole ala dame as messages le roy* et dist ensi."

8781—'7. „Lude no stille", zeggen de boden tot Ygernes woordvoerder,

> **En wetewij niet, wat die koninck wille,**
> ***Al zijn wij alle sine man,***
> ***Noch wat hi wille vangen an;***
> **Dat zeggewij al vorwaer.**
> **Die ander antworde daernaer:**
> **So en wilt gij ons niet bieden**
> **(Gij gelijcket so gueden luden),**
> ***Gij* (l. *Gij en*) zult dat beteren na uwer macht.**

Som. 74: „et li message respondent biax signor nous ne savons pas la volente le roy. *mais tant dist il bien quil entraira ses barons a conseil et lamendera tot ensi comme il loseront jugier.* et cil respondent dont lamendera il bien se ce est voirs ne plus ne li doit on requerre. *et vous estes tuit si preudomme que vous lamenderes bien* se dieu plaist et li loeres tel cose qui boine sera et a sa honeur."

Vss. 8781—'2 zouden volgens Franck (376) ongeveer geluid hebben:

Ne ware hi wille vanghen an
Al dat wisen sine man.

Dichter bij den overgeleverden tekst zou staan *Doch dat* voor *Noch wat.* De uitwerping van *alle* is onnoodig.

De laatste drie vss. (waarvan de interpunctie door mij veranderd is) versta men als: 'Dan wilt ge ons geen verzoening aanbieden (gij schijnt toch zoo rechtschapen te zijn), zonder bereid te wezen ons zoo goed mogelijk schadeloos te stellen'. Hoewel de Steinf. tekst hier aanmerkelijk korter is dan 't Fra., bestaat er geen reden om na '84 een lacune aan te nemen.

8795. Achter dit vs. een punt.

8800. Vgl. de aanhaling in de noot bij V. Vl.

8807. Als die veerteynacht weren *gedaen* (l. *gegaen*),
Sende die koninck ritter saen,

8829—'34. De baronnen, door Uter-Pandragon met betrekking tot de vredesvoorstellen om hun advies gevraagd, hebben geantwoord, dat hij deze zaken zelf het best kan beoordeelen. Daarop zegt de koning:

ic sal iu saen
Al mijnen willen doen verstaen:
Nu sin gij hier al mijn raet
Ende daer mijn troest nu al an staet;
Hoedet iu, dat uwer geen ne zegge,
Daer mijn laster an ligge (l. *legge*).

Som. 75: „jou vous ai tout dite la pensee et le cuer que jou i ai vous estes tuit mi homme et de mon conseil *si me met del tot sour vous. et vous ne me loeres ja chose que je ne fache.*"

Hetgeen de koning aan de baronnen wil meedeelen („la pensee et le cuer"), is natuurlijk zijn plan om hun de geheele zaak in handen te geven en alles te doen, wat zij hem zullen raden. In de vertaling wordt dit in 't geheel niet duidelijk uitgedrukt: de mnl. bewerker heeft blijkbaar den zin van zijn origineel opgevat als 'gij moet mij niets aanraden, waarvan ik spijt zou kunnen hebben.'

8835—'43. Na het zoo even aangehaalde volgt in Som. (75): „et il respondent tout plus ne vous peut on *demander.* mais sire cest moult grant chose si nel oseriemes pas entreprendre *se nous nestiemes seur que vous nul malvais gre nen saures a nului.* et ulfins respont il samble que vous tenes le roy por fol et que vous nel crees pas de chose quil vous die. et li baron respondent ulfin si faisons bien *mais nous vous prions et au roy ausi* que vous soies a nostre conseil."

Hiermee correspondeert in de vertaling:

Si zeiden: wij ne doen *anders* niet *el;* [1])
Mer wij en dorren anders niet *wel* [1])
Dit wijsen, zeiden die baroene,
Gij ne *ziet onzen wille* te doene.
Ulfijn zeide doe: zijt gij *ries*? [2])
En geloevet gij hem niet dies,
Dat hij iu recht sal doen?
Ja wij, zeide doe elck baroen,
Wij dencken *dat in onsen* moet,
Dat gij met ons zijt, gij zijt vroet,

Voor *anders* in '35 heeft de oorspronkelijke tekst

1) V. Vl.; hs. *al*, *wal.*

2) Franck (376) voor *niet wijs* van het hs.

blijkbaar *vragen* of een ander woord met ten naastenbij de beteekenis van *demander* gehad.

Vs. '38 is onverstaanbaar, misschien is te lezen:

> Gij ne *liet* [1]) ('verklaart') *tonzen onwille niet* te doene.

L. in '43 (vóór het vs. is wellicht *Maer* in te voegen):

> *datti onnen* moet,

8855. L. met Franck (376): „Ic sal *doen*".

8857. Ulfijn verklaart den koning, dat hij de baronnen met zijn raad ter zijde zal staan, en laat op die belofte volgen:

> Ende ic wille, here, dat gij weet,
> *Dat ic doen sal al uwe hulde.*

'Dat ik u hierbij volkomen de trouw zal betoonen, welke ge van mijn kant moogt verwachten'. De Steinf. tekst verschilt aanmerkelijk van het Fra. (Par. 118): „Mais tant voel je bien que vous sachiés *que nus sires ne puet estre trop amés de ses honmes, et se il sont preudoume, il ne se puet pas viers iaus trop humiliier pour avoir les cuers.*"

8859. L. met Franck (376) *versaemt.*

8862. gij hebbet verstaen,

zegt Ulfijn tot de baronnen,

> Dat des die koninck *an* iu wil *angaen;*

V. Vl. schrapt *an*; men leze echter:

> Dat des die koninck *an* iu wil *gaen;*

d. i. 'dat aan u wil overlaten' (vgl. Mnl. Wb. 2, 877).

8868—'74. Ulfijn en de baronnen gaan onderzoeken, of Ygerne en haar verwanten, naar Caredol gekomen, zich er mee zullen kunnen vereenigen, dat de beslech-

---

1) Vgl. Franck (376).

ting van 't geschil aan eerstgenoemden wordt overgelaten.

Si quemen al daer was Ygerne;
Daer vortelde man manige dinck,
Dat was die *sone*, de dat al bevinck,
Ende dat die koninck van alre dinck
Aldus op sine man ginck
Ende woude doen, dat zi hem rieden.
Hierombe weren zij tot hemlieden
Comen, ombedat zi weten wouden,
Of zi *dat an* hem keren zouden.

L. *somme* in pl. v. *sone* (Franck 376). *Ende* is niet te schrappen, maar naar 't vorige vs. over te brengen. Vgl. Ms.: „*et* ce fu la *somme* quil distrent."

Voor *Aldus* l. met Franck (ib.) *Altoos.*

De door dezen geleerde voorgestelde verandering van *dat an* in *daeran* is min juist. Vgl. Mnl. Wb. 3, 1356.

8876—'82. Als Ygerne en de haren het voorstel hooren, zeggen ze:

wij willen ons des beraden.
Doe sprac daer met guder staden
Eyn, daer die raet al an droech,
Dat die koninck hem *bode* [1]) genoech.
O we, we drovich was die vrouwe!
Nochtan was si seer getrouwe,
Dat zi an ores mannes mage
Er hilt van orre clage.

Anders 't Fra. (Som. 75): „Et il respondent de che se doit on bien conseillier si sen conseillierent et disent que li rois ne pooit faire plus bele offre que soi metre sor les barons. Ensi si acorda la dame et ses consaus et tout li parent au mort quil si meteroient."

---

1) Franck (376); hs. *bede.*

8885. Dus quamensi an des koninges man.
Ende zi (nl. die „man") berieden hem doe dan
Ende elc vragede, wat hem *goet* dochte.

L. met Franck (376):

Ende elc vragede *anderen*,

('t schrappen van *goet* is onnoodig). Vgl. Som. 75: „et demanda *li uns al autre* quil en looent.".

8886. Na de zoo even geciteerde vss. volgt:

Dat elc dat zine daer voertbrochte,
Onderzochten zi Ulfijns moet.

Met Franck (376) leze men *Doe.*

8894. Wat de hertog ook misdreven had, zegt Ulfijn tot de baronnen,

Hi en hadde genen doet verdient.
Gij zijt alle mijnes heren vrent.

In pl. van '94, dat niet in den samenhang past, hebben de fra. teksten: *N'est che voirs que je di?* (Par. 118). Hoe die afwijking te verklaren, weet ik niet.

8895 en **'7.** Vervang het komma door een punt.

8899. Daer en es oeck beter vrouwe in dat lant
Noch bet geraket *an* den dage.

„*onder* den dage"? Vgl. Mnl. Wb. 2, 4.

8904—'11. Veel hebben de verwanten van den hertog door zijn dood verloren, vervolgt Ulfijn; de koning moet

beteringe doen groet,
Ombe te hebbene haer houde
Ende te beterne haer *scoude*.
Echt wete gij wel, dat *he* (l. *hi*)
Geen wijf en hevet, ende daerbij
So mach hi dit soenen de bat.
Ende wat wijzen hi sal doen dat?
Hi neme die vrouwe nu te wive,

Dat die vrede gestadech blive,
Ende oeck dor siner *bede* wille;
Enz.

Versta 8904: 'en ten einde de schadeloosstelling te geven voor het hun aangedane onrecht.'

Echt (fra. *D'autre part*) = 'Voorts.'

V. Vl.'s interpunctie is in '7 en '8 door mij veranderd.

L. in '11 met Franck (377) *liede.*

8929—'32. Nadat Ulfijn zijn denkbeelden aangaande den vrede heeft blootgelegd, verklaren de baronnen zich er zeer mee ingenomen: echter niet zonder eenig voorbehoud. Par. 119: „Et se vous l'osiés le roi retraire, et nous veions que il s'i acort, *nous nous i acorderons tout.* Et Urfins respont: Signeur, *vous ne dites mie assés.* Mais *se vous vous i acordés plenierement*, je recorderai la parole au roi. *Veschi le roi* d'Orkenie sur coi il gist grant partie de la pais (koning Loth zou Ygernes dochter huwen), et il die de la pais son avis. Et il respont etc."

Hiermee correspondeert:

Dore gij dat vor den koninck spreken
Ende hi dat niet en wil breken,
Dit donket ons allen wesen *genoech.*
Ulfijn sprac: dit *es geen ongevoech.*
Maer *love dat al*, ick sal des lijen
Hier vor den koninge van Orcanien.
Die koninck antworde ende zegget:

L. in '29 *gevoech* en in '30 *ens geseit genoech.*

Voor *love* l. met Franck (377) *lovet.*

Vgl. 8936:

Doe zeidenzi (nl. de baronnen): *wij loven dat al.*

De woorden *Veschi le roi* zijn tengevolge van het overspringen van 't oog van het eerste „roi" op het tweede door Maerlant over 't hoofd gezien of de copiist

van zijn fra. tekst had zulk een fout begaan. Vandaar dat de vertaling, hoewel koning Loth bij de besprekingen tegenwoordig was geweest, Ulfijn laat zeggen, dat hij aan dezen mededeeling van zijn voorstel zal doen.

Of na '32 eenige regels zijn weggevallen, dan wel of de lacune in 't verhaal aan Maerlants origineel is toe te schrijven, valt moeilijk te beslissen.

8954. Ende des die vrouwe *overeen* wil *dragen*

overeendragen = 'het met iemand eens zijn'. Men lette op den sing.

8959. Here, sprac die koninck Loth,
Altoes wil ick uwe gebot
Dor iu *mede* gereet zijn te doene
Ende oeck mede dor die zoene.

Par. 119: „Lors respont li rois Loth: Sire, vous ne me loerés ja chose pour bien que je ne face *pour vostre amour* et pour la pais."

L. *lieve* (vgl. Franck 376).

8963—'73. Nadat aan de zijde van den koning de voornaamste belanghebbenden hun instemming met Ulfijns voorstellen hebben betuigd, wendt deze zich tot de andere partij:

Ulfijn sprac to den taleman:
Lovegij dit oeck mede dan?
Ja, seide hi, hoe so dat gaet.
Doe sprac die vrouwe ende haer raet
Ende waren so blide, dat hem die trane
Wten ogen begonden te gane,
Ende waren des alle in hogen
Ende zeiden, dat men nie so hogen
Soene enen koninge doen dede.
Die mage prijseden dat alle mede.
Quit scolt men des hertogen doet;
Die vrouwe ende haer genoet

Loveden alle dat men dat dede:
Die koninck es so vroet oeck mede
Enz.

Anders het Fra. „Lors parla ulfins oiant tous a celui qui les paroles a la dame retraoit et li demanda sil looit ceste pais. *et il respondi comme sages et avises si regarda sa dame et son conseil quil furent si morne el si piteus* que l'iaue de lor cuer lor estoit monte es iex et ploroient deriere lui de pitie et dient tout en plorant que onques si honoree pais ne fist sires de son homme. *si demanda ala dame et as parens le duc que il looient de ceste cose. et la dame se tut.* Et li parent a la dame parlerent et disent tuit ensamble il nest nus qui ne le doie loer et nous le loons bien. Car nous savons le roy a si preudomme enz." (Som. 76; de andere teksten stemmen hiermee ongeveer overeen).

Door de afwijkingen van het origineel heeft de vertaling niet gewonnen.

8994—'8. Oeck wan hi (nl. Loth) een dochter bastaerde
Organie, die hilt hi waerde
8995 *Bij sijnen rade unde der mage mede;*
Ende wij lesen, [1]) *dat hise dede*
In een hues van religioene,
Die wonder *dade* van menigen doene:
Astronomie hiet men die art
Enz.

Som. 77: „et il i ot une autre qui ot anon morgain *cele mist le rois por aprendre lettres par le conseil de ses parens en une maison de religion.* et cele aprinst tant et si bien quele *aprinst* des ars. et si sot a mervelle dun art que on apele astrenomie."

---

[1]) V. Vl.; hs. *lesende.*

L.

die hilt hi waerde,
Ende wij lesen dat hise dede
Bij sijnen rade unde der mage mede
In een hues van religioene.

Voor *dade* in '98 is met Franck (376) wellicht *leerde* te vermoeden.

9013—'20. Uter-Pandragoen heeft overeenkomstig den raad van Merlijn ook na zijn huwelijk met Ygerne aan deze niets gezegd van het bezoek, dat hij haar indertijd in de gedaante des hertogs heeft gebracht. Als haar zwangerschap zichtbaar wordt, vraagt hij:

bij wen dragegij dat kint?
Want gij en mochten nicht, sint
Ick iu nam, dus groet gaen,
Want die nachte bescreven staen.
So wetegij wel die waerheit das,
Dat die hertoge niet en was
Met iu in langen tijden te voren,
Eer hi sijn lijf hadde verloren;
Dus en zingij niet bezweert
Bij hem.

Vgl. voor de hier aangebrachte zinsverdeeling Par. 120: „et demanda de qui elle estoit grosse. Car elle ne pooit mie estre grosse de lui puis que il l'ot prise, qui n'avoit onques nulle fois geut a li *qu'il ne l'eust en escrit*, *ne* elle ne pooit pas estre grosse del duc, car etc."

9024 en **'5.** Een puntkomma na het eerste vs., een komma na het tweede.

9029. Ygerne wil den koning vertellen, wat haar te Tintaveel is overkomen.

Rede, zeide zij, sal ick spreken
Ende wel wonderleke treken:

Franck (376) vermoedt *Waerhede.*

9039—'40. Die nacht, dat hi bij mij lach,
Doe *wistick* wel, dat hi een kint gewan;
Ick *wane*, dat hadde gewesen mijn man.

L. *wetick* en *waende*. Vgl. Par. 121: „*Et je cuidai* certainnement que che fust mes sires. Et chis hom engenra cel oir dont je sui grosse, et *je sai* bien que il fu engenrés enz."

9044. Een punt in pl. v. het komma.

9048. Toen in de stad het bericht kwam, dat mijn echtgenoot gesneuveld was, zegt Ygerne, toen beweerde mijn bezoeker:

Dat hi den lieden waer ontvaren
Hemeleke ute den castele;
Doe voer hi enwech *na der novele.*
Die koninck zeide doe: Vrouwe mijn,
Enz.

Te interpungeeren:

Doe voer hi enwech. *Na der novele*

Vgl. Par. [1] 121: „Quant la roine ot sa nouviele contee, si respondi li rois et li dist:"

9065—'70. Ten einde zijn belofte aan Merlijn te kunnen nakomen, heeft de koning zijn echtgenoote overtuigd, dat het in hun beider belang zal zijn, als zij, zoodra haar kind geboren is, daarvan afstand doet. 't Gesprek, dat hij met haar gehad heeft, deelt hij mede aan Ulfijn.

Die koninck zegede doe Ulfijne
Der vrouwen tale unde de sine,
Ende zeide: merket an mijne vrouwe,
Dat zi es goet ende getrouwe,
Dat zi van dus groten saken
En gene logene woude maken.

---

[1] In den door V. Vl. geciteerden eng. tekst is deze plaats niet in orde.

Ulfijn sprac doe: sonder waen
Merlijns bodescap is wel gedaen;
Anders en mochte hi niet met mynnen
Dat kint enegerwijs gewinnen.

Par. 122: „Lors vint li rois a Urfin et li conta les paroles de li et de la roine. Et quant Urfins l'ot, si respondi et dist: Sire, or poés bien savoir qu'elle est sage et loiaus, quant de si grant desconneue ne vous osa mentir. Et vous avés bien fait la besoigne Merlin, car il ne porroit en autre maniere avoir l'enfant."

Uit de vergelijking met het Fra. blijkt, dat *Ende* als relatief moet gelden, slaande op Ulfijne.

V. Vl.'s interpungeering is in '69 en '70 door mij veranderd.

Voor *enes bodescap doen* = 'iemands belangen behartigen vgl. Mnl. Wb. 1, 1368.

9076. Merlijn, die zes maanden te voren naar Blasijs vertrokken was, keert tegen den tijd, dat het kind geboren zal worden, terug. Hij begeeft zich naar Ulfijn

Ende zeide hem den willen sine.

Par. 122: „Si vint et parla priveement a Urfin *et li demanda nouvieles de chou que il vaut.*"

Naar 't schijnt, heeft de vertaler het laatste gedeelte der plaats opgevat als 'en vroeg hem inlichtingen met betrekking tot hetgeen zijn wensch was', wat dan vrij door hem werd weergegeven.

9077. Na het zoo even geciteerde vs. volgt:

Doe zi dus spraken *in den tijden*,
Dadese die koninck ontbieden.

Men leze met Franck (376) *onder hemlieden*. Vgl. Par. 122: „Et quant il orent parlé *ensamble*, si manda li rois Merlin par Urfin."

9084. Voor de hier aan te brengen interpungeering:

Ulfijn, zeide Merlijn, entrouwen,

vgl. Franck (379).

9090. Een dubbelpunt.

9094. L. met Franck (376) *onlof* en vgl. boven op 3369.

9097—'105. Op Merlijns verzoek om het kind in handen te krijgen antwoordt de koning „que il l'en aidera en toutes les manieres que il savra, *et l'enfant set il bien que il li fera avoir.* Et *Merlins* dist: Il a en ceste ville le plus preudomme de ceste terre, et si a le plus preudefeme et le plus affaittie et entechie de toutes les millors teches qui soient, et elle est acouchie d'un fil, et *li sires* si n'est pas trop riches hom" (Par. 122).

Hiermee correspondeeren (V. Vl.'s interpunctie is door mij gewijzigd):

Ic sal gerne, sprac Uter-Pandragoen,
Ende *doet mij* geven in *mijne* hant.
Ic sal, sprac *die* coninck te hant:
Sulck man es vroet, nadat hi hoert;
Een man wonet in dese poert,
Die beste van den koninckrijke,
Ende sijn wijf oeck sekerlike
Es die beste, die ick vinde,
Ende sie licht oeck nu van kinde.
Des zi en zijn oeck niet rijke,

Men leze '97—'98:

Ende *doe tkint* geven in *uwe* hant.
Merlijn sprac *tien* koninck te hant:

In 9105 is door Franck (376) *Deze* hersteld.

Vs. '99 bevat blijkbaar een sententie, door Maerlant ten beste gegeven (vgl. Franck 379).

9127—'8. „Lieve vrent", zegt de koning, als bovengenoemde man voor hem verschenen is,

Ick sal iu ontdecken een dinck,
Want gij van lene zijt mijn man:
Een wonder es mij komen an
Ende ick bidde iu op trouwe groet,
Dat gij mij helpen wt der noet
Ende helet nu al mijn doen.

Par. 123: „Biaus amis chiers, il convient que je me descuevre a vous d'une merveille qui avenue m'est. Et vous estes mes hom liges, si vous requier par la foi que vous me devés que vous m'aidiés d'une chose que je vous dirai et celerés a vostre pooir."
L.

Ick sal iu ontdecken een dinck:
Een wonder es mij komen an;
Want gij van lene zijt mijn man,
Ende ick bidde enz.

9134—'6. „Ick sal", antwoordt de man op 's konings verzoek,

heer Pandragoen,
Doen al dat ick mach volbrengen
Ende helen *in allen* dingen,
Die ick volbrengen mach *gereet.*
Die koninck zeide: vrent *nu seet*
Een wonder groet, daer ick sliep:

Par. 123: „Sire, vous ne me savriés ja riens commander que je ne face se je le puis faire. Et se je *ne* le puis faire, si le celerai jou bien. Et li rois li dist: *Il mest avenu* une merveille en mon dormant."
L. '34—'36:

Ende helen *iu alle* dingen,
Die ick volbrengen *en* mach *niet.*
Die koninck zeide: vrent, *mi es gesciet*

9139 en **'41.** Een puntkomma na het eerste vs., een punt achter het tweede.

9144. V. Vl.'s verandering van „Ende *se* dat *doe*" in „Ende *gij* dat *doet*" is niet juist.

9153—'4. Trouwen, here, sprac die man,
Grote dinck soeke gij mij an,
Dat gij biddet, dat men mijn kint
To eyner andern amme bringet sint
Ende ick mijn kint daer *onnature*.
Al soudet mij werden een deel te sure,
Ick wene, ick des mijnen wijve best vrage.

Voor de in 9153—'4 aangebrachte interpungeering vgl. Som. 78: „sire je le querrai *se je puis* de ma feme"; de vertaler heeft het Fra., waarvan de zin is 'indien ik kan, zal ik het van mijn vrouw gedaan zien te krijgen', blijkbaar opgevat, alsof de beteekenis was 'wanneer ik er kans toe zie, zal ik het mijn vrouw vragen', en die gedachte eenigszins vrij weergegeven.

Vgl. voor *onnature* Mnl. Wb. 5, 836.

9160. *Dat* en zijn in desser werelt gene dinge,
Ick en wilse gerne dor iu doen.

V. Vl. verandert *Dat* in *Daer*. Men behoude echter met Franck (376) de lezing *Dat* (= mnl. *Het*).

9165—'8. Thuis gekomen gaat de „vroede" man

Sinen wive zeggen des koninges *noet*.
Dat duchte haer *wesen* herde *goed*
Ende zeide: hoe mocht ick gedogen,
Dat ick ieman *anders* zoude sogen?

V. Vl. verandert *noet* : *goed* in *raet* : *quaet*. Vgl. echter „Et quant elle l'oi, si li sambla *moult estrange chose*" (Par. 124) en leze hiernaar „*wonder* herde *groet*".

Na *anders* in '68 is blijkbaar *kint* uitgevallen.

9174. We moeten aan den wensch des konings gevolg geven, zegt de man,

Want hij es onse gerechte heer,
Ende hevet ons gedaen zulck eer

Ende gelovet ende oeck gegeven,
Wij moeten na siner *halde* (l. *hulde*) *weven;*

Par. 124: „Et il nous a tant fait et tant nous pramet que il convient que nous faisons son plaisir."

Voor de aan *weven* toe te kennen overdrachtelijke beteekenis 'streven' herinner ik, door mijn promotor hierop attent gemaakt, aan het saalfrank. (in PAUL en BRAUNES Beiträge 25, 355 besproken) *weva* 'het berokkenen', aan ons *op touw zetten* en het hd. van *zettel* 'schering van een weefsel' afgeleide *anzetteln* 'kwaad (eertijds ook 'wat goeds') berokkenen', oorspr. 'een weefsel op touw zetten'.

9185—'6. Die koninck proevede der vrouwen *maniere*,
Dat si geliggen soude sciere.

Men vatte *maniere* 'uiterlijk' en den volgenden bijzin op als asyndetische objecten.

9187—'98. Merlijn quam *vor daer* (l. *daer vor*) eynen dach
Te hove, eer die vrouwe gelach,
Ende zeide Ulfine in stiller *wer* (l. *waer*):
Ick belove mij openbaer
Van den koninge, dat hi dat
So wael dade, dat *hi* hem bat.
Segget hem, dat hi zegge der vrouwen,
Dat zij sal, bij goeder trouwen,
Morgen na myddage hebben een kint.
Ende den eirsten man, dien men vint,
To eirst dat men komet wt der salen,
Dien zal ment geven in stilre *talen*.

De interpungeering in '89 is door mij veranderd.

L. in '92 *ic* voor *hi*, in '98 „in stilre *halen*" (vgl. Mnl. Wb. 3, 34).

9206. L. met V. Vl. *heet* (: *geet*) voor *gebiet.*

9215. L. *na myddach* evenals in 9195.

9218. Een komma aan het einde.

9232. Een dubbelpunt.

9233. Here, al waer *zeggegij* daeran:
Ick en weet wie dat kint an mij wan.

zegt Ygerne tot den koning.

Naar het Fra. „Sire il est voirs ce que *je vous ai autres fois dit et conte* que je ne sai qui lengendra" (Som. 79) leze men *zeide ic* of *zegede ic.*

9237. Een punt na het vs.

9244—'6. L.

Ygerne beide, nadient met haer staet,
Tes doe die tijt quam, dat god wolde,
Dat zij van kinde genesen solde.

Vgl. Franck (376), die *doe* na *Tes* wil schrappen.

9275. Ygerne heeft, overeenkomstig het van den koning ontvangen bevel, onmiddellijk na de geboorte van haar kind, aan een dienares den last gegeven dit in handen te stellen van den eersten, die er haar buiten om zou vragen. De „joncfrouwe" moet het afstaan aan een ouden, ziekelijk uitzienden man; deze

voer enwech als die wint;
Se en wiste, waer hi er ontginck.
Die vrouwe weende ombe die dinck.

Par. 125: „ne onques puis que il le tint ne sot cele que il fu devenus. *Et elle vint arriere a la dame, si li dist: Dame, j'ai baillié l'enfant un viel homme; je ne sai autrement qui il est.* La roine pleure coume cele qui moult a grant duel."

Bij vergelijking blijkt, dat tot schade der duidelijkheid de Steinf. tekst hier aanzienlijk korter is dan het Fra. Vs. 9275 beantwoordt aan „ne sot — devenus'; met „Die vrouwe" in het volgende wordt natuurlijk de koningin bedoeld. Daar nu '75 en '76 rijmen, ligt de onderstelling vóór de hand, dat de gecursiveerde woorden in Maerlants origineel ontbroken hebben.

9308. De oude, die het kind aan *Antor* [1]) (zoo is de naam van den aangenomen pleegvader) heeft toevertrouwd, zegt tot dezen:

weet wael, lieve heer,
Dat iu mijne bede also vele doech
Alse sulck man die riker (l. *rike*) *es genoech.*

Vgl. Par. 126: „Et saches que ma priiere ne vaut pas mains *d'un bien riche homme.*" Anders Som. 80: „pas mains *que la proiere dun reche homme*" (zoo ook Ms. en het Eng.).

9320. Nadat de oude man Antor in overweging gegeven heeft het kind Artur te noemen, wil hij vertrekken. Som. 80: „et jou men vois que je nai chi *plus* que faire. si sachies que grans biens vous en vendra."

En [2]) hebbe hier *mee* [3]) te doene niet;
Ick ga enwech. *Wilstu anders iet?*
Bij een dinck machstu vorseen (mnl. vorsien),
Dat dij goet daeraf sal gescien,

Versta *Wilstu anders iet?*, dat in de fra. teksten geen correspondent heeft, als: 'Verlangt ge nog iets meer te weten?' Voor de in '20 aangebrachte interpungeering vgl. Franck (377).

9328 en **'31.** Wat zal ic zeggen, zeide Antoer,
Toten koninge, *die mij beswoer*,
We dat mij dat kint gaf?
Hi zeide: ic en zegge dij niet daeraf,
Die oude zeide, gij en weten van mij
Nembermeer, wie dat ick sij.

1) „*Autore*, doch eng. *Antore*", teekent V. Vl. op 9279 aan, waar de naam voor de eerste maal voorkomt. Ook Som. heeft *Antor;* in Par. echter is de naam *Auctor.*

2) V. Vl. verandert onnoodig *En* van het hs. in *In.*

3) hs. *mede.* V. Vl. leest *meer;* bij een oorspronkelijk *mee* echter is de fout gemakkelijker te verklaren.

Volgens Franck (377) is *Hi zeide* in 9330 te schrappen. Versta *die mij beswoer* als 'die mij door een eed heeft verplicht'.

9342. Op een vraag van zijn vrouw, of 't kind al een naam heeft, antwoordt Antor:

dat hetet Artuer.

Dan volgt:

Dat kint wert *herde* dicke *suer* [1]),
Want ze sogede dat ende helt;
Ende haers *selves* [2]) dede zi ombe gelt
Einer (t. *Einen*) andren doen holden ende sogen.

Men voege voor *herde* in '42 't pron. *haer* in en versta dit vs. als: "t Kind veroorzaakte haar vaak last'.

9369. Een punt in pl. v. 't komma.

9371—'2. Deze vss. om te zetten (Franck 377).

9392—'4. Als Uter-Pandragoen oud en ziekelijk is geworden, doen de Sennen een inval in het land; 's konings leger wordt door hen verslagen en 't grootste gedeelte van zijn rijk veroverd. Merlijn,

die dit al bekande,
Quam tot Uter-Pandragoene,
Die droevech was, ende sine baroene.
Die koninck was verkranket seer
Van *jaren* ende van oevele meer
Ende *was so komen te sinen jaren*,
Dat hi seer kranck was twaren.

De met 9391—'4 correspondeerende plaats „moult estoit foibles de sa maladie, et *avoit auques de son tans use*" (Par. 127) verbiedt ons '93—'94 als een invoeging te beschouwen. In pl. v. *jaren* leze men in verband met '90 *jamer;* verdriet, ziekte en ouderdom zijn de drie oorzaken van het lijden des konings.

---

1) V. Vl.'s verandering in *stuer* is niet juist.

2) V. Vl.; hs. *selves kint.*

9399. L. met Franck (377) „van sinen *sere*."

9404—'8. Merlijn zegt tot Uter-Pandragoen:

> Koninck, es dat also?
> Mij duncket, gij zijt zere gekranket.

Daarop volgt als antwoord:

> Dat ben ick, zegede he, *god zijdes gedanket!*
> *Ende* mijne lude, dat es iu kond,
> Sint herde sere som gewond,
> Ende daer ics mij op niet *bewande* [1]),
> Hebben mij gedaen groet *ande;*
> Dit es de dinck, de mij doet droeven.

Som. 81: „et li rois respont *cest drois car* vous saves bien que mi homme dont je ne me dounoie garde ont mon regne destruit et mes gens ochis et descomfit en bataille." Evenzoo ongeveer Ms. en Wheat. 92: „*I have right*, *for* my men enz."

Natuurlijk is de zeer vrije vertaling van *cest drois* op te vatten als ironische uitdrukking (vgl. voor zulk gebruik Mnl. Wb. 2, 65).

Ende = 'wel te weten' als emphatische partikel correspondeert met *car* (= eng. *for*).

L. in '7—'8 *bewaende: aende* en vgl. Mnl. Wb. 1, 405 en Mnl. Sprkk. 3.

9410. Een komma in pl. v. het dubbelpunt.

9425. Een komma na „wel".

9433. Nadat Merlijn den koning heeft meegedeeld, hoe hij, liggende op een „orsbaer", de overwinning op de Sennen zal kunnen behalen, voorspelt hij het naderen van diens einde en raadt hem van zijn schatten afstand te doen. Sprekend over den rijkdom, zegt hij volgens het Fra. (Par. 128): „Et je voel que vous saichiés que cil qui ont les grant avoirs et muerent a tout, qu'il ne les pueent departir ne bien faire pour lor ames, que

---

1) V. Vl. plaatst onnoodig *en* vóór *bewande*.

lor avoir ne sont pas leur, *ains sont chiaus qui ne lour laissent bien faire*, et saichiés que che sont li dyable."

In de vertaling beantwoordt hieraan:

> 9431 **Die rijcheit en es nicht er (mnl. haer),**
> **Die nicht en geven openbaer**
> **Ende hier dan al moeten laten;**
> **Dit zijn duvels, die ons haten.**

Blijkbaer heeft in den door Maerl. gebezigden fra. tekst de zinsnede *ains* — *faire* ontbroken; het rijm verbiedt een lacune tusschen '33 en '34 aan te nemen.

9435—'40. In de fra. teksten gaat Merlijn na het zoo even geciteerde voort met over den rijkdom in het algemeen te handelen. Par. 128: „Et mieus verroit au riche etc."

Hiermee stemt overeen Merlijn 9441:

> **Dat waer beter den rijcken man,**
> **Enz.**

De regels, die tusschen dit vs. en het boven aangehaalde staan:

> **Nu proevet ende verstaet dat:**
> **Du, die dus groten scat**
> **In deser werelt hevest gehad,**
> **Vorwaer zeggic iu, dat**
> **Gij moten ene al dor gode geven**
> **Ende proeven om dat lange leven.**

zijn vermoedelijk geinterpoleerd of berusten op een invoeging in Maerlants origineel (vgl. beneden op 9455—'74).

9447—'8. 't Ware beter, dat de rijke al zijn schatten verloor, zegt Merlijn (vgl. boven),

> **Dan hi dor god niet en geve**
> **Desser werlde rijchede**
> **Ende dat daertoe behoert mede;**
> ***Want al sij ieman achter dij bleven,***
> ***Hi zal des dor god luttel geven.***

Dit es der sielen verlues al,
Men ('tenzij men') doe daermede, als men sal.

Par. 128: „Et mieus verroit au riche qu'il n'eust onques riens eut des riqueches de ceste terriiene vie. Et les hounours ne sont se nuisement non as ames, se on ne les depart si conme on doit."

Vss. 9447—'8, die zeer slecht in den samenhang passen en geen equivalent in de fra. teksten hebben, zijn blijkbaar een embleem, dat intusschen geheel of gedeeltelijk op rekening komt van Maerlants origineel. In plaats toch van het laatste gedeelte der boven bij 9433 geciteerde plaats, van den passus „ains — dyable", heeft Som. 81: „ains sont a *chaus qui apres lui demeurent qui pau font daumousne* por ceaus qui lor ont tenu."

9455—'74. Gij weet, dat ge spoedig zult sterven, vervolgt Merlijn; tracht daarom het eeuwige leven deelachtig te worden.

Echter (= 'Voorts') proeve in dinen moet,
Dat dese werlt niet en es goet:
Men mach gene werelt leiden,
Si en moet met rouwen sceiden.
Almosse en argert niet eyn twint [1]),
Die men te voren enwech sint.
Wat goet god den mensche gevet,
Also lange als hi levet,
Dat goet gif gerne weder,
Die wijle dattu zijs hier neder.
Die niet en wille wesen sot,
Geve weder, dat hem gaf god,
Eer hi hier nu stervet,
Dat [2]) hi ginder niet bedervet.
Die niet en staet na dit gewin,
Nembermeer komet hi daerin.
Hierombe so zeggic dij dat,

---

1) V. Vl.; hs. *wint.*
2) Franck (377); tekst *Ende dat.*

> Dattu dor gode gevest dinen scat.
> Du machst dij selven best beraden
> Ende meest vromen ende meest scaden.

De vertaling wijkt hier en daar af van het Fra. Vgl. Som. 81: „la joie de cest siecle ne vaut et si te dirai por coi a I seul mot. il na el siecle si grant joie quele ne faille. *et cele que on achate en lautre siecle ne puet falir ne enviellir ne enpirier. et quanques on a en cest siecle mortel seuffre nostre sires a avoir por esprover del autre.* Ore convient dont son veut estre sages que de ce que diex a preste en ceste mortel vie quil en porcast la vie pardurable et *tu qui tant as eu de tous biens en cest siecle* que as tu fait por nostre seignor qui toutes ces graces ta prestees. jou tai moult ame et moult taim mais bien saces que nus ne se puet miex hounir que li homs lui misme."

In '59 hebben we een litotes te zien: de aalmoes (die men te voren als goed mensch vooruitzendt) wordt niet minder (*argeren* beantwoordt aan fra. *enpirier*).

De woorden *tu qui tant as eu de tous biens en cest siecle* herinneren aan de vss. 9436—'7, boven bij 9435—'40 besproken.

9475—'6. Du en sals niet lange *leven*
Na desen sege, dien du sals *plegen.*

Wellicht:

> Du en sout na desen *seghe*
> Niet langhe moghen levens *pleghen.*

merkt Franck op (377). Men vergelijke echter Par. 128: „et je le tedi bien que tu ne pues durer apriès ceste *victoire que tu avras en cest estour.*" Tegen een rijm *leven: plegen* is natuurlijk geen bezwaar te maken. De min juiste verbinding van *plegen* met „sege" is blijkbaar een concessie aan 't rijm.

9479. Te recht leest V. Vl. „lene".

9492—'5. Een voorbeeldig leven zonder een „goet ende", zegt Merlijn tot Uter-Pandragon, mag u niets baten. Maar al hadt ge al het kwaad der wereld bedreven,

> Ende mochtegij ten goeden ende komen,
> Die waerheit hebbick al vernomen,
> Die mesdaet die weer al vergeven.

Daarop volgt:

> *Ende zijn zij vonden in een goet leven*
> *Ende sterven zij, zij sterven wal.*
> Du ne zalt henen voeren niet al (*l.* el)
> Dan *weldaet* ende oec *eer.*

Vss. 9492—'3 hebben in de fra. teksten geen correspondent. Waarschijnlijk hebben we in

> Ende zijn *gij* vonden in een goet leven
> Ende sterven, *zo gij* sterven *wel.*

eèn uitbreiding des vertalers te zien.

Vgl. voor '95 *honor* et *aumousne* (Som. 81).

9499. Een punt na dit vs.

9503. Dus blivet dijn lant *sonder heer*,

Par. 129: *sans oir.*

9506 en '7. Achter het eerste vs. een komma, een punt na het tweede.

9508—'11. Merlijn wil vertrekken. „Du en hevest nember te doene met mij," zegt hij tot den koning en voegt er aan toe:

> Du zoldes Ulfine seggen, dat hij
> Gelofte dij doe bij sijnen monde,
> Ombdat hij sij mijne orkonde
> Van dat hi sculdech es te zijne.

Wat de zin dezer vss. kan zijn, is mij duister. Vgl. Par. 129: „Mais Urfin prie *k'il me croie* quant mestiers sera" (evenzoo Som. 82) en Wheat. 93: „but bid Ulfyn

to yeve credence to me, whan myster is, and than he helpe me to bere trewe witnesse whan nede is, and recorde the trowthe."

9516—'7. Die koninck zeide tot Merlijne:
Hoge dinge doetstu mij bekinnen,
Dat ic mijne viande sal verwinnen
Al liggende op een orsbaer.
Hoe mochtic doen *van vaer*?
God *sij* gedanket al sijns goedes!

L.

Hoe mochtic doen *vorwaer*
God *sijn* gedanket al sijns goedes!

naar Par. 129: „commant porrai je *guerredonner* a nostre signour?"

9518—'23. Merlijn antwoordt den koning (Par. 129): „*Seulement par boine fin.* Je m'en irai, et si te pri qu'il te souviegne de toi meismes *apriès la bataille* et de che que je t'ai dit."

du *behoedes* (optatief)
Dij van sonden dus geninde (adv.);
Dus moetstu komen ten goeden inde.
Ic bidde dij, want ic wil *enwech*,
Dattu dij houds *an* desen *sech*
Ende an die woert, die ic hebbe geseit.

Met Franck (377) leze men in 9521—'2 *enwege: sege*. Voorts is in het laatste vs. *an* in *na* te veranderen en in '23 *Ende* te schrappen.

9540. Uter-Pandragoen laat een „orsbaer" maken

Ende dede em voren vor sine liede.
Na *sines selves herten* bedude (mnl. bediede)
Scharde men die liede to wijge.

De door Franck (377) voorgestelde verandering van „Na *sines selves herten* bediede" in „Na *hores heren* bediede" is onnoodig; 'naar de aanwijzingen van zijn eigen inzicht' levert een passenden zin.

9543. Si vochten met groten prijge,
Also als die koninck hiet,

Par. 129: *par le confort de leur signour.*

9549. Z. de aanteekening van V. Vl. In geen der fra. teksten vinden we de opmerking.

9551—'2. 9550 Die koninck gedachte nu des,
Dat hem Merlijn hadde gesecht
En woude hi vergeten *echt* [1]).
Hi voer te Lonnen in die stat
Ende ontboet daer al sinen scat
Enz.

Par. 130: „Lors li souvint de chou que Merlins li *avoit dit*, si s'en repaira a Logres. Et lors, quant il i fu venus, si manda tous ses grans tresors et ses grans avoirs." [2])

L.

Dat hem Merlijn hadde gesecht;
Hi en woudes vergeten *echt.*

9559. Een puntkomma.

9561 en **'3.** So vele gaf hi (nl. U.-P.) den armen lieden
9561 Bij Merlijns rade *bij* onsen heer,
Dat hem en bleef min no meer
Al daer, *hi dat* weten mochte.

Par. 130: „et departi la soie chose que onques nus avoirs n'i remest dont il fust ramembrans que il tout ne donnast *pour* l'amour de Diu et par le conseil Merlin."

L. '61 „*dor* onsen heer" en '63 *dat hi.*

---

1) V. Vl. voor *nicht* v. het hs.

2) Franck vermoedt (377):

Dat hem Merlijn *te voren riet.*
Hi en woude dat vergeten *niet*,
Hi *en* voer enz.

Vgl. echter het Fra.

9565—'6. Seer oetmoedich was sijn gedochte
Te godewaert unde *te sinen luden*,
Alzo als Merlijn woude beduden.

Anders het Fra. (Par. 130): „Moult s'umilia li rois viers Diu et *viers ses menistres si doucement que il en orent pitié.*"

9582. Hi zeide: *dat* en es niet een twinck:

Par. 130: „Vous ne dites mie bien:"

Voor *dat* is waarschijnlijk *des* te lezen. Vgl. Mnl. Wb. 4, 2397.

9604—'5. Voor de interpungeering:

hoe menestu
Den koninck nu spreken doen?

z. Franck (377 en '9).

9612. Als Uter-Pandragoen in drie dagen geen enkel teeken van leven meer heeft gegeven, melden de mannen uit zijn gevolg Merlijn diens overlijden; volgens den profeet evenwel zal de koning zijn laatste woorden nog spreken. Aan het ziekbed gekomen, buigt Merlijn zich over zijn vorst en fluistert hem in (Par. 131): „Rois, tu as faite moult bonne fin, se la conscience est tele *comme la samblance.*"

In den Steinf. tekst beantwoordt hieraan:

Dijn inde es scone, als dat wael zit,
Es dijn herte al sulck binnen,
Alstu ons hier doet bekinnen.

L.

Alst iu anscijn hier doet bekinnen.

9620 en **'1.** Merlijn deelt den koning verder mede, dat zijn zoon Artur hem zal opvolgen en bestemd is om de ledige plaats der tafelronde te vervullen. Som. 83: „Quant li rois oi ce *si se traist vers lui* et li dist *por dieu prie lui quil* prieche jhesu crist por moi." Evenzoo ongeveer Ms., de eng. tekst en ook Par. (131), waar

de koning zegt: „*Merlins*, *priiés li pour Dieu* que il prit a Jhesucrist por moi.”

Hiermee correspondeert:

> Alse dit die koninck hevet verstaen,
> *Keerde hi hem ombe saen*
> Ende zeide: *biddet alle Merline* dit,
> Dat hi gode vor mij bit.

Misschien is vs. 9621 bedorven en heeft

> Ende zeide: *bidden*, *Merlijn*, dit,

of iets dergelijks in den oorspronkelijken tekst gestaan; even goed mogelijk is intusschen weer, dat de vertaling op een corrupte plaats berust of ’t gevolg is van niet goed begrijpen; ook *si se traist vers lui* in ’20 is immers niet juist weergegeven.

9631.

> Den heren wonderde desser dinck,
> Dat hi den koninck spreken dede;
> Maer neman en was daer to der stede
> Sonder Merlijn, *die dat bekende.*

die dat bekende = ‘die het verstaan had’.

9632.

> Op die nacht so *eynde*
> Die koninck Uter-Pandragoen.

Franck (377): *dede ende.*

9638.

> Dus bleef dat lant *ontervet* echt.

Par. 131: „et la terre remest *sans hoir.*”

De hier bedoelde beteekenis ‘van erve (erfgenaam) verstoken’ wordt in ’t Mnl. Wb. niet vermeld.

9655.

> Nu es dit lant, dat se (mnl. siet) gij wal,
> Sonder heer ende al *verstorven*;

zeggen de baronnen tot Merlijn.

Par. 131: „Et tu vois bien que la terre est remese *sans hoir.*”

Versta *verstorven* = ‘door sterfgeval onbeheerd geworden’.

9662. „sulc *man*" (Franck 377).

9666—'7. Merlijn, wien de baronnen verzocht hebben hun bij de keuze van een koning ter zijde te staan, toont weinig geneigdheid om aan dit verlangen te voldoen. Maar, zegt hij,

wilgij doen al mijnen raet,
Ick zoude iu raden herde wale.
Ende *houden* des nember *ander* tale.
Overeen vorwert nembermeer.

Par. 132: „Mais se vous acordés a mon conseil, je le vous diroie. *Et ne vous i acordés pas, se je ne le vous doing boin.*"

L. [1]) hiernaar in '66:

Ende *houdet u* des nember *an der* tale

en vgl. voor *hem houden an* met een overbodig (*de*)*s* Mnl. Wb. 3, 641.

Middelen tot herstel van '67 kan ik niet opsporen.

9673. Een punt in pl. v. het komma.

9674—'8. Ik voel groote genegenheid voor dit volk, zegt Merlijn, als de baronnen zijn raad wenschen te vernemen;

Coer ick enen koninck, si hadden des scande,
Ick en dade hem te weten echt,
Dat mijne sake were gerecht.
Maer nu es, al en wetegij des niet,
Scone aventure *mij* gesciet.

Par. 132: „Et se je disoie que vous fesissiés de l'un de vous roi, je feroie bien a croire et drois seroit. Mais il *vous* est biele aventure avenue, si vous le volés connoistre." (De andere teksten stemmen hiermee in hoofdzaak overeen).

Vss. '74—'76 berusten op een afwijkende lezing van

[1]) Volgens Franck is in '66 *nember* te schrappen en behoort de infinitief bij *wilgij*.

Maerlants origineel of ze zijn het gevolg van een verkeerde opvatting van den fra. tekst. Versta: 'als ik een koning koos, dan zouden zij er schade bij hebben en ik zou bovendien hun niet het bewijs leveren, dat het door mij op touw gezette den toets kon doorstaan.'

L. in '78 *iu* voor *mi*.

9690. *es* in pl. v. *was* (Franck 377).

9692—'711. Het Kerstfeest is aanstaande, zegt Merlijn in zijn rede tot de baronnen, en

Ick wil sijn iu borge des,
Es dat gij doet ontbieden
Achterlande uwen lieden,
Datsi des bidden onsen here,
Dat hi iuwen raet ten besten kere
Ende iu enen gerechten heer verlene
Dor sine doget, die niet es clene,
Ende dor die tijt *alse* (l. *als*) te voren,
Daer hi op woude sijn geboren
Coninck boven allen koningen
Ende heer van allen dingen:
Dat hi iu sulcken here geve,
Die to sinen denste leve,
Ende hi iu sulck teken toge,
Dat *hi* (l. *ghi*) wael kent, al sit hi hoge,
Ende elck man, die hemselven kent,
Dat hi iu sulck teken sent,
Dat men zien mach ende horen,
Dat hi bij hem wert verkoren
Al sonder eneges menschen raet.

Vgl. ter orienteering in dezen langen volzin Par. 132: „Et je vous sui pleges, se vous le faites otroiier au peule, si comme chascuns a mestier de boin gouvreneur, que il par sa bonté et par sa humilité a cele feste qui est apielee Noel, ou il li plot a naistre hom si voirement que il nasqui rois de toutes choses, que a chelui jour nous eslise tel homme a roi, qui soit a son plaisir et a sa volente faire. Aussi vraiement

nous fache il vraie demoustrance a chelui jour de soi a son plaisir et a sa volenté en tel maniere que li peules connoisse que pour cele election sera rois sans election d'autrui."

9717. Te Winkel (351) verandert „Elck *die* zeide" in „Elck zeide *andren*", blijkbaar naar het door V. Vl. geciteerde „lors dit li uns *el autre*" (= „li un *as autres*" in Par. 133). Toch ware hier ook een lezing in Maerlants origineel „li uns *et* l'autre" denkbaar.

9719. Volgens Franck *wederlopen* (377).

9735. Merlijn, die zich naar Blasijs wil begeven, zegt tot de baronnen, dat hij niet zal terugkeeren, vóór ze een keuze gedaan hebben:

Ick en kome niet, voer gij hebbet gekoren.

Een nieuw hoofdstuk begint dan met de woorden:

9735 *Nu kiesensi dat* si willen. Merlijn gaet
Tote Blasise sinen raet,

Op „Je n'i serai pas, ne ne m'i verrés devant l'election" volgt in het Fra. (Par. 133): „Atant s'en ala Merlins a Blaise".

Vs. 9735 is niet in orde. Er wordt niet gekozen; de baronnen zijn in afwachting van het goddelijk teeken, dat, naar Merlijn voorspeld heeft, hun op „Kerstavont" zal voorlichten. Ook metrisch is het vs. niet mogelijk. Men leze [1]):

Nu dat kiesen si willen, Merlijn gaet

9737 en **'8.** Achter het eerste vs. een puntkomma, achter het tweede een punt.

9742. Achter het vs. een punt (Franck 379).

9747—'8. Vermoedelijk is het rijm *soghede: ghedoghede* geweest en ontbreken na '48 een paar versregels (vgl. Franck 377, die naar vs. 10097 vlg. verwijst).

---

[1]) De bedoeling van Franck (377), volgens wien *kiesen* te lezen ware in pl. v. *kiesensi*, is mij niet duidelijk.

9762. **alle die baroene,**
Die waren van enegen *doene.*

Vgl. voor dit *doene* Mnl. Wb. 2, 253.

9766—'73. Als de avond vóór Kerstmis is aangebroken, zijn al de geestelijken en baronnen te Logres aanwezig.

Ende waren in groter simpelheide
Ende leveden daer hillechlijke.
To der vesper quamen arm ende rijke;
Gode baden si, dat hi hem *gave*[1])
Sulck *teken*, daer sij *ave*[1])
Gesterket waren in de wet.
***To mettene quemen si noch bet* ('voorts')**
To der ierster missen ende ter anderen
Begonden die heren wanderen,
Ombe dat si misse wouden horen.

De voorstelling is niet al te duidelijk. Misschien kan Par. 134 hier licht geven: „si menerent moult boine vie *et attendirent la venue de la feste si comme drois fu*, et furent a *la messe de la mienuit* et firent lour priieres a nostre signour qu'il envoiast tel hom (Som. quil lor dounast tel *seignor*) qui fust pourfitables a le crestiienté maintenir. *Ensi furent a cele premiere messe*, et quant il l'orent oie, si s'en alerent teuls en i ot, et teuls i ot qui remesent ou moustier. *Ensi attendirenl la messe dou jour.*"

Alzoo bezoek van de eerste mis, de nachtmis, en voornemen om de tweede, de dagmis, bij te wonen. Datzelfde lezen we in '70—'73, wanneer we het (door V. Vl. achter *bet* geplaatste) komma schrappen; alleen voegt de vertaler er een vóór die nachtmis bijgewoonde vesper aan toe, waarop men de gebeden ten gehoore brengt, die volgens de fransche lezing bij de nachtmis worden geslaakt.

---

1) V. Vl.; hs. *geve*, *mede*.

Voor *teken* in '68 is misschien aan een verwarring van *signour* met *signe* te denken.

9796. We bidden, zegt „een hillech man" (in 't vervolg de bisschop genoemd) tot de vrome schaar, om een koning,

> Die man sal sijn der heilgen kerken,
> *De se* berechten sal ende sterken.

V. Vl.'s verandering van *De se* in *Die hij* is onnoodig; *De* (mnl. *Die*) slaat als relatief op „koninck," de er mee ingeleide zin staat asyndetisch.

9797—'8. Wij bidden *gode* (l. *god*), *die dat al bekent*,
Dat es Jesus Kerst, onse *koninck*,
Dat hi ons waerlijck teken sende,
Enz.

Te Winkel (351) leest m. i. te recht *die bekent alle dinck* (vgl. ook het naschrift op V. Vl.'s uitgave). Volgens Franck (377) ware naar het eng. *saveoure* een woord met deze beteekenis in. pl. v. *koninck* voor de juiste lezing te houden. Vgl. echter Som. 85: „si proierons *au roi des rois*."

9808—'23. Altehant ginck men singen.
Doch daer [1]) si dat so verre bringen
To der missen, dat men offeren began,
Doe [2]) waren daer zulke man,
Die wte gingen na deser tijt,
Daer zi vonden ene plaetse wijt.
Ende doe si daerbinnen waren,
Sagen si den dach verbaren.
In die plaetse *daer* si doe vonden
Enen steen ten selven stonden.
Si en wisten niet, welker tieren

---

1) hs. *dat*; V. Vl. leest *als*.

2) V. Vl. voor *oek* van het hs.

Hi doe was *na den manieren;*
Een marber seiden si *dattet* [1]) waer.
Si vonden *doe* al openbaer
Eens voetes breet een anebelt,
Dat een swaert wel vaste helt,
Dat stack daerinne toten steyne.

Voor *Doch* 'toen' z. Mnl. Wb. 2, 222.

In 9815 kan *daer* = 'daarbij' staan en behoeft dus niet, gelijk Franck (377) wil, geschrapt te worden.

Vs. '18 interpungeere men:

Hi doe was; *na den manieren* ('naar 't uiterlijk')

Voor '20—'23 vgl. het Fra. (Som. 85): „et *ou milieu de cele piere* avoit une englume de fer de demi piet de haut largement et parmi cele englume avoit une espee fichie jusquau perron outre". Hiernaar is te lezen:

Si vonden *daerop* al openbaer

9840. De bisschop, die met de anderen het wonder is komen beschouwen,

neech ter eerden
Ende sach in der middewerden
Guldene boecstave enz.

Niet uit eerbied buigt de bisschop zich, maar eenvoudig om beter te kunnen zien. Vgl. Som. 86: „Et puis *sabaissa* et vit etc."

9852. Allen zijn in de kerk teruggekeerd en de dienst wordt hervat.

Te deum laudamus songen si claer.
Als *die man* quam toten altaer,
Hevet hi hem toten lieden gekeert

De vertaling van *li preudom* (Par. 135), hier bepaald 'de *wijze* man' (natuurlijk de bisschop), kan, tenzij we

[1]) V. Vl.; hs. *dattu*.

aan te nemen hebben, dat vóór *man* een attribuut *wijze* is weggevallen, niet gelukkig genoemd worden.

9855. „Proevet ende leert," zegt de bisschop,

> Dat *ieman* onder ons es goet,
> Want god dor onsen wille doet
> Sulck teken, als gij seen moget;

'Dat er zích iemand onder ons bevindt, die goed is (d. w. z. waardig om koning te worden)', wordt uitgedrukt door het eerste vs. Vgl. Par. 135: „Ore poés savoir que *auchuns* de nous iest bons, quant etc." (De eng. vertaling „that *some* of you be goode men," op grond waarvan Franck (377) *som* of *sulc* in pl. v. *ieman* wil lezen, is niet juist).

9861.

> Ic bidde iu dor onses heren doget,
> Dat negeen man dor edeldoem
> Noch dor generhande *roem*,
> *Die te desen lieden behoert*,
> Tegen dit teken segget een woert;

De rel. bijzin behoort bij *roem.* Vgl. Som. 86: „pour hautece ne pour *riquece terriene.*"

9873—'6. De gulden letters (vgl. boven op 9840) hadden bericht, dat hij die het zwaard uit het aanbeeld kon trekken, koning zou worden. Terstond na afloop van den dienst nu begeeft zich al het volk naar den steen.

> Elck hi vragede daer den anderen,
> Wie daer eirst trecken wolde.
> Doe seide daer elc, dat men solde
> Den biscop ontbieden lude ende stille
> Ende horen, wat hi seggen wille.
> *Daer was lange groet strijt,*
> *Ende* sulck die *wolde eertijt* (l. *eer tijt*):
> Wie dat macht hadde in die poert,
> Wolde proeven ember *voert.*

Par. 135: „Et lors demanderent li uns a l'autre qui

assaiera li premiers, et lors s'acordent tout qu'il n'i assaieront ja fors si comme le loeront li menistre de sainte eglise. *A ceste parole ot grant discorde. Car* li plus haut et li plus poissant, qui plus grant force avoient, voloient assaier avant."

Door vss. '73 vlgg. wordt de beteekenis van *A ceste parole ot grant discorde* etc. niet juist weergegeven. De gedachte is blijkbaar deze: „Toen de meerderheid dit besloot, *ontstond* er groote tweedracht, want de machtigsten wilden den voorrang hebben.'

Ende (= *Car*) in '74 = 'te weten, namelijk.' Er bestaat geen reden om met Franck (377) na dit vs. een lacune aan te nemen. Bij *wolde* is het ww., dat ter aanvulling van het begrip moet dienen, verzwegen.

eer tijt = 'vóór zijn tijd' (vgl. Mnl. Wb. 2, 558);
voert = 'dadelijk.'

9889. dat zeggick iu oeck mede,

verklaart de bisschop, door wien 't geschil wordt bijgelegd,

Dat edelheit *noch* rijchede
Dat sal hier *liggen stille*,
Sonder al onses heren wille.

Par. 136: „Et tant vous puis je bien dire que riqueche *ne* gentillece *ne* fiertés n'i a mestier, se la volenté non a nostre signeur."

Franck (377) wil voor *noch* van '88 *ende* lezen, wat met het oog op het Fra. en in verband met vs. '90 niet zeer aannemelijk is. Denkbaar is een lezing van '89 als:

Sal hier *nederleggen gescille*,

Vgl. Mnl. Wb. 4, 2267 vlg.

9901—'5. De baronnen zijn van oordeel, dat de bisschop een waar woord gesproken heeft. En „lors pristrent consoil tuit li riche home lai et li baron de

la terre et sacorderent ensemble que il se *contenroient* a la volente de lor arcevesque et vinrent arriere si distrent toz. Et quant larcevesques loi *si ot moult grant joie* et plora de pitie et dist toute *ceste humilite* que vous avez ci dite *est venue* en voz cuers de par dieu et je voil bien que vos sachiez que je en ouverrai a mou esciant a la volente jhesu crist" (Ms.).

Hieraan beantwoordt:

Doe berieden hem die baroene
Ende droegen overeen van desen doene,
Dat si *melden* des biscops woert
Ende zeiden, daer tvolc toe hoert,
Hoe wael dat *die* biscop dede
Met deser groter oetmoedechede.
Hi seide: dat komet van onsen heer
Ende en do no min no meer
Anders daertoe, ombe geen verdriet,
Dan al dat onse heer gebiet

Men leze en interpungeere 9901—'5:

Dat si *helden* des biscops woert
Ende zeiden *dat*, daer tvolc toe hoert.
Hoe wael dat *dien* biscop dede!
Maer (*Mer*) *dese grote* oetmoedechede,
Hi seide, dat komet van onsen heer

Maer = 'Wel' (als interjectie gebezigd), „dat' ('5) staat anaphorisch.

9912—'3. Vor misse was dit gedinge.
Zi *zeiden* alle sonderlinge
Toten biscope ende hi nam respijt
Tote na hogemistijt.

Men leze *lieden* en *Metten* (de verschrijving *tot* voor *met* door toedoen van *Tote* van 't volgende vs.).

9922—'5. Na de mis zegt de bisschop o.m.:

Iu bedudet dit goede zweert
Dat gerechte, dat men holt

Met gode ende met gewolt.
9925 Aldus wirt onse koninck gekoren.

Vgl. het Fra. (Par. 136): „car nostre sires quant il commanda justice en terre si le mist en espee, et l'espee fu baillie au commenchement des quatre (Som. Ms. III) ordres as chevaliers pour desfendre sainte eglyse et pour droite justiche tenir. Et nostre sires nous fait ore par l'espee ceste election."

In '22 zou Franck *Ja en* willen lezen (377); de verandering is m. i. onnoodig.

9927. Achter dit vs. een punt.

9930. Een puntkomma achter dit vs.

9933—'5. **Die armen wesen (opt.) sonder toren,**
Al gaen hier die rike voren,
Want *dat es gewoente ende sede*,
Die hier *hevet* die hogeste stede,
9935 Dat si ierst proeven gaen.

Par. 136: „ne ne s'en courechent mie li povre se li riche l'assaient avant, car *il est drois et raisons: car* li plus haut homme et li gentil doivent essaiier avant."

Som. 87: „car *il apartient que* etc."

Wheat. 100: „ffor *it is right and reson that* etc."

Blijkbaar had Maerlants origineel: „car *il est drois et raisons que* etc." Tengevolge nu der vertaling van *drois et raisons* (= 'recht en billijkheid') door *gewoente ende sede* is in de geciteerde vss. de gedachtengang niet geheel zuiver.

Volgens Franck (377) is *hevet* van 9934 in *hebben* te veranderen.

9940. **Dus daden si des biscopes raet**
Sonder ienech ander quaet;

Ms. *sanz mauvais cuer.*

9952 en **'3**. Achter het eerste vs. een komma, achter het tweede een puntkomma (vgl. Franck 379).

9955. Een dubbelpunt aan 't einde.

9962. Tote dat jaersdach *quam voert.*

Terecht vermoedt Franck (377) *waert* (: „swaert").

9964—'6. Een week lang heeft men vruchteloos getracht het zwaard uit den steen te trekken. Op den eersten dag van het nieuwe jaar,

Doe hoerden echt die baroene
Misse na horen doene ('naar hun gewoonte').
Dat die biscop hadde *gevest,*
Dat hem *dochte wesen best.*
Doe zegede he hem desse saken:

L.

Doe die biscop hadde *gelesen,*
Dat hem *best dochte wesen,*

Voor *lesen* = 'onderwijzen' vgl. Mnl. Wb. 4, 397.
In '64, dat slechts drie heffingen telt, is naar (Som. 87) „si furent tuit li baron a la *grant messe*" wellicht *Hoechmisse* te lezen.

9968—'70. Na de zoo even geciteerde vss. volgt:

Ja en mach men niet geraken
Noch enen koninck? Myt der vart [1])
Gaet ende proevet an dat zwaert.
Nu moge gij alle bekennen
Dattet nieman mach gewinnen
Sonder wen dat dat god gebiet.

In Som. 87 (waarmee, wat den zin betreft, de tekst van Par. en het Eng. nagenoeg overeenstemmen) luidt deze plaats heel anders: „et li archevesques lor dist *signor jou vous avoie bien dit que vous vendries tot a tans al assaier cele espee* ore poes vraiement savoir

---

[1]) Francks lezing (377) van dit vs. „*No of* een coninc metter vaert" schijnt mij niet juist. 'Kan men dan nog maar geen koning krijgen?' is de zin (vgl. Mnl. Wb. 2, 1487).

que ja nus hons ne lostera se cil non que nostre sires voldra qui soit sires." Bovendien passen de mnl. vss. zeer slecht in den samenhang: de baronnen gaan niet „myt der vaert" aan het zwaard trekken, maar onmiddellijk na den dienst wordt er gegeten en daarop een tournooi gehouden. Waarschijnlijk heeft een lezing *atant* voor *a tans* of een opvatting van 't fra. woord als 'nu, terstond' in pl. v. als 'tijdig genoeg' den vertaler er toe gebracht de woorden van den bisschop te interpreteeren als een tot de baronnen gerichte opwekking om hun best nog eens te gaan doen ('Ik had u toch gezegd, dat ge nu allemaal dadelijk moest komen enz.').

9985. Volgens Franck (377) ware voor *boert* = 'steekspel' (: *gevoert*) *bohoert* te lezen. Vgl. echter Mnl. Wb. 1, 1339 en '42.

9992. Vóór „strijt" ontbreekt een adj., vermoedelijk *groet* (Franck 377). Par. 138: „une *grande* meslee."

10011. Te recht leest V. Vl. *Weende.*

10018. De jeugdige Artur, door Keye, den zoon van zijn pleegvader, van de tournooiplaats (vgl. boven op 9968—'70) naar huis gezonden om een zwaard voor hem te halen, begeeft zich, als hij er geen kan vinden, naar den steen

Ende nam myt der *hant* dat swaert
Ende hevet dat onder sijn cleet gedecket.

Men leze naar *par lenheudure* (Som. 87), *par le heudure* (Par. 138), *par le poignal* (Ms.) *helte* of *hilte.*

10037. Keye komt met het zwaard, dat zijn pleegbroeder uit den steen heeft getrokken, bij Antor en zegt:

vader,
Ick werde heer altenengader;
Siet hier dat zwaert, dat ick track
Ut den steyne, daer dat inne stack.

Dan volgt:

Van groten geruchte was Keye seer.

Is de zin van dit laatste vs. 'Keye was iemand, die veel drukte maakte'? [1]) Daaruit, dat Antor deze eigenschap van zijn zoon kende, zou verklaard kunnen worden, dat hij, gelijk in 't volgende wordt meegedeeld, geen woord gelooft van 'tgeen deze vertelt.

10049. Keye, lieve kint,

vraagt Antor,

Sech mij wanen quam dat dij?
Ick sal wel weten, legestu mij,
Liegestu, ick en minne dij *nembermeer*.

V. Vl. leest in '49 *nemmeer*. Vermoedelijk echter heeft het vs. geluid:

Ende ick en minne dij nembermeer.

Vgl. „*et* ja mais ne vous ameroie" (Par. 138); „*ne* jamais ne vous amerai" (Som. 88).

10057. Gif mij dat zwaert, zeide Antor echt,
Du en heves daeran krum no recht;
Ick wil dij proeven, waerbij dat zij.

'Ik zal u aantoonen, waarom ge er in 't geheel geen recht op hebt.' Hęel anders 't Fra.: „baillies le moi car vous ni aves droit *et cil li baille*" (Som. 88).

10078—'80. Wat zal mijn loon zijn, als ik u de kroon verschaf, vraagt Antor zijn pleegzoon. Het antwoord luidt (Par. 139): „Sire je ne puis avoir ne cel bien ne autre que vous n'en soiiés sires *comme mes peres.*"

De eigenlijke zin hiervan ('gij, als mijn vader, zijt eigenaar van al wat ik bezit') ligt niet duidelijk in de correspondeerende vss.:

Hi seide: lieve vader mijn,
Had ick dat goet of ander eer,
Gij zoudt daer al af zijn heer.

---

[1]) Volgens Franck zou de echtheid van het vs. in twijfel te trekken zijn (377).

Aan deze minder juiste vertaling is het ook te wijten, dat hetgeen Antor nu laat volgen (vgl. beneden) zich niet goed bij de woorden van Artur aansluit.

10082—4. Antor antworde hem sciere:
Iu vader ben ick *in ener maniere*,
Maer ic en wan iu niet nochtan,
Ende ick en weet, wie iu wan.

Par. 139: „Vostre peres sui jou *coume de norreture*, mais certes je ne sai qui vous engenra ne qui vostre mere fu."

Ook hier valt de vergelijking met het origineel niet ten voordeele der vertaling uit.

in ener maniere = 'in zeker opzicht'.

10091. Als Artur verneemt, dat Antor zijn vader niet is, beklaagt hij zich bitter:

Wanen komt mij dit te voren,
Dat ick mijnen vader hebbe verloren?

Daarop volgt:

Antor sprack: enen vader *haddegij*;

Naar Francks vermoeden (377) zou hier *hebt gij* te lezen zijn. Men vergelijke echter het Fra. „vous naves pas failli a pere que pere *convient il que vous aies eu*" (Som. 88); 'een vader hebt ge gehad (evengoed als andere menschen)' is de zin.

10107. Men behoude de lezing „waer *bekeren*" (Franck 378).

10117. „*in gener* hande". L. met Franck „*enghere* hande" (377).

10122. Dat hi dus bewilen *rieset* [1]),
Dat (l. *Dat so*) suldij wel gedogen,

---

1) hs. *dweset* (: *verleset*). V. Vl. *es riese* (: *verliese*). Beter Te Winkel (351) *rieset* (: *verlieset*).

zegt Antor, die wenscht, dat Keye Arturs „drossate" zal worden,

> Want icken *anders* dede sogen
> Ende gij zijn goede soch soget.

L. *anderswaer*.

10126. *ic bens gebeden*,

luidt het antwoord van Artur op Antors verzoek. Blijkbaar is de zin: 'Ik heb uw wensch gehoord en dat is genoeg'.

10139. Mijn zoon zou

> proeven gerne an dat zwaert;
> Leidet die baroene derwaert.

zegt Antor tot den bisschop.

> Die biscop hiet *oeck* den heren,
> Dat zi alle ter kerken keren.

L. *doe* in pl. v. *oeck*.

10158. De baronnen willen Artur, schoon hij in hun tegenwoordigheid zonder moeite het zwaard uit den steen heeft getrokken, niet als koning erkennen; Antor daarentegen,

> die ritter goet,
> Ende al dat gemeyne diet
> *En scieden daer van Artur niet*.

Par. 140: „Et Auctor et ses lignages et grant partie de la gent *se tenoient deviers Artu*."

10163. De bisschop zegt (Par. 141; in onzen tekst 10160—'3), dat alle verzet tegen de beslissing van God ijdel is. In het Fra. volgt dan: *Et je vous mousterrai quel fianche j'ai en Dieu*. Doordien een equivalent hiervan in de vertaling ontbreekt, is het verband met wat volgt (een hernieuwde poging, op uitnoodiging van den bisschop, om het zwaard uit den steen te lichten) minder duidelijk.

10168. De baronnen doen hun best, „mais (Par. 141) ains n'i ot nul qui avoir le peust. *Et li archevesques lour dist*: *Moult est faus ki contre la volenté de Dieu vait.* Et il dient: Sire nous n'alons pas contre sa volenté, mais etc."

Si treckeden alle, ende ombe niet,
Want dat vor hem niet en liet ('liet los').
Si seiden: wij en doen niet een twint,
Maer

Na 10168 (het volgende vs. beantwoordt aan „Et il dient — volenté") heeft de Steinf. tekst een lacune.

10171. De lezing van 't hs. „hevet ons wonder" is juist (Franck 378).

10173 en '7. Die baroene *daden* saen,
Dat men dat zwaert liete staen
Tote onser vrouwendage doch
Ende liete daeran proeven noch.
Die biscop *hoerde* ('willigde in') die *clage*

L. *baden* en *vrage*. Vgl. „Lors *prient* li baron l'archevesque" en „Et li archevesques lour *otria*" (Par. 141).

10205—'6. L. met Franck (377):

Ende hierbinnen leerde kinnen
Die biscop *tkint* ende sere minnen.

10210. De bisschop machtigt Artur, om nog vóór de bovengenoemde (vgl. 10173—'5), tot Paschen verlengde termijn verstreken is, zijn waardigheid te aanvaarden en raadslieden te kiezen.

Kieset, die gij wilt dat zij iu raet,
Ende iu ammet *nu* bestaet,
Gelijk of gij een koninck weert;

Voor 't schrappen van *nu* (Franck 377) bestaat m. i. geen grond.

10214. Artur antworde: ick *sette*[1]) dat an gode
Algader ende an *sine* gebode;
Kieset die gij wilt, heer,
Enz.

Vgl. Som. 90: „je met moi et quanque diex me donra en la garde de sainte eglise et en *son* conseil." Beter is de lezing „en *vostre* conseil" van Par. 142; het Eng. stemt hiermee overeen.

10221. Ter zijde gestaan door Antor, voldoet de bisschop aan Arturs verzoek. Par. 142: „*Lors li eslirent teuls consilliers comme il vaurrent.* Et par le conseil l'archevesque et tous ses barons fist Ké le senescal de sa terre. Et les autres choses (Ms. les autres mestiers et les autres onors) laissa jusques a Pasques."

Si geven (mnl. gaven) hem *raet die* goede liede
Ende bij des biscopes gebiede
Wart daer Keye drossate saen.
Die ander ammete liet men staen
Tote Paeschen.

L. *rade* en vgl. voor de weglating van *als* vóór *rade Tijdschr.* 3, 103 vlg.

10230. Als de avond vóór Paschen is aangebroken, roept de bisschop de baronnen bijeen

ende zeide aldus:
Ick hope, dat wille Jhesus,
Dat dit kint onse koninck blijve.

Som. 90: „si lor retraist ce que il *veoit* que la volente jhesu crist estoit que li enfes eust le regne."

Misschien las Maerlant *voloit*; vandaar, minder goed passend, in de vertaling *Ick hope.*

10242. Zoo ge u nog langer tegen Gods geboden kant, zijt ge geen goede kristenen, zegt op Paaschavond de bisschop tot de baronnen. Deze antwoorden:

---

[1]) V. Vl.; hs. *seke.*

„sire contre la volente nostre seignor ne volons nous pas aler *mais faites une partie de nostre volente*" (Som. 90). Daarna volgt een verzoek om Artur op de proef te mogen stellen.

Met bovenstaand citaat correspondeert:

wij ne sin niet tegen gode,
Doet algader uwe gebode,

De vertaling in het laatste vs. is kennelijk het gevolg van een lezing *vostre* in pl. v. *nostre.*

10260 en '**73**. Des morgens bracht men in 't *parlement*
Artur, want men hem kiesen solde;

en

Des holdewij iu vor heer,
Artur, nu vorwert meer
Ende ontfaen iu sonder *parlement*;

V. Vl. schijnt hier, *parlement* met een hoofdletter als initiaal drukkende, aan de eng. vertegenwoordiging gedacht te hebben. Natuurlijk is het woord op de eerste plaats = 'vergadering', op de tweede = 'twist, verzet'.

10275. Een punt in pl. v. het komma,

10300—'**9**. Men brengt Artur geschenken,

Te siene of hij gierech weer (mnl. waer).
Doe vraechdi *elken* her unde dar,
Wat dese sake gelden mochte.
Nadien dat hem dat volc dochte,
Gaf hij weder duer unde onduer;
Dus was hi weder quite scier.
Unde ritters, di hi *hoert* [1]) prisen,
Gaf hi orse, unde den jolijsen
Unde den, die minden, gaf hi golt
Ende clenoden manichfout;
Waren si oeck *onechte,*
Hi gaf hem scoenhede na rechte.

---

1) V. Vl. voor *haer* v. het hs.

Met 10300—'3 correspondeert Par. (144): „Et il demande a *cheus de qui* il estoit acointes *de quel vallanche chascuns estoit*, et selonc chou qu'il oi dire de chascun, si faisoit (Ms. si *li* faisoit)."

In '300 l. *selken* in pl. v. *elken*.

Van *de quel vallanche chascuns estoit* (= 'wat ieders verdiensten waren') is in '301 de zin niet juist weergegeven.

Voor *onechte* van '309 (in de andere teksten vinden we niets dat aan dit vs. en het volgende geheel beantwoordt) l. *cnechte*. Blijkens de drie heffingen is vóór dit *cnechte* iets weggevallen.

10316. Een dubbelpunt.

10319. Een punt aan 't einde.

10320. Dus ne vondensi *hem* niet quaet.

L. naar „Ensi assaierent artu si que nule maniere ne porent *en lui* trover nule malvaise tech" (Som. 91) *in hem*.

10326. De lezing „*Sij* dat" is te behouden (Franck 378).

10329—'33. Die biscop hi hadde doen maken
Eynen scepter ende eyne krone;
10330 In Pinxstavende *was dat* scone:
Die biscop dade te vespertijde
Artur ritter *maken*, daer *manich* blijde
Ritter *mede was* ende oeck clerke.

Par. 145: „Et li archevesques *ot apparillié le couronne et le sacre* (Wheat. „the crowne and *sceptre* and all that longed to the sacringe") *a le veille de le Penthecouste le samedi au soir* devant viespres. Par le commun conseil et par l'acort des plus des barons fist l'archevesques Artu chevalier [1])."

---

[1]) Dezelfde zinsverdeeling in Som. Beter is de lezing van Ms., waar de tijdsbepaling bij hetgeen volgt behoort: „et li arcevesques ot appareillie la corone et le sacre *et la veille de la pentecoste devant vespres* etc " (zoo ook in het Eng.).

L.

> **Eynen scepter ende eyne krone**
> **In Pinxstavonde, *dat was* scone.**

en

> **Artur ritter, daer *mede was* blijde**
> ***Manich* ritter ende oeck clerke.**

10334. Achter het vs. een punt.
10336. Geen leesteeken na „sprac."

10349—'50. **Ende bat hem, dat si gode *beden***
Bij siner groter *ontfermecheden*,

Franck denkt (378) aan *bede* (wellicht „bat hem *doen te* gode *bede*"): *ontfermechede* of aan *baden: ghenaden.*

10355—'8. Men interpungeere:

> 10355 ***Als* (l. *Alse*) he (nl. Artur) doe was gecleet,**
> **Was die biscop wael *gereet*,**
> **Ombe dat hi soude misse singen.**
> **Aldaer si hem Artur bringen,**
> **Die biscop sprac tot Artur thant:**

gereet is part. perf. Vgl. het Fra.: „Et puis fu li archevesques *apparilliés* pour la messe chanter" (Par. 146).

10365—'73. Vgl. de aanhaling bij V. Vl., waarmee de andere fra. teksten ongeveer overeenstemmen. In '70 en '72 is waarschijnlijk „Unde *du* de" te lezen.

10398. Voor de lezing *onvreden* in pl. v. *vreden* vgl. *Tijdschr.* 1, 306.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Tegen Streitbergs verklaring van het verschil in schrijfwijze der Gotische *q*, h^w en *gw* (*IF.* 14, 495 vlgg.) bestaat bezwaar.

II.

Kluges afleiding van 't ndd. (ndl.) *beest* uit *bestia* (*Pauls Grundr.* I², 335) is niet aannemelijk.

III.

De door Kluge gegeven verklaring van 't ags. *ǽfen* (*Pauls Grundr.* I², 418 en *Et. Wört.*, bl. 2) is aan bedenking onderhevig.

IV.

Ten onrechte neemt Holthausen (*Alts. Elementarbuch* § 214 anm. 2) voor *thuru* naast *thuruh* 'grammatischen Wechsel' aan.

V.

De juistheid van Möllers onderstelling (*Anz. f. d. a.* 25, 118 vlg.), dat de Nederlandsche en Westfaalsche klank *sch* een bewaard gebleven oorgermaansche $s\chi$ representeert, is te betwijfelen.

VI.

In zijn verhandeling over de overlevering van het *Hildebrandslied* (*Zs. f. d. a.* 47, 1 vlgg.) stelt Prof. Franck bij het onderzoek naar het dialect voorop, dat de laatste afschrijver van dit lied over 't geheel niets heeft neergeschreven, wat voor hem geen beteekenis en samenhang had, en noemt hij het a priori waarschijnlijk, dat „wenn sich sprachliche schwankungen in dem bestand ergeben, sie entweder in seiner eigenen sprache vorhanden gewesen sind, oder ihm sowol die eine wie die andere sprache zulässig erschienen ist" (t. a. pl., bl. 39). Dit uitgangspunt vindt in zijn voorafgaande beschouwingen geen voldoenden steun.

VII.

De bezwaren van Kraus en Kauffmann tegen Kögels methode, om het dialect van het *Hildebrandslied* vast te stellen op grond van den woordenschat, zijn door Franck in het bovenaangehaalde opstel niet weerlegd.

VIII.

De meening van Bradley (*The Academy* 1888, 193), die in het eerste zoogenaamde raadsel van het *Exeter-book* geen raadsel, maar een fragment van een dramatische alleenspraak („dramatic soliloquy") ziet, heeft veel waarschijnlijks.

IX.

The Seafarer (*Sweet*, *Reader* 171). Lees 27—38:

For thon *hit* gelyfeth lyt se the ah lifes wynn,
gebideth in burgum bealositha hwon,
wlonc and wingal, hu ic werig oft
in brimlade bidan sceolde —
nap nihtscua, northan sniwde,
hrim hrusan band, hægl feoll on eorthan,
corna caldast — for thon cnyssath nu
heortan gethohtas, thæt *he* hean streamas,
sealtytha gelac sylf cunnige.
Monath modes lust mæla gehwylce
ferth to feran, thæt *he* feorr heonan
eltheodigra eard gesece.

X.

Ib. 97—99. Lees:

theah he græf wille golde stregan,
mathmum mislicum, *thær hine* mid wille
brothor his geborenum byrgan be deadum,

XI.

Heinzels verklaring van 't ontstaan van de figuur van Bron in de graalliteratuur (*Ueber die Franz. Gral-romane* 93 vlgg.) is gezocht.

XII.

Te recht beschouwt Prof. FRANCK (*Anz. f. d. a.* 27, 367 vlg.) de Maskaroen-episode in den *Merlijn* als een interpolatie.

XIII.

Het is te betwijfelen, of aan de beginregels van den proloog van den *Reinaert* de zin mag toegekend worden, dien Prof. MULLER in *Taal en Letteren* 14, 492 er aan hecht.

XIV.

Prof. MULLER gaat te ver, wanneer hij in bovengenoemd tijdschrift op bl. 494 verband aanneemt tusschen de samenstelling van den *Reinaert* en die van den *Karel ende Elegast.*

XV.

Ook nadat door SCHRÖDER is aangetoond, dat het huwelijk van Ludwig III van Thüringen en Margaretha van Kleef in de eerste jaren na 1170 gesloten is (*Zs. f. d. a.* 47, 291 vlgg.), blijft het twijfelachtig, of er verband bestaat tusschen de voltrekking van dit huwelijk en de aanwezigheid van Frederik Barbarossa aan den Rijn in Maart 1174.

XVI.

De gronden, welke SCHRÖDER in bovengenoemd opstel (bl. 298 vlgg.) aanvoert voor zijn voorstelling van de wijze, waarop het tweede gedeelte van den *Eneït* is tot stand gekomen, zijn onzeker.

